
namn og nemne

Tidsskrift for
norsk
namnegransking

UTGJEVE AV NORSK NAMNELAG

REDAKTØRAR:

VIDAR HASLUM, OLE-JØRGEN JOHANNESSEN,
GUDLAUG NEDRELID OG TOM SCHMIDT

ÅRGANG 37 – 2020

NOVUS FORLAG – OSLO

Redaksjon:

Vidar Haslum, Universitetet i Agder,
Ole-Jørgen Johannessen, Universitetet i Bergen,
Gudlaug Nedreid, Universitetet i Agder og
Tom Schmidt, Universitetet i Oslo.

Manuskript og bøker til melding:

Gudlaug Nedreid, Universitetet i Agder,
Postboks 422, 4604 Kristiansand.
gudlaug.nedreid@uia.no

Abonnement

Privatabonnement koster kr 300 pr år. Bankgirokonto: 7874.05.33362. Eller med kredittkort (VISA eller Master-Card). Kontakt forlaget.
Abonnementet gjeld til det blir sagt opp skriftleg.
«Namn og nemne» blir utgjeve av Norsk namnelag.

© Den enkelte forfattere
ISSN 0800-4684

Trykk: lasertrykk.no

Innhald

Enger, Hans-Olav: Det gamle Kristiania var nok vakkert, men er Oslo fin eller fint? Om genus ved noen stedsnavn	7
Bjorvand, Harald: <i>Stjørdalselva</i>	37
Kruken, Kristoffer: Lærarar, målfolk og namnerenessanse ..	51
Bjorvand, Harald og Rolf Theil: <i>Seiland</i>	73
Mascetti, Samuele: Etternamnsbruk i Luster kommune i to hundre år	85
Windt-Val, Benedicta: Litterær onomastikk – faglig status og veien vidare	119
Bokmeldingar	133
Tilsend litteratur	147
Medarbeidarar i årgang 37	148

Forkortingar

AB	=	Aslak Bolts Jordebok. Utg. ved Jon Gunnar Jørgensen. Oslo 1997
ANF	=	Arkiv för nordisk filologi
APhS	=	Acta Philologica Scandinavia
BK	=	Bergens kalvskinn. Utg. av Ole-Jørgen Johannessen. Oslo 2016
BØ	=	Kåre Hoel: Bustadnavn i Østfold. 1–. Oslo 1994–
da.	=	dansk
BMO	=	Bokmålsordboka. 3. utg. Red.: Boye Wangensteen. Oslo 2009.
bm.	=	bokmål
DGP	=	Danmarks gamle Personnavne. I (1–2)– II (1–2). København 1936–1964
DN	=	Diplomatarium Norvegicum. I–. Christiania/Kristiania/Oslo 1847–
DS	=	Danmarks Stednavne. 1–. København 1922–.
fi.	=	finsk
frank.	=	frankisk
fær.	=	færøysk
gda.	=	gammaldansk
geng.	=	gammalengelsk
germ.	=	germansk
gfr.	=	gammalfransk
gfri.	=	gammalfrisisk
ghty.	=	gammalhøgtysk
gind.	=	gammalindisk
gir.	=	gammalirsk
glty.	=	gammallågtysk
gno.	=	gammalnorsk
gnord.	=	gammalnordisk
got.	=	gotisk
gprov.	=	gammalprovençalsk
gr.	=	gresk
gsv.	=	gammalsvensk
gæl.	=	gælisk
HT	=	Historisk Tidsskrift (norsk)
ie.	=	indoeuropeisk
isl.	=	islandsk
KLNM	=	Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder. 1–22. 1956–78
lat.	=	latin
lett.	=	lettisk
mlty.	=	mellomlågtyisk
MM	=	Maal og Minne
mnl.	=	mellomnederlandsk
NE	=	Oluf Rygh: Norske Elvenavne. Kristiania 1904
NEL	=	Olav Veka: Norsk etternamnsleksikon. 2. utg. Oslo 2016
NG	=	Oluf Rygh m.fl.: Norske Gaardnavne. 1–18. Kristiania/Oslo 1897–1924
nl.	=	nederlandsk
NLR	=	Norske lensrekneskapsbøker 1548–1567. I–VI. Oslo 1937–43
NLT	=	Norsk Lingvistisk Tidsskrift
NN	=	Namn og Nemne
nn.	=	nynorsk

no.	=	norsk
NO	=	Norsk ordbok. 1–12. Oslo 1966–2016
NO Aasen	=	Ivar Aasen: Norsk Ordbog med dansk forklaring. Christiania 1873
NoB	=	Namn och bygd
NPL	=	Kristoffer Kruken & Ola Stemshaug: Norsk personnamnleksikon. 3. utg. ved Kristoffer Kruken. Oslo 2013
NRJ	=	Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16de Aarhundrede. Udg. [...] ved H. J. Huitfeldt-Kaas o.fl. I–V. Christiania/Oslo 1887–1966/83
NRO	=	Norsk Riksmålsordbok. I–VI. Oslo 1937–1995
NS	=	Olav T. Beito: Norske sæternamn. Oslo 1949
NSL	=	Jørn Sandnes & Ola Stemshaug (red.): Norsk stadnamnleksikon. 4. utg. Oslo 1997
NYN	=	Nynorskordboka. 4. utg. Red.: Marit Hovednak et al. Oslo 2006.
OE	=	Olav Engelbrekts søns jordebog. [...] Udg. [...] ved Chr. Brinchmann og J. Agerholt. Oslo 1926
RB	=	Biskop Eysteins Jordebog (Den Røde Bog). Fortegnelse over det geistlige Gods i Oslo Bispedømme omkring Aar 1400. [...] udg. ved H. J. Huitfeldt. Christiania 1879
SAS	=	Studia anthroponymica Scandinavia
seinlat.	=	seinlatin
st.	=	stamme, stamn
SvLm	=	Svenska landsmål och svenskt folkliv
TR	=	Trondhjems Reformats 1589. Norske kyrkjelege jordebøker etter reformasjonen. 2. 1–104. Utg. [...] ved Anne-Marit Hamre. Oslo 1983
ØK	=	Økonomisk kartverk

Uttale

Uttalen er attgjeven i fonemisk transkripsjon, mellom skråstrekar. IPA-symbol er nytta. Forklaring av nokre symbol:

/ˈ/	=	tonem 1 (i nontonemiske måføre: hovudtrykk)
/ˈˈ/	=	tonem 2
/ˈˌ/	=	bitrykk

Det gamle Kristiania var nok vakkert, men er Oslo fin eller fint? Om genus ved noen stedsnavn¹⁾

Av Hans-Olav Enger

The paper examines the existing literature on the gender of some place-names in Norwegian. A couple of inadequacies in standard treatments are pointed out. The paper shows that there is much variation in what gender writers actually do assign to these names, thereby supporting a previous claim by Aljoksjina 1995 that intuitions vary. It is argued, against earlier treatments, that names of islands can hardly be claimed to belong to common gender, and that the neuter is not really ungrammatical with names of cities and towns. The most innovative part of the paper is the attempt to explain why such phrases as *Det gamle Oslo* invariably must be neuter. It is suggested that this is an instance of semantic agreement due to ‘virtual reference’, and as such comparable to the use of neuter found in so-called pancake sentences (Haugen & Enger 2019).

1 Innledning

Om genus ved egennavn sier Aljoksjina (1995: 23), som meg bekjent er den eneste norske artikkelen viet akkurat dette emnet, at norske grammatikker «belyser ikke dette i kapitlene viet forholdet substantiv – kjønn». Aljoksjinas artikkel kom rett nok ut to år før *Norsk referansegrammatikk* (heretter NRG), men i lys av det Beito (1986) sier om emnet (se avsnitt 2.1 nedafor), er utsagnet kanskje i overkant kritisk; samtidig

1) Denne artikkelen ble skrevet som del av det internasjonale forskningsprosjektet *MultiGender* ved Senter for grunnforskning ved Det norske Videnskaps-Akademi i det akademiske året 2019/2020. Takk til *MultiGender* for all forskningstida og arbeidsroen det gav meg, og takk til prosjektdeltakerne, Tor Arne Haugen, Åse Wetås og Namn og Nemnes konsulenter for nyttige kommentarer til tidligere versjoner.

var og er genus ved egennavn et område der en del er ugjort innafør beskrivelsen av norsk.

Dette er likevel neppe unikt for norsk; Fraurud (2000: 167) taler om «the current lack of a systematic account of Swedish proper name gender». Om tysk sier Nübling (2017: 173) at egennavna «wie so oft in grammatischen Beschreibungen [...] von der Genusforschung weitgehend ignoriert wurden», Fahlbusch & Nübling (2014: 253) at «die linguistische Erforschung der Genuszuweisung bei Eigennamen weitgehend brachliegt», og von Heusinger (2010: 92) at egennavnas semantikk og syntaks bare blir behandlet «am Rande» i de tyske grammatikkene.

Det kan være grunner til denne lakunen. Navneforskningen har tradisjonelt handlet mye om stedsnavn, og temaet stedsnavn og grammatikk har «aldri vore mykje diskutert i det nordiske fagmiljøet», ifølge Haslum (1996: 23). For navneforskere har nok mange andre forskningsspørsmål virket mer akutte enn genus ved egennavn. For en grammatiker som er opptatt av genus, framstår fellesnavn som et mye mer presserende forskningsobjekt enn egennavn, og det har vært nærliggende å vise til at egennavn hører inn under en annen disiplin, nemlig navnegransking (slik f.eks. Enger & Kristoffersen 2000: 60).²⁾

Det har likevel vært en økt interesse for egennavnas grammatikk i seinere tid. Det har kommet ut tre temahefter av velrenommerede tidskrifter, *STUF* (Handschuh & Dammel 2019), *Linguistische Berichte* (Helmbrecht, Nübling & Schlücker 2017) og *Folia Linguistica* (Ackermann & Schlücker 2017).

Denne artikkelen er et forsøk på et bidrag til diskusjonen om genus ved norske egennavn. Vi skal holde oss til en liten delmengde av stedsnavna, nemlig navn på øyer, byer, og bydeler, mens vi ikke skal se på for eksempel navn på gardar, bygder, gater og torg. Noe av årsaken til at vi fokuserer på geografiske navn, er at Fraurud (2000: 183) peker dem ut som særskilt interessante blant svenske egennavn med hensyn til genus.

2) Dette siste argumentet er kanskje ikke like godt i 2020, ettersom disiplinen navnegransking framstår som redusert (jf. f.eks. Schmidt 2011). At en disiplin er blitt redusert, er (slik en anonym konsulent med rette innvender) egentlig ikke noe sterkt argument for hva for disiplin et forskningsobjekt hører inn under. Det er likevel slik at dersom en mener at et objekt bør forskes på, så er det liten hjelp i å vise til at objektet hører til en annen disiplin, om denne andre disiplinen altså er underbemannet og overbelastet.

Artikkelen er bygd opp slik at avsnitt 2 gir en del bakgrunn. Her presenteres begrepet genus og noen problemer med det; så ser vi på hva som tidligere er sagt om genus ved egennavn, i den norske og svenske litteraturen. Avsnitt 3 presenterer en svært liten undersøkelse som tar opp om det i norsk heter *Tjøme er vakker* eller *Tjøme er vakkert*, *Oslo er fin* eller *Oslo er fint* – og hva folk skriver. Avsnitt 4 presenterer et forslag til forklaring på at det må hete *Det gamle Oslo* (og altså ikke **Den gamle Oslo*); meg bekjent har ingen forsøkt å forklare dette før. Avsnitt 5 oppsummerer.

2 Bakgrunn

2.1 Hva er genus

Genus er per definisjon kongruens; det blir gjerne definert som «classes of nouns, reflected in the behavior of associated words» (Corbett 1991: 1), altså «klasser av substantiver som viser seg i hvordan tilhørende ord ter seg» (Enger & Kristoffersen 2000: 68). Dette er ikke noen ny definisjon; Corbett har hentet den fra Charles Hockett, og Ivar Aasen (1864) bruker i praksis samme definisjon. De ordklassene vi vanligvis ser på som relevante for å avgjøre genus ved fellesnavn, det er personlige pronomen, adjektiver og determinativer³⁾ (artikler). Og vanligvis samsvarer jo evidensen fra disse ordklassene greit. Nynorsk har *ein mann*, *liten mann*, *mannen* – *han* mot *ei dame*, *lita dame*, *dama* – *ho*, og vi vil forklare *ein*, *liten*, *han* mot *ei*, *lita*, *ho* ved å vise til at *mann* er et hankjønnsord, og slike krever determinativ, adjektiv og pronomen i hankjønn, mens *ei*, *lita*, *ho* vil vi på tilsvarende vis forklare med at *dame* er hunkjønn.

Så langt er alt greit, men et grunnleggende problem er at evidensen for genus ikke alltid er den samme fra alle slags tilhørende ord. Problemet er åpenbart ved personlige pronomen, og enda tydeligere i bokmål og svensk enn i nynorsk. Det heter for eksempel *en vinner* med determinativet i hankjønn, men likevel kan vinneren i neste setning vises

3) Det er omstridt om det har noe for seg å anta en egen ordklasse determinativ i norsk; argumentene mot er gode (se Kristoffersen 2000, Halmøy 2016). I sin danske grammatikk sier Hansen & Heltoft (2011) at «determinativ» bare er en mer grammatikalisert bruksmåte av pronomen, ikke noen egen klasse. Av pragmatiske årsaker holder jeg meg likevel til det som ser ut til å ha blitt vanlig terminologi i norsk.

til med det personlige pronomenet *hun* – eller med *han*. Det heter *en bil* og *en mann* – men bilen må vises til med pronomenet *den*, mannen med *han*, enda de to tar samme form av determinativer (*den, denne*) og adjektiver (*liten, grønn*).

Norsk referansegrammatikk (NRG) og Lødrup (2011) regner ikke personlige pronomen som evidens for genus i bokmål, respektive nyere oslomål, og Telemann (1987) (og seinere Josefsson i mange arbeider, bl.a. 2006) vil regne genus ved personlige pronomen som noe fundamentalt annet. Etter Telemanns syn vil *en vinnare* i svensk vise «grammatisk genus», mens *hon* vil vise «semantisk genus», og disse to har nesten ikke noe med hverandre å gjøre.

I denne artikkelen følger vi imidlertid Corbett (1991, 2006) i å være nokså «inkluderende»; genus ved personlig pronomen vil altså også bli regnet som genuskongruens. Dette henger sammen med synet på kongruens generelt, og da ikke minst det som omtales som semantisk kongruens.

Semantisk kongruens er velkjent, ikke bare ved genuskongruens, men vi begynner der. Et utrivelig eksempel fra Hamsun (via Berulfsen 1967) er *Var fruentimmeret gal?* Isolert sett, i ei ordbok, vil substantivet *fruentimmer* stå som nøytrum, og det vil få nøytrumsartikkelen *et*, men bruken av felleskjønn på adjektivet her må forklares med at det vises til en person, og at det butter imot å bruke nøytrum om mennesker, kanskje særlig ved personlig pronomen og predikativt adjektiv (Telemann 1987: 109). Nøytrum ved determinativ i *et fruentimmer* omtales gjerne som *constructio ad formam*, syntaktisk kongruens eller leksikalsk genus, mens felleskjønn ved adjektiv i *Var fruentimmeret gal* gjerne kalles *constructio ad sensum*, semantisk kongruens eller referensielt genus. Et eksempel på semantisk kongruens ved numerus ved egennavn er *Italia er ikke lette å slå* (Lie 2003: 75). Isolert sett vil ikke egennavnet *Italia* ta flertallskongruens (**Italia er vakre*), men i dette eksempelet, der det vel er tale om det italienske fotball-laget, er flertallskongruens – i tråd med referansen – fullt grammatisk.

Det er ikke bare pronomen som kan lage visse vansker for oss når vi skal avgjøre genus. Evidensen fra predikative adjektiver kan også stri mot evidensen fra determinativet.⁴⁾ I skandinavisk grammatikk er dette kjent

4) I praksis får evidensen fra determinativet ofte en privilegert posisjon. En grunn til det er nok å finne i den såkalte signalvaliditeten. Det kan se ut til at iallfall en del

fra diskusjonen om såkalte pannekakesetninger. Slike setninger, eksemplifisert ved *Pannekaker er godt*, *Sild er sunt*, *Vodka er sunt*, *Bryting er morsomt*, er klassiske i nordisk språkvitenskap. For snart tretti år siden fylte Källströms (1993: 198–213) gjennomgang av litteraturen om emnet femten sider; sentrale bidrag av litt eldre årgang er bl.a. Widmark (1966) og Faarlund (1977). Også i seinere år har pannekakesetninger vært gjenstand for mye omtale, også internasjonalt, se Haugen & Enger (2019: 5) for referanser. Vi skal også her regne med semantisk kongruens, i tråd med Haugen & Enger (2019), Enger & Haugen (2017), sjøl om andre analyser også fins.

Både typen *Italia er ikke lette å slå* og typen *Sild er sunt* strir mot det Corbett & Fedden (2016) omtaler som «the canonical gender principle». I et såkalt kanonisk genussystem, en slags tenkt idealmålestokk som absolutt ikke trenger finnes i virkeligheta, vil et substantiv bare ha ett genus.

I en del av litteraturen har en regnet suffikset som eksponent for genus. Det skal vi ikke gjøre her. Endelser er nemlig ikke tilhørende ord («associated words»); ingen har vel noen gang regnet med at «landsmålet» hadde et ekstra genus på grunn av kontrasten *sol* mot *jenta*. Riktignok er det ofte en sammenheng mellom suffikser og genus i skandinavisk; endelsene kan være sterke indikasjoner på kjønn. Det bør likevel ikke settes likhetstegn. Dette er nokså utførlig diskutert i Enger & Corbett (2012), så diskusjonen skal ikke gjentas her, men se 2.3.1 for et tilleggsargument.

Distinksjonen mellom semantisk og syntaktisk kongruens er langt fra uproblematisk (jf. Dahl 2000 og Corbett 2006). Vi skal likevel ikke gå nærmere inn på det emnet her.

2.2 Det tradisjonelle synet: «basisfellesnavnet» avgjør

Som nevnt i avsnitt 1 er det kanskje ikke overveldende omtale av genus ved egennavn i den norske litteraturen, men Beito (1986: 159) er nokså eksplisitt:

Stadnamn har ofte sitt grammatiske genus etter appellativ som dei er assosierte med. Såleis er norske elvenamn oftast feminine liksom *elv*

talere legger større vekt på evidensen fra determinativer, slik Ragnhildstveit (2017) har vist.

og å, t.d. *Begna, Dokka, [...] Glåma... Vorma* (men *Lågen*). – Fjordnamn er oftast maskuline liksom *fjord*, t.d. ... *Namsen, Vanylven*. – Øynamn er oftast feminine liksom *øy*, t.d. ... *Leka, Selja, Senja, Skorpa*. – Bynamn vert òg vanleg omtala som hankjønnsord liksom *by*, men med nøytralt genus saman med adjektiv i bunden form, t.d. *det gamle Oslo*.

Beito er her på linje med mange andre forskere. Aljoksjina (1995: 24) sier for eksempel at «den mest klare generelle regelmessighet angående ENs [egennavn] kongruens ... viser seg i det at et EN i norsk får samme kjønn som dets basisfellesnavn har». Dessverre kan jeg ikke se at Aljoksjina definerer termen «basisfellesnavn» eksplisitt, men det er faktisk uvesentlig; resonnementet ser ut til å være likt Beitos. Vinje (2002) presenterer samme idé i popularisert form; han taler om «rammeord». Også NRG (s. 157) sier mye av det samme som Beito. NRGs første eksempel på elvenavn som er feminine, *Begna*, er faktisk også det første hos Beito. (Konstruksjonstypen *Det gamle Oslo* krever særskilt behandling, og den vil bli drøftet i avsnitt 4.)

Et såpass veletablert syn som det Beito, Aljoksjina og NRG hevder, er neppe helt ubegrunnet, og det fins lignende utsagn i beskrivelsen av andre språk. Fahlbusch & Nübling (2014) taler for eksempel om «Sockelgenus» i tysk nettopp med henvisning til «das nächste Hyperonym, sog. *basic level noun*». Også i svensk grammatikk fins lignende utsagn, se avsnitt 2.3. Samtidig er det en del innvendinger som kan nevnes, og ettersom Beito som sagt er eksplisitt, er han et godt utgangspunkt her, for på den måten åpner han for at en kan komme med innvendinger – og forhåpentligvis drive vitenskapen framover.⁵⁾

Et åpenbart problem med hypotesen om assosiert fellesnavn, eller «basisfellesnavn», som er Aljoksjinas (1995) hendige term, er at den er lite restriktiv eller med andre ord har liten forklaringsverdi. Som oftest er det mulig *post hoc* å finne på et eller annet fellesnavn som det kan assosieres til. Hvis vi for eksempel skulle være i tvil om *Jessheim* er

5) En detalj er at ett av eksemplene Beito gir på et maskulint «fjordnamn», *Namsen*, er navn på ei elv. Dermed burde egentlig *Namsen* – ut fra Beitos egen generelle regel – være hunkjønn. NRG regner da også *Namsen* som hankjønn, og dermed som et unntak fra den generelle regelen for elvenavn.

nøytrum eller felleskjønn, kan vi knytte ordet til *tettsted* (nøytrum) eller *bygdeby* (maskulinum). For andre eksempler kunne usikkerheta være om egnnavnet var betegnelse på *innsjø* m, *tjern* f/n, eller *vatn* n; *ffell* n, *topp* m, eller *nut* m; *elv* f, å f eller *bekk* m; *bydel* m eller *strøk/område* n. Også Aljoksina (1995: 26) peker på dette problemet når hun sier at i «noen tilfeller kan det oppstå en lang rekke potensielle basisfellesnavn».

Nå er det likevel alltid lett å kritisere. Beito skreiv en hendig grammatikk; han var nødt til å fatte seg i korthet, og han bruker ikke ordet «alltid», men «ofte». En viktig grunn til at hypotesen hans ikke helt holder mål, er nok også at det er flere faktorer som spiller inn (jf. 2.3), ikke nødvendigvis at ideen om «basisfellesnavn» er gal i seg sjøl.

Ei annen innvending er at det ikke er opplagt åssen Beito veit at *Namsen*, *Vanylven* er hankjønn, *Vorma*, *Glåma* hunkjønn. Ettersom han ikke nevner evidens fra kongruens, kan det se ut som han går ut fra endelsen; det har ikke vært helt uvanlig i nordisk språkvitenskap. Endelser aleine er likevel ikke egentlig eksponenter for genus (jf. 2.1).

Dersom *Vorma* virkelig har et annet genus enn *Lågen*, slik Beito sier, er det faktisk også et problem for basisfellesnavnhypotesen. Det er nemlig vanskelig å tru at talerne forbinder *Vorma* med et annet fellesnavn enn det de forbinder med *Lågen* eller *Namsen*.

Den foreløpig siste innvendinga er at *-en* neppe er et suffiks i *Vanylven*, *-a* neppe et suffiks i *Vorma*. De to navna er synkront sett ikke segmenterbare på samme vis som for eksempel *Einafjorden* eller *Akerselva* er.

Som nevnt er det lett å kritisere. La oss et øyeblikk snu på flisa og spørre hvorfor Beito satte opp slike regler i det hele; da blir kanskje verdien av det han sier, tydeligere. En tradisjonell idé i en del nordistikk har nemlig vært at genus bare var noe leksikalsk som en måtte lære seg for hvert enkelt fellesnavn (for eksempel Næs 1972: 203f). På den bakgrunnen er det ikke så rart om en forsker som Beito forsøkte å sette opp generaliseringer for egnnavna; i prinsippet er det så mange mulige egnnavn i norsk at det er vanskelig å tru at talerne bare skulle memorere genus for hvert enkelt.

Det er faktisk også vanskelig å skjønne hvordan språkbrukere kan vite genus på stedsnavn. De trenger det sjelden. Fraurud (2000: 172) påpeker at «the speaker/writer of Swedish relatively seldom needs to choose gender for a proper name in everyday language use». Det er også sjelden at

talere får innputt om genus ved stedsnavn; det er heller sjelden en hører en setning med et stedsnavn som subjekt og et tilhørende predikativ, for eksempel (se også 2.3.2 og 3.1).

Det at genustilordning ved egennavn gjerne får oppmerksomhet i språkriktighetshåndbøker (som Vinje 2002: 219), kan også tyde på at skrivere kan føle seg usikre. Intuisjoner varierer en god del, og Frauruds konklusjon etter en spørreundersøkelse om genus ved stedsnavn med svenske informanter fortjener å siteres: «The most striking result ... was the great inter-individual variability» (Fraurud 2000: 177). Også for norsk ser dette ut til å være tilfellet; det er iallfall det Aljoksjina (1995) finner ut fra rundspørring, og mine søk ser ut til å peke i samme retning (jamfør avsnitt 3 nedafor). Også Hagen (1998: 117) sier «genuskongruens ikke er lett å få til med *propriet*».

Hagen går likevel lenger enn de fleste på dette punktet. Han sier om eksempler som *Lofoten er vakker/t* og *Skagerrak er stor/t* at i «disse tilfellene er faktisk begge tenkelige kongruensformer ubrukelige!» (s. 117–18). Dette er ikke en oppfatning som deles av andre som skriver om emnet, og beskjedne korpusfunn gjengitt i avsnitt 3 tyder heller ikke på at alle norskskrivende har samme intuisjon som Hagen. Likevel har Hagen utvilsomt rett i at «kongruenstvangen er problemet» (s. 118), og etter mitt syn er det rimelig å ta Hagen til inntekt for at det hersker stor usikkerhet.

2.3 To nyere drøftinger for svensk

Som skandinavier er vi i den heldige situasjonen at det fins tre store grammatikkverk og mange andre arbeider for det som strukturelt sett på mange vis er samme språket. Ofte er det altså inspirasjon å hente ved å se til dansk og svensk; for formålet med denne artikkelen er bind 2 av *Svenska Akademiens grammatik* (Teleman et al. 1999, heretter SAG) og Fraurud (2000), som begge beskriver svensk, særlig interessante.

2.3.1 SAG

SAG (bind 2) regner egennavn som en annen ordklasse enn fellesnavna (som de kaller «substantiv», rett og slett). På s. 137 heter det som følger:

Egennamnen får sitt genus huvudsakligen beroende på följande faktorer: betydelsen, hyperonymens genus, sista morfemets genus [...] Ofta pekar mer än en av principerna på samma genus, och det kan vara svårt att veta vilken av dem som ligger till grund för genusvalet. När principerna är i konflikt med varandra förekommer inte sällan vacklan i språkbrukarnas genusval och olika språkbrukare kan ha olika preferenser.

«Hyperonymens genus» gir samme prediksjoner som basisfellesnavnshypotesen (2.2), men SAG opererer altså med tre prinsipper, ikke ett. De åpner også for konflikt mellom disse prinsippene og derav følgende variasjon. Tanken om at genus ved egennavn kan påvirkes av delvis motstridende faktorer eller prinsipper, har klare paralleller i den internasjonale litteraturen om fellesnavn (f.eks. Corbett 1991).

Som nevnt i 2.2 kan det se ut til at noen norske grammatikere har tolket eventuelle endelser som uttrykk for genus, og at det prinsipielt er diskutabelt. SAG s. 138 bemerker at «egennamn som inneholder ett bestämhetssuffix [...] kan ha annat genus enn det suffixet anger, t.ex. *Härjedalen* [...] *det*». Slike observasjoner er relevante for diskusjonen om suffikser markerer genus (2.1); de understøtter Enger & Corbetts (2012) poeng – endelser er ikke automatisk eksponenter for genus. Når vi legger større vekt på pronomenet i dette svenske eksempelet, er det ikke «bare» på grunn av definisjonen av genus, men også fordi det i svensk skal hete *Härjedalen är vackert*, med nøytrum også på predikativet.

Når SAG nevner «sista morfemets genus», får de nevnt noe som mange grammatikere nok har hatt i tankene; morfologisk gjennomsiktighet. Som sagt er neppe alle stedsnavn morfologisk «gjennomsiktige», men noen er det i stor grad. Noen talere sier *Majorstua*, andre *Majorstuen*, og dette har en viss sammenheng med at noen sier *stua*, andre *stuen*. Når det da likevel heter *Majorstua er fint* snarere enn *Majors-tua er fin*, iallfall i min form for norsk (jf. også 3.2.3), er det nok et

argument for at suffikset ikke bør settes likt med genus.⁶⁾ Navn kan leksikaliseres, slik Bakken (1998) viser.

2.3.2 Fraurud

Det mest ambisiøse og interessante forsøket på å si noe om genus ved egennavn i skandinavisk er nok Fraurud (2000). Analysen hennes er tydelig preget av det rammeverket som omtales som kognitiv lingvistik (se for eksempel Croft & Cruse 2004 for innføring), og den dekker mange typer egennavn. Artikkelen er svært innholdsrik, og referatet her må bli kort.

En sentral idé for Fraurud (2000: 171) er at genustilordning arter seg noe annerledes ved fellesnavn enn ved egennavn, ikke minst ettersom det altså ser ut til å være større usikkerhet og variasjon omkring genustilordning ved egennavn. Hun mener genustilordning ved egennavn snarere er motivert referensielt enn leksikalsk; egennavn har med andre ord helst genus etter betydning (ev. referanse), og det gjelder neppe for brorparten av fellesnavna. Ved iallfall mange høyfrekvente fellesnavn får vi stadige påminnelser om genuset deres – vi hører andre si *et bord* eller *stolen var fin* – mens ved iallfall mange stedsnavn kan dette neppe være tilfellet. (Om en ikke bor i Stavanger-området, får en neppe veldig ofte hint om hva som er rette genuset for f.eks. *Madla* – og kanskje får en ikke spesielt mange hint da heller.)

Kanskje er det heller ikke slik at talere kjenner genus på absolutt alle fellesnavn; mange vil for eksempel være usikre på genus ved substantiver som er begrenset til faste uttrykk, som substantivet *fleng* i *vi nevner i fleng*. Men dette er en situasjon som er atypisk ved fellesnavn, men nokså vanlig ved mange egennavn.

Fraurud regner med tre hovedprinsipper. Det ene er «basic-level noun», som svarer ganske bra til «basisfellesnavn», som vi jo har sett på i 2.2. Det andre er «morpho-lexical composition of the name», som i 2.3.1 er omtalt som morfologisk gjennomskiktighet. Det tredje hovedprinsippet,

6) Tyske paralleller er *die Mark* mot *das schöne Dänemark*, *die Burg* mot *das schöne Brandenburg*; Fahlbusch & Nübling (2014: 260) sier at i slike tilfeller er grammatisk hodestatus utradert («morphosyntaktischer Kopfstatus... erloschen»). De ser også slike eksempler, «in denen synchron keine Übereinstimmung mehr zwischen den Genus des appellativen Basisnomens und des Namens besteht», som særlig interessante (s. 283).

«superordinate ontological category», er også et prinsipp Fraurud har felles med SAG. At dette er noe annet enn «basisfellesnavn», kan for eksempel motiveres ved at i svensk er bynavn vanligvis nøytrer, jf. *Stockholm är vackert*, trass i at basisfellesnavnet *stad* ikke er det.

Fraurud (2000: 196) tenker seg at den variasjonen hun finner i kongruensmønstrene, kan redegjøres for ved «competition between ... gender assignment principles». At det kan finnes konkurranse mellom prinsipper, er en utbredt tanke i genusforskningen (jf. 2.3.1).

Fraurud tar også opp variasjon mellom individer. Hun mener informantene kan assosiere til ulike basisfellesnavn (jf. også Aljoksjina 1995), og at de kan prioritere morfologisk gjennomsiktighet ulikt; kanskje kan også informanter ha varierende kjennskap til referentene. Om noen for eksempel tilordner stedsnavnet *Torne träsk* «feil genus» i svensk, kan det skyldes at de trur det er ei myr (*ett träsk*), og derfor velger genus etter det, mens *Torne träsk* faktisk er navn på en innsjø.

3 En liten undersøkelse

Norsk og svensk er to delvis ulike språkssystemer, og en utålmodig leser kan ha lurt på om påstandene i 2.3 er relevante for norsk. Et par steder gir den svenske litteraturen vi har sett på, andre prediksjoner enn den norske, og i dette avsnittet skal vi se at den norske empirien ikke alltid støtter den norske litteraturen. Men hvordan finner vi fram til empirien?

3.1 Framgangsmåte

Generelt støtter vel grammatikere seg alltid til sin egen språkfølelse. Det er legitimt, men ikke uproblematisk, noe som har blitt poengtert i seinere år (se for eksempel Johannessen 2003 for et oversyn). Et alternativ, som både Aljoksjina (1995) og Fraurud (2000) bruker, er skriftlige spørreskjemaer til informanter. Fraurud (2000: 192) betoner imidlertid at det er problemer også med spørreskjemaer:

When people are consciously focusing on language form [...] their linguistic behavior cannot be taken to directly reflect the language they would use in spontaneous production. A likely assumption in the present case is that the subjects' responses may become biased towards more form-oriented approaches... focus being on form, morphological features may be more salient

I praksis kan dette bety at om talere til vanlig ville si *Grünerløkka er fint* (jf. 3.2.3), kan de likevel i en spørreundersøkelse svare *Grünerløkka er fin*, ettersom de i «testsituasjonen» tenker normativt og reflekterer over at sisteleddet i *Grünerløkka* nettopp er *-løkka*. De tar altså større hensyn til morfologisk gjennomsiktighet (se 2.3.1) enn de ellers ville gjort.

Noen av Aljoksjinas informanter begrunner valget sitt av kongruensformer eksplisitt ved å vise til underforstått «basisfellesnavn» (1995: 26). Her er et konstruert eksempel: Talere kan begrunne valget av felleskjønnskongruens i *Grünerløkka er fin* ved å vise til at Grünerløkka er navn på en bydel, og ordet *bydel* er jo hankjønn. Ved informantundersøkelser gransker en altså også intuisjon, riktignok hos et vesentlig større utvalg enn en enkelt grammatiker.

Ved en del egennavn er det likevel vanskelig å finne evidens for noe som helst uten å trekke inn intuisjon. I denne artikkelen skal også jeg støtte meg til egen (og i noen grad kollegers) intuisjon, men dessuten i beskjeden grad se på produksjon ved hjelp av enkel googling og noen små og få korpus-søk. Det er altså en tanke å forsøke å se hva språkbrukerne faktisk gjør, men det er samtidig viktig å huske at språkproduksjon neppe noen gang er helt uavhengig av intuisjon. Det er faktisk utenkelig at språkbrukere skulle kunne ytre seg på et språk uten å ha intuisjoner om dette språket. Verken produksjon eller intuisjon kan altså aleine gi oss «fasit» i alle tilfeller.

De ordklassene vi vanligvis ser på som relevante for å avgjøre genus ved substantiver, er pronomen, adjektiver og determinativer (jf. 2.1). Dessverre er dette ikke i praksis like enkelt for egennavn som for fellesnavn. Problemet gjelder kanskje særlig personlig pronomen, og det er ikke unikt for norsk. For tysk sier Fahlbusch & Nübling (2014: 259) at «Genus tritt ... selten an die Oberfläche, weil Namen (abgesehen von Personennamen) ... nur äußerst selten pronominalisiert werden». Skal det i norsk hete *Dette er ikke Oslo som jeg kjente den* eller *Dette er ikke Oslo som jeg kjente det*? Personlig er jeg usikker, og det er ikke så enkelt å finne evidens. Dette vil ikke bli drøftet ytterligere.

Determinativer forekommer vanligvis ikke ved de egennavna denne artikkelen fokuserer på, iallfall ikke i skriftspråket. (Unntaket er i eksempler som *Det Oslo jeg engang kjente*, men de vil her bli analysert som en egen konstruksjon; se avsnitt 4.)

Da står vi igjen med predikative adjektiver, som kan gi brukbar evidens i norsk. Her skiller norsk seg fra tysk; i norsk kan jo predikativt adjektiv i prinsippet avsløre genus på et egennavn som er subjekt. Rett nok er det en hake at sånne eksempler – *Oslo er fin/t* – fort blir nokså litterære og ikke så ofte dukker opp spontant. De fleste av oss vil heller si *Det er fint i Oslo*, *Oslo er en fin by* e.l. Det er altså en viss fare for at vi, når vi presser fram kongruens i eksempler som *Oslo er fin/t*, gransker intuisjoner snarere enn genuin produksjon. Like fullt er det relativt sett mest å hente om genus ved predikative adjektiver for den gruppa av navn denne artikkelen tar opp.

Et annet problem – som samtidig er et viktig funn – er at det er varierende intuisjoner omkring genus på egennavn, slik både SAG og Fraurud (2000) påpeker for svensk (se avsnitt 2.3), formodentlig mye mer enn for fellesnavn. Denne variasjonen blir ikke så ofte betont i den norske litteraturen, men Aljoksina (1995) er et hederlig unntak. De enkle søkene som er gjort i denne artikkelen, peker i samme retning. For eksempel finner jeg såpass mange treff både på *Paris er vakkert* og *Paris er vakker* (3.2.2) at det er vanskelig å betegne noen av alternativene som direkte ugrammatiske.

Som sagt bygger denne artikkelen blant annet på enkle google-søk. Søkene har vært begrenset til bokmål. Det skyldes dels at dette skriftspråket er mye bedre belagt på nettet, dels at jeg ikke ser noen grunn til å anta at nynorsk er veldig annerledes. Dette betyr også at jeg i praksis bare har regnet med to kjønn ved søk på adjektivene, nemlig felleskjønn og intetkjønn.⁷⁾

Til undersøkelsen som blir presentert nedafor, har jeg googlet mer eller mindre tilfeldige søkestrenger som inneholdt egennavn + *er* + adjektiv i nøytrum og felleskjønn, altså for eksempel «Bergen er vakkert» og «Bergen er vakker», med anførselstegn rundt for å utelukke irrelevante treff. Dersom det kommer opp veldig mange treff, vil Google automatisk redusere tallet ved å luke ut en del treff som ser veldig like ut, men også av de gjenværende vil det være mange som er identiske, og jeg har neppe

7) Det er nå engang slik at bortsett fra adjektivforma *lita*, som er sjelden i bokmål uansett, gir ingen adjektiver grunnlag for å regne med noe hunkjønn på adjektivene i bokmål (om en da ikke regner *eigen* som adjektiv, men det er ikke så vanlig lenger, og *eiga* er også sjelden i bokmål uansett).

lyktes med å luke ut alle. Derfor bør tall på treff i Google i tabellene nedfor tas med en stor klype salt.

Å google er selvfølgelig ikke like bra som å søke i et korpus (se igjen Johannessen 2003). Samtidig er det slik at sjøl ellers store korpus ikke har så veldig mange relevante eksempler på det jeg leiter etter. I det store Habit-korpuset ved Tekstlaboratoriet UiO, et korpus som har 1,18 milliarder bokmålsord, fant jeg for eksempel ett treff på *Trondheim er fint*, ingen på *Trondheim er fin*. Habit har likevel vært velegnet fordi det sikrer at opphavsskribentene er norske (noe de slett ikke trenger være ved googling), og fordi det er tale om et kvalitetssikret og omfattende korpus. Men treffene har altså vært bemerkelsesverdig få i de fleste tilfeller.

Jeg har også forsøkt å søke på bestemte stedsnavn bare fulgt av *er*. Et praktisk problem er imidlertid at en god del norske stedsnavn også er navn på idrettslag. Om en for eksempel søker i Habit på *Lillestrøm er*, får en veldig mange treff som handler om fotballklubben. De kan umulig få telle som evidens for genus på stedsnavnet. I praksis har det vært vanskelig å håndtere så mange treff som slike søk har gitt. Derfor har jeg søkt med spesifisert adjektiv; det har i sin tur gitt få treff, men de var i det minste håndterlige.

Stundom er det nokså vanskelig å tolke beleggene. Belegg med stedsnavn i kombinasjon med predikativ i nøytrum kan potensielt representere såkalte pannekakesetninger (2.1). Ved siden av *Drammen er fin*, som er det Beito og NRG foreskriver, kunne en for eksempel tenke seg *Drammen hadde vært fint*. Da vises det kanskje ikke egentlig til byen Drammen, men snarere til en prosess som involverer Drammen – det hadde kanskje vært fint å flytte til Drammen, etablere filial der, la den neste tv-serien utspille seg der... For nå å ta en parallell fra fellesnavna: Om vi skulle lure på hva som var genus for *vodka*, hadde det vært synd om et eksempel *vodka er godt* fikk avgjøre saken aleine. Dermed er likevel ikke sagt at vi automatisk kan gå ut fra at det som kan være en pannekakesetning, må være det. Personlig kunne jeg nok godtatt begge alternativer i for eksempel *Drammen hadde vært fin/t, om det ikke var for alt regnet*, uten at jeg ser noen klar forskjell i betydning.

Det ene eksempelet jeg finner i Habit på *Drammen er fint* (mot null på *Drammen er fin*), trenger slett ikke leses som en pannekakesetning, samtidig som en sånn lesning er mulig.

Poenget er at det er vanskelig å si hvor sterk tendensen til nøytrum faktisk er uten å gå nøyere inn på hvert enkelt treff enn det som har vært mulig i denne omgangen. Etter mitt skjønn kan vi ikke uten videre gå ut fra at alle eksempler på nøytrumskongruens ved stedsnavn må være pannekakekongruens. I så fall immuniserer vi det tradisjonelle synet mot empirien.

En konsulent sier at for han er felleskjønn mulig ved alle de stedsnavna han kan tenke på, mens intetkjønn vil signalisere pannekakesetning. For meg er det bare ikke sånn; min personlige språkfølelse (for hva den måtte være verdt hos en grammatiker) sier for eksempel at *Frogner er fin* rett og slett er utelukket. Om en insisterer på at for eksempel de to setningene *Frogner er vakkert* og *London er stort* må leses som pannekakesetninger, åpner det også for visse vansker, fordi skoleeksempler på slike setninger har subjekter som metonymisk betegner prosesser – å spise sild/pannekaker eller drikke vodka er sunt/godt – og det er litt vanskelig å se at det er prosesser involvert i disse to eksemplene. Dette er rett nok ingen avgjørende innvending, men vi kan ikke forfølge spørsmålet her.

Det kan altså virke som det uansett kreves kvalitative vurderinger – som i sin tur involverer forskerens egen intuisjon – som vi uansett ikke kommer helt utenom i grammatikken (Itkonen 2005). Men det er bedre å prøve å dra inn flere typer evidens.

I tabellene som følger, har jeg søkt på spesifikke egennavn og spesifikke adjektiv. Verbet er alltid *er*. U står for antall forekomster av adjektiv i felleskjønn (utrum), N for antall forekomster av intetkjønn (nøytrum).

Tegnet # markerer at Google har redusert tall på grunn av identiske treff, § at et treff er en mulig pannekakekonstruksjon (jf. avsnitt 2.1) og derfor irrelevant. Stjernetegn * markerer at tallet inneholder irrelevante treff. Tabellene inneholder ikke søk som gav 0 treff.

3.2 Noen funn

3.2.1 Navn på øyer

Etter Beitos hypotese burde øynavn få felleskjønnskongruens. NRG s. 157 er her på linje. SAG s. 138 sier derimot at «öar är neutrum (vanligt-vis)». Det er selvfølgelig fullt mulig at dette er ulikt i norsk og svensk,

men det er nå et empirisk spørsmål der det går an å finne data. Jeg har gjort et par tilfeldige søk på kombinasjoner av øynavn og predikativt adjektiv, jf. tabell 1-1 og 1-2.

Tabell 1-1 Øynavn og kongruens i Google-søk

Øynavn	Adjektiv		U	N
Nøtterøy	vakker		0	6
	populær		1	0
Kråkerøy	populær		0	1
	fin		0	1
Senja	populær		1	0
	vakker	#	12	32
	fin		3	5
Tjøme	fin	#	0	21
	vakker	#	2	8

Tabell 1-2 Øynavn og kongruens i Habit

Øynavn	Adjektiv		U	N
Hvasser og halve Brøtso	strømløs			1
Jomfruland	liten og sårbar		1	
Senja	fin			1 §

«As regards the assignment of gender to islands, we find variation among grammarians, as well as among the subjects [d.e. informantene]», sier Fraurud (2000: 190), og det stemmer nok også her. Likevel ser det for meg ut til at SAG kommer den norske virkeligheta nærmere enn det Beito og NRG gjør; øynavn tar oftere nøytrums kongruens enn felleskjønn i norsk. Hypotesen om basisfellesnavn slår ikke helt til i det vesle utvalget jeg har tatt.

3.2.2 Navn på byer

Etter det Beito sier, burde navn på byer være maskuliner. Her er NRG s. 157 fullstendig på linje; de angir eksempler som *Bergen er vakker* og *Hvor stor er London?*, og de betegner alternativene *Bergen er vakkert* og *Hvor stort er London* som ugrammatiske. Både SAG s. 137 og Fraurud angir derimot nøytrum for byer i svensk. Aljoksjina (1995: 29) mener

navn på byer skulle få nøytrum ut fra «navn på områder», men felleskjønn ut fra basisfellesnavnet *by*.

Enkle google-søk gir flere treff på felleskjønnsformene ved NRGs to eksempler *London er stor/t*, *Bergen er vakker/t*, men de gir ikke egentlig grunnlag for å betegne nøytrum som ugrammatisk. Jeg har gjort et par enkle tilfeldige søk på andre kombinasjoner av bynavn og predikativt adjektiv. Mønsteret er ikke entydig, se tabell 2-1 og 2-2.

Tabell 2-1 Bynavn og kongruens, søk i Google

Bynavn	Adjektiv	U	N
Bergen	stor	4	1
Bergen	vakker	110 *	41 *
Oslo	stor	7	9
	fin #	90 *	60 *
	liten #	50 *	75 *
Gjøvik	vakker	1	2
	fin	1	4
Sarpsborg	fin #	1	2
Paris	vakker #	60	37
Ålesund	vakker #	70	20
London	stor #	80 *	50 *

Tabell 2-2 Bynavn og kongruens, søk i Habit

Bynavn	Adjektiv	U	N
Bergen	vakker	5	2
Bergen	fin	1	2
Bergen	stor	0	2
Oslo	liten	2	1
Oslo	stor	3	4
Oslo	fin	1	6
Oslo	vakker	7	0
Oslo	stygg	0	1
Trondheim	fin	0	1
Trondheim	stor	0	2
Trondheim	fæl	0	1
Drammen	fin	0	1 §
Bodo	fin	0	1
Stockholm	vakker	2	0
Stockholm	stor	1	0
København	vakker	1	0
London	fin	0	2
London	stor	1	3
London	vakker	0	1

Paris	vakker	1	0
Paris	fin	0	1
Berlin	fin	1	0
Berlin	stor	0	1
Amsterdam	fin	1	0

Konklusjonen på dette punktet blir at det er variasjon – igjen. Hypotesen om basisfellesnavn klarer seg bedre her enn ved øynavnene i 3.2.1; bynavn tar ofte felleskjønnskongruens, men samtidig er tendensen til nøytrum sterkere enn basisfellesnavnet *by* skulle tilsi.

3.2.3 Navn på bydeler

Bydeler er nøytrere, ifølge både Fraurud og SAG. Her sier Beito og NRG ikke noe eksplisitt, men basisfellesnavnshypotesen skulle vel helst tilsi felleskjønn, om noe. Men det ser ut til at bydeler like ofte tar nøytrums-kongruens, også i norsk, sjøl om empirien ikke er entydig her heller – og dessuten særdeles spinkel.

Tabell 3-1 Navn på bydeler og kongruens, søk i Google

Navn	Adjektiv	U	N
Frogner	fin	0	3
Majorstua	fin	0	1
Roa	fin	0	2?
Grünerløkka	fin	1	2
Grünerløkka	hipp	2	13 *
Grefsen	fin	0	4
Nordnes	fin	0	3
Grønland	fin	0	1
Lade	fin	0	1
Vaterland	fin	0	1

Tabell 3-2 Navn på bydeler og kongruens, søk i Habit

Navn	Adjektiv	U	N
Frogner	ung	1	0
Frogner	hipp	1	0
Frogner	grei	0	1 §
Grünerløkka	kul	0	2 sikre, 1 §
Grünerløkka	aktuell	0	1 §
Grünerløkka	hipp	0	2

Det går likevel an å hevde at det underforståtte basisfellesnavnet heller skulle være *strøk, område* enn *bydel*. Som nevnt er hypotesen om basisfellesnavn ikke så restriktiv i praksis (2.2).

Etter min intuisjon er det en del bydelnavn som vanskelig kan få felleskjønns kongruens, for eksempel *Grefsen, Lade, Nordnes, Blindern, Grønland, Vaterland, Frogner, Bragernes*. For noen av disse er nok også morfologisk gjennomsiktighet (2.3) relevant. Omvendt vil nok morfologisk gjennomsiktighet støtte felleskjønn ved for eksempel *Groruddalen, Svartlamoen, Godalen*; her har iallfall jeg større vansker med intetkjønn.

3.3 Kort konklusjon for tre typer navn

I en helt annen sammenheng, basert på en *veldig* mye større undersøkelse, sier Bäckström (2020: 108f.) at «siffror i digital korpuslingvistik sällan bör uppfattas som helt exakta», og det gjelder så avgjort også i vår sammenheng. De talla jeg har presentert, er så små at de bør tas med flere klyper salt. Likevel er det et spørsmål om de lar seg forlike med de nokså utvetydige grammatikalitetsvurderingene en del norske grammatikere har satt fram. En skal faktisk ikke avvise empirien. Ut fra de noe sprikende talla er det tydelig variasjon, her som så ofte ellers ved egennavns genus; den konklusjonen oppfatter jeg som trygg.

Om vi skal tvinge mer ut av talla, blir resonnementet mitt slik: Når *Habit* gir oss 8 treff på *Tjøme er vakkert*, 2 på *Tjøme er vakker*, er det da rimelig å si at øynavn utelukkende tar felleskjønn i norsk? Når *London er stort* får 3 treff, *London er stor* 1, er det da rimelig å si at det eneste grammatiske er *London er stor*? Talla er som sagt små, men i det vesle utplukket jeg har sett på, stemmer ikke basisfellesnavnshypotesen så godt for øynavn; de ser oftest ut til å ta nøytrum. (Her stemmer faktisk den svenske litteraturen bedre enn den norske litteraturen for norsk empiri, iallfall for de navna som er sjekket her.) Ved bynavn og bydelnavn er det vanskeligere å konkludere like tydelig, men ved bynavn er nøytrum iallfall såpass vanlig at det virker urimelig å betegne det som direkte ugrammatisk.

Dette indikerer at basisfellesnavnshypotesen aleine ikke er tilstrekkelig. Vi må anta at den svenske litteraturen har to gode tillegghypoteser i morfologisk gjennomsiktighet og type navn. Til støtte for type

navn taler det funnet at nøytrum dominerer ved øynavn; til støtte for morfologisk gjennomsiktighet taler (foruten min intuisjon) den observasjonen at ved Google-funn på bydeler (tabell 3-1) er det bare det morfologisk gjennomsiktige bydelsnavnet *Grünerløkka* som kan få predikativ i felleskjønn.

4 Nøytrum og virtuell referanse

4.1 *Det gamle Kristiania* er semantisk kongruens

Beitos observasjon om at bynavn har «nøytralt genus saman med adjektiv i bunden form, t.d. *det gamle Oslo*» er åpenbart riktig (jamfør det ugrammatiske **den gamle Oslo*), men det er et faktum som formelig skriker etter forklaring. Hankjønnsordet *by* skifter jo ikke genus til nøytrum fordi om det står et adjektiv foran. Beito avgrensner sin observasjon til bynavn, men NRG s. 157 utvider med rette observasjonen til også å gjelde øynavn med eksempelet *det nye Utsira*. NRG utvider også observasjonen ved bare å si «et foranstilt adjektiv», igjen med rette, for adjektivet trenger ikke nødvendigvis stå i «bunden form»; NRGs eksempel er *et vakkert Bergen*.

Likevel er nok også NRG litt vel restriktive, for det er ikke bare ved foranstilte adjektiver vi finner slike eksempler der bynavn (og øynavn) er nøytrere. Vi finner dem også ved possessiver, som i *mitt Stavanger*, *mitt Tjøme*, og ved etterstilte restriktive relativsetninger, som i *det Oslo jeg en gang kjente*. Også her er det obligatorisk nøytrums kongruens, og det er bemerkelsesverdig hvor tydelige intuisjonene er her. Sjøl kan iallfall jeg være i tvil om *Stavanger* skal være *fin* eller *fint*, men ikke om at **min Stavanger* og **Den Stavanger jeg en gang kjente* er så utelukket som det kan få blitt.

NRG har samtidig et viktig poeng i omtalen av eksempler som *et vakkert Bergen* og *det gamle Oslo*. De sier (s. 157) at i «slike tilfeller er det et karakteristisk trekk ved stedet – eller en spesifikk periode i stedets historie – som omtales». Det ligger altså en spesiell semantikk bakom bruken av nøytrum her, og i denne artikkelen går vi ut fra at det er tale om semantisk kongruens i fraser som *Det gamle Kristiania*. (Semantisk kongruens er omtalt nærmere i 2.1 ovafor i forbindelse med eksemplene *Var fruentimmeret gal?* og *Italia er ikke lette å slå*.)

4.2 Men er det egennavn?

Egennavn er prototypisk etiketter for en eneste unik referent (SAG s. 118). Da krever eksempler som *Det gamle Hammersborg, mitt Stavanger* nærmere drøfting. Disse eksemplene åpner jo for at det også fins *et nytt Hammersborg* eller *ditt Stavanger*. Har vi da fortsatt med egennavn å gjøre? Svaret i det følgende er «ja». Her bygger jeg på von Heusinger & Wespel (2007, 2009) og von Heusinger (2010). Ved *Det gamle Hammersborg* åpnes det jo for at det finnes et annet *Hammersborg*, men disse to er *ulike utgaver av den samme referenten*. På samme vis er *mitt Stavanger* ikke identisk med *ditt Stavanger*, men det er likevel tale om *utgaver av samme referent*. Slik skiller disse eksemplene seg fra appellative lesemåter («deproprialisering») av typen *to mazdaer*, der et egennavn så å si blir «konvertert» til fellesnavn, og der det altså er tale om to ulike referenter.

Von Heusinger (2010: 102) spør om egennavn i det hele kan forenes med ubestemt artikkel (determinativ); en del autoriteter i den tyske litteraturen han siterer, svarer forståelig nok «nei», men von Heusinger mener faktisk at noen bruksmåter av egennavn kan forenes med artikler. Om vi ser på et norsk eksempel, som *en topptrent Warholm*, vil det være urimelig å regne *Warholm* som fellesnavn, ettersom det stadig er etikett for én og bare én bestemt referent (helt ulikt *en gammel mazda*, for eksempel). Snarere virker det igjen rimelig å tale om en spesiell utgave; denne utgaven av *Warholm* er formodentlig enda bedre trent enn vanlig. Ved slike eksempler taler von Heusinger (2010: 114) om instansieringsrelasjoner, som han ser som noe annet enn appellative lesemåter.

Von Heusinger (2010: 109) sier betydningsskilnaden mellom ubestemt og bestemt ved slike bruksmåter i tysk er «nicht ganz verstanden», og det stemmer nok også for norsk. Likevel synes det rimelig å si at ved bestemt form kan det være tale om mer permanente egenskaper, jf. *Det var den smellvakre Gene Tierney som hadde hovedrollen i filmen «Laura»*. Nå trenger ikke bestemthet i slike eksempler nødvendigvis utløse en lesning av adjektivet som ord for permanent egenskap, jf. *Det var den gravide Sigrid som vant, mens den småfulle Kari ble disket*. Like fullt er det iallfall i regelen slik at ubestemt determinativ typisk bidrar til en lesning av adjektivet som midlertidig egenskap. Adjektivfraser som betegner permanente egenskaper, kan altså virke litt snodige i slike eksempler:

? *Det var en amerikansk Gene Tierney som spilte hovedrollen*
 ? *Det var en to meter lang Benjamin Lyngfelt som var opponent*⁸⁾

Den gravide Sigrid og en topp trent Warholm kan sammenlignes med *Det gamle Hammersborg*; von Heusinger & Wespel taler her om stadier. NRGs karakteristikk er meget dekkende; vi taler her om «en spesifikk periode i stedets historie» – eller altså navnebærerens. Det som ikke er knyttet til periode, men heller til «karakteristiske trekk» ved navnebæreren, f.eks. *den smellvakre Gene Tierney* eller, for nå å vende tilbake til stedsnavna, Aljoksjinas eksempel *det borgerlige Sandefjord*, det omtaler von Heusinger & Wespel som manifestasjoner. Manifestasjonslesemåter er ikke avgrenset i tid, slik stadiene er; men begge er instansieringsrelasjoner, og det er ulikt appellative lesemåter. Begge eksemplene representerer «denominativ bruk» (von Heusinger & Wespel 2007: 334). Propriene er her brukt på en måte som oppviser visse fellestrekk med fellesnavn, men de er likevel ikke fellesnavn. (Se også SAG s. 122–4.)

Kort sagt: *Det borgerlige Sandefjord* og *Det gamle Oslo* er begge fraser som er nøytrum, men ingen av dem er appellativiske. Nøytrumsbruken skyldes semantikken og konstruksjonen; vi har å gjøre med semantisk kongruens, og det følger ikke ubetinget at *Sandefjord, Oslo* er nøytrer – like lite som det at *vodka er sunt* nødvendigvis viser at *vodka* er et nøytrumsord.

I begrepsbruken fra von Heusinger er *Det borgerlige Sandefjord* manifestasjon, *Det gamle Oslo* stadium. Stadie-bruken er helst med bestemt artikkel (von Heusinger 2010: 109), men ikke nødvendigvis, jf. *Bildet viser en ung Gene Tierney*. Von Heusinger (2010: 112–113) bemerker at manifestasjoner er hyppige i kontrafaktisk, negativ og spørrende bruk (jf. avsnitt 4.3).

8) Riktignok kan slike eksempler uten videre gis god mening om man leser dem som 'det var en for meg ukjent amerikansk person ved navn Gene' osv., men det er altså ikke den lesningen vi er ute etter her. Og merk altså at *den amerikanske Gene Tierney, den to meter lange Benjamin Lyngfelt* går helt fint.

4.3 Virtuell referanse

Som nevnt blir det gjerne sagt i den norske litteraturen at bynavn i regelen tar felleskjønn, at det skal hete for eksempel *Kristiania var vakker*, men likevel *det gamle Kristiania* (jf. Aljoksjina 1995: 23). Sjølv ville jeg nok også akseptert *Kristiania var vakkert*, men hovedsaken er uansett skilnaden mellom determinativet og predikativet; nøytrum på determinativet er obligatorisk – ingen vil foreslå *den gamle Kristiania* eller *min Stavanger*. Men hvorfor er da nøytrum obligatorisk i *det gamle Kristiania*, *det borgerlige Sandefjord*? Argumentasjonen ovafor indikerer semantisk kongruens, men hvorfor nøytrum?

Enger & Haugen (2017), Haugen & Enger (2019) foreslår at «virtuell referanse» utløser nøytrum. Deres utgangspunkt er pannekakesetninger (se 2.1 ovafor), som de ser som utslag av semantisk kongruens. Etter deres syn vises det i pannekakesetninger til noe tenkt, i motsetning til *Disse pannekakene var jammen gode, akkurat denne vodkaen er faktisk sunn* osv. I syntaksen er altså nøytrum ofte mulig eller til og med regelen når det er referanse til tenkte størrelser, og dette omtales som «virtuell referanse». Begrepet stammer fra den kognitive lingvisten Langacker (2008). Her er noen av eksemplene hans oversatt til norsk:

Bror min har ingen bil

Enhver hobbit eier en enhjørning

En kattunge liker å jage et nøste (eksempelet skal leses generisk)

Her er det altså referanse til noe tenkt, noe fiktivt. Langacker (2008: 289f.) sier at «A referent that has to be ‘conjured up’ is said to be **virtual** ... The suggestion, then, is that definite and indefinite nominals portray their referents as actual and virtual, respectively, when considered locally and on a provisional basis.»

Hvorfor skulle så nøytrum være genus for det tenkte/fiktive i skandinavisk? Svaret er at det tenkte er abstrakt og mangler tydelig avgrensing – og dermed befinner seg nederst i animathetshierarkiet. Animathet handler enkelt sagt om kontrasten mellom det levende og det ikke-levende. Animathetshierarkiet er relevant for mange språklige fenomener, og det er omtalt av et utall lingvister; framstillinga i det følgende bygger særlig på Nessel & Enger (2011). Hierarkiet fins i mange litt ulike versjoner og under ulike navn, som «figure-ground hierarchy», «empathy hierarchy»

og «individuation hierarchy». De ulike betegnelsene gjenspeiler at hierarkiet ikke utelukkende handler om kontrasten mellom det levende og det ikke-levende. Det er flere andre beslektede og interagerende faktorer involvert – bestemthet, individuering (altså avgrensning), «topic-worthiness», abstrakthet og saliens. Her er en svært enkel versjon av hierarkiet:

Ord/frase betegner	Eksempelord
Mennesker	<i>gutt, jente</i>
Dyr	<i>hest, hund</i>
Avgrenset objekt	<i>stol, mobiltelefon</i>
Abstrakter og masser	<i>filosofi, vodka, bryting</i>

En tradisjonell idé i studiet av skandinavisk genus er at maskulinum og femininum, eventuelt slått sammen til «felleskjønn», som i dansk, svensk og en god del norsk, er genus for det som er høyest i animathetshierarkiet, mens nøytrum er for det som er nederst. Dette er veldig langt fra noen jernregel, men det er en tendens som blant annet viser seg i at ord for mennesker gjerne er felleskjønn i svensk, mens masseord ofte er nøytrere (Teleman 1987), og at vi nødvendig bruker nøytrum ved predikative adjektiver og personlige pronomener om det vises til mennesker.

Animathetshierarkiet er antroposentrisk (menneskesentrert), og det gjenspeiler ikke direkte forhold i den objektive virkeligheta. *Gras* og *gjær* er for eksempel levende, men vi oppfatter dem ikke som det, men som masser. En tese hos Enger & Haugen (2017) (se også Haugen & Enger 2019, Enger 2004) er at subjektene i pannekakesetninger typisk er nederst i animathetshierarkiet, ofte masser, abstraksjoner og nominaliseringer. Sånn sett strir de mot «vanlige» subjekter, som i regelen er betegnelser på mennesker, altså høyt oppe i animathetshierarkiet. Vanlige subjekter er gjerne definite, i pannekakesetninger er subjektet helst indefinitt. Mens det har vært nokså utbredt å tenke seg at pannekakesetningene 'egentlig' hadde et underforstått subjekt som gjerne betegnet en proposisjon (for eksempel Faarlund 1977, NRG), betoner Enger & Haugen at å vise til en prosess er å vise til en abstraksjon. De ser altså subjektene i pannekakesetninger som eksempler på virtuell referanse. Jamfør *vodka er sunt* mot *denne vodkaen er faktisk sunn*; *vodka hadde vært godt nå* mot *denne*

vodkaen var jammen god. Det er nøytrum på adjektivet når referansen er virtuell.

På denne bakgrunnen er bruken av nøytrum ved «stadier» ikke lenger så vanskelig å forstå. I et eksempel som *Det gamle Kristiania* er referansen opplagt virtuell; referenten «has to be conjured up» (Langacker 2008). Å referere til en utgave av et egennavn krever unektelig en del «conjuring up». Dette er kanskje mer opplagt ved stadier enn ved manifestasjoner. Men som nevnt i 4.2 er manifestasjoner ifølge von Heusinger (2010: 112–113) hyppige i kontrafaktisk, negativ og spørrende bruk i tysk. Vi kan anta at det samme gjelder for norsk. Kontrafaktisk bruk (*Et annet USA kunne vært fint*) og negativ bruk (*Ingen Trump holder ord*) er per definisjon eksempler på virtuell referanse. Det er kanskje ikke like åpenbart at spørrende bruk er virtuell referanse, men det vil iallfall ofte være det, jf. *Kjenner du deg igjen i dette USA?* På denne bakgrunnen virker det rimelig å anta at også manifestasjoner i regelen er virtuelle. Det åpner for nøytrum. Dessuten er både stadier og manifestasjoner som nevnt instansieringsrelasjoner av et egennavn. Ettersom egennavn typisk viser til én eneste referent, kreves det litt «conjuring up» bare for å tenke seg en manifestasjon av egennavnet i det hele.

Nøytrum i eksempler som *Det gamle Kristiania* er altså eksempler på semantisk kongruens og på virtuell referanse. Slik sett er det nøytrum her av delvis samme grunn som det er nøytrum i *pannekaker er godt, vodka er sunt*.

Om denne analysen aksepteres, er det verdt å merke seg at den neppe hadde vært mulig uten begrepet virtuell referanse. Slik sett gir analysen indirekte et argument for at de teoriene som går under samleetiketten kognitiv lingvistikk, med Langackers versjon som en av de mest sentrale, inneholder nyttige verktøy. I norsk sammenheng har nytten av slik lingvistikk tidligere også vært hevdet for eksempel for navnegransking (f.eks. Bakken 1998), og for flere nær beslektede disipliner, som studiet av språkhistorisk endring (f.eks. Wetås 2008, Vindenes 2018, Odden 2019), ordlagings (f.eks. Eiesland 2015, Nesset 2018) og syntaks (f.eks. Kristoffersen et al. 2011, Haugen 2012).

5 Konklusjoner

Hovedpoengene i artikkelen er som følger. Intuisjonene omkring genus på stedsnavn kan variere ganske mye. Slik er stedsnavn ulike fellesnavn.

Dette er påpekt før av bl.a. Aljoksjina (1995) for norsk og Fraurud (2000) for svensk, men innsikten har i liten grad funnet veg inn i de norske grammatikkene. Avsnitt 3, som presenterer data fra enkle, små søk, støtter Aljoksjinas poeng; det er utbredt variasjon også i praksis.

Den utbredte hypotesen om at norske egennavn får samme genus som et «basisfellesnavn», har mye for seg, men aleine er den ikke tilstrekkelig. Det viser det faktum at øynavn, iallfall i det vesle utplukket jeg har undersøkt i, oftere tar predikative adjektiver i intetkjønn enn i felleskjønn, jf. *Nøtterøy er fint*. Sannsynligvis må vi også i norsk grammatikk regne med flere årsaker til et stedsnavns genus, i tråd med både SAG og Fraurud (2000) (avsnitt 2.3). I tillegg til basisfellesnavn må vi anta at både type sted og morfologisk gjennomsiktighet kan spille inn (avsnitt 3).

Artikkelens kanskje mest originale bidrag, avsnitt 4, handler om bruken av nøytrum i konstruksjoner som *Det gamle Kristiania*. At kongruensen i slike eksempler er en annen enn ofte ellers ved bynavn, er velkjent, men det er ikke tidligere foreslått noen forklaring. I tråd med von Heusinger (2010), von Heusinger & Wespel (2007, 2009) kan vi regne eksempler som *Det gamle Kristiania* som «stadier». Det er tale om instansiering – *Kristiania* er et egennavn også i *Det gamle Kristiania*. Det er også en annen instansieringsbruksmåte av egennavn, *det vakre Paris*, som von Heusinger & Wespel betegner som «manifestasjon». Vi regner altså begge disse bruksmåtene av egennavn som fortsatt propriale.

Nøytrumsbruken i *Det gamle Kristiania*, *Det vakre Paris* er etter analysen som er foreslått her, et utslag av semantisk kongruens. Når nøytrum er obligatorisk i disse to lesemåtene, er grunnen at i skandinavisk bruker vi gjerne nøytrum når vi viser til tenkte størrelser. Det er altså tale om virtuell referanse, slik Haugen & Enger (2019) argumenterer for i sin analyse av setninger som *pannekaker er godt*, *vodka er sunt*. Virtuell referanse vil si at referenten må bli «conjured up» (Langacker 2008). Det faktum at det må hete *Det gamle Kristiania*, støtter altså Haugen & Engers (2019) forslag til analyse av pannekakesetninger; det er ikke bare i pannekakesetninger at nøytrum er genus for virtuell referanse. Det er altså på et vis samme årsak til den litt uventede nøytrumsbruken i *Det gamle Oslo* som i mer velkjente eksempler som *pannekaker er godt*, *vodka er sunt*.

Referanser

- Ackermann, Tanja & Barbara Schlücker 2018 (red.): *The morphosyntax of proper names*. *FoLing* 51/2.
- Aljoksjina, Maria L. 1995: Egennavn og den grammatiske kategorien kjønn. *NN* 12. 23–34.
- Bakken, Kristin 1998: *Leksikalisering av sammensetninger*. Oslo.
- Beito, Olav T. 1986: *Nynorsk grammatikk*. 2. utg. Oslo.
- Berulfsen, Bjarne 1967: *Norsk grammatikk*. Oslo.
- Bäckström, Linnea 2020: *Etableringen av ha-bortfall i svenskan*. (Doktoravhandling) Göteborg.
- Corbett, Greville G. 1991: *Gender*. Cambridge.
- Corbett, Greville G. 2006: *Agreement*. Cambridge.
- Corbett, Greville G. & Sebastian Fedden 2016: Canonical gender. *Journal of Linguistics* 52. 495–531.
- Croft, William & D. Allan Cruse 2004: *Cognitive linguistics*. Cambridge.
- Dahl, Östen 2000: Animacy and the notion of semantic gender. Barbara Unterbeck m.fl. (red.): *Gender in grammar and cognition*. 99–116. Berlin.
- Eiesland, Eli Anne 2015: *The semantics of Norwegian noun-noun compounds*. (Doktoravhandling) Oslo.
- Enger, Hans-Olav 2004: Scandinavian pancake sentences as semantic agreement. *Nordic Journal of Linguistics* 27. 5–34.
- Enger, Hans-Olav & Greville G. Corbett 2012: Definiteness, Gender, and Hybrids: Evidence from Norwegian Dialects. *Journal of Germanic Linguistics* 24. 287–324.
- Enger, Hans-Olav & Tor Arne Haugen 2017: Styrking og svekking av genussemantikk – ei diakron drøfting av (in)animathet ved pannekakesetninger og anaforisk den. *MM* 2017, hf. 2, 43–72.
- Enger, Hans-Olav & Kristian Emil Kristoffersen 2000: *Innføring i norsk grammatikk*. Oslo.
- Fahlbusch, Fabian & Damaris Nübling 2014: *Der Schauinsland – die Mobilien – das Turm*. Das referentielle Genus bei Eigennamen und seine Genese. *Beiträge zur Namenforschung* 49. 245–288.
- Fraurud, Kari 2000: Proper names and gender in Swedish. Barbara Unterbeck m.fl. (red.): *Gender in grammar and cognition*. 167–220. Berlin.

- Faarlund, Jan Terje. 1977. Embedded clause reduction and Scandinavian gender agreement. *JL* 13. 239–57.
- Hagen, Jon Erik 1998: Litt om proprium som grammatisk kategori i norsk. Gunnstein Akselberg & Jarle Bondevik (red.): *Ord etter ord. Heiderskrift til Oddvar Nes*. 115–123. Bergen.
- Halmøy, Madeleine 2016: *The Norwegian Nominal System. A Neo-Saussurean Perspective*. Berlin.
- Handschuh, Corinna & Antje Dammel 2019 (utg.): *The grammar of names. Sprachtypologie und Universalienforschung*, 72. hefte 4.
- Hansen, Erik & Lars Heltoft 2011: *Grammatik over det Danske Sprog*.
- Haslum, Vidar 1996: Kva er eit stadnamn? *NN* 13. 7–35.
- Haugen, Tor Arne 2012: *Polyvalent Adjectives in Norwegian: Aspects of their Semantics and Complementation Patterns*. (Doktoravhandling) Oslo.
- Haugen, Tor Arne & Hans-Olav Enger 2019: The semantics of Scandinavian pancake constructions. *Linguistics* 57. 531–575.
- Helmbrecht, Johannes, Damaris Nübling & Barbara Schlücker & 2017 (utg): *Namengrammatik. Linguistische Berichte*. Sonderheft 23.
- Heusinger, Klaus von 2010: Zur Grammatik indefiniter Eigennamen. *Zeitschrift für germanistische Linguistik*. 38. 88–120.
- Heusinger, Klaus von & Johannes Wespel 2007: Indefinite proper names and quantification over manifestation. E. Puig-Waldemüller (red.): *Proceedings of Sinn und Bedeutung* 11. 332–345. Barcelona.
- Heusinger, Klaus von & Johannes Wespel 2009: Indefinite Eigennamen in generischen Sätzen. *Linguistische Berichte*. 217. 3–35.
- Hockett, Charles 1958: *A course in modern linguistics*. New York: Macmillan.
- Itkonen, Esa 2005: Concerning the synthesis between intuition-based study of norms and observation-based study of corpora. *SKY Journal of linguistics* 18. 357–377.
- Johannessen, Janne Bondi 2003: Innsamling av språklige data: Informanter, introspeksjon og korpus. Janne Bondi Johannessen (red.): *På språkjakt – problemer og utfordringer i språkvitenskapelig datainnsamling*. 133–172. Oslo.
- Josefsson, Gunlög 2006: Semantic and grammatical gender in Swedish – independent but interacting dimensions. *Lingua* 116. 1346–1368.

- Kristoffersen, Kristian E. 2000: Ordklassane pronomen og determinativ – kor gode er argumenta for å skilje dei i norsk? *MM* 2000. 181–194.
- Kristoffersen, Kristian E., Ålov Runde, Marianne Lind & Hans-Olav Enger 2011. «Vi skal på kino»: Modalverb i norsk med og uten infinitt verb. *MM* 2011. 65–86.
- Källström, Roger 1993: *Kongruens i svenskan*. (Doktoravhandling) Göteborg.
- Langacker, Ronald W. 2008. *Cognitive Grammar*. Oxford.
- Lie, Svein 2003: *Innføring i norsk syntaks*. 5. utg. Oslo.
- Lødrup, Helge 2011: Hvor mange genus er det i Oslo-dialekten? *MM* 2011. 120–136.
- Neset, Tore 2018: Metakonstruksjonssammensetninger. *MM* 2018, hf 1. 139–164.
- Neset, Tore & Hans-Olav Enger 2011: Cognitive Constraints on Diachronic Development. *STUF* 64. 193–212.
- NRG = Faarlund, Jan Terje, Svein Lie & Kjell Ivar Vannebo 1997: *Norsk referansegrammatikk*. Oslo.
- Nübling, Damaris 2017: Funktionen neutraler Genuszuweisung bei Personennamen und Personenbezeichnungen im germanischen Vergleich. *Ling.Ber. Sonderheft* 23. 173–211.
- Næs, Olav 1972: *Norsk grammatikk*. 3. utg. Oslo.
- Odden, Oda Røste 2019: *North Scandinavian type noun constructions*. (Doktoravhandling) Oslo.
- Ragnhildstveit, Silje 2017: *Genus og transfer når norsk er andrespråk. Tre korpusbaserte studier*. (Doktoravhandling) Bergen.
- SAG = Telemann, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson 1999: *Svenska Akademiens grammatik 2: Ord*. Stockholm.
- Schmidt, Tom 2011: Navnegranskings plass i *Maal og Minne* – og fagets stilling i dag. Jon Gunnar Jørgensen & Lars S. Vikør (red.): *Nordiskfaget – tradisjon og fornying*. 112–126. Oslo.
- Telemann, Ulf 1987: Hur många genus finns det i svenskan? Ulf Telemann (red.): *Grammatik på villovägar*. 106–114. Stockholm.
- Telemann et al. 1999, se SAG.
- Vindenes, Urd 2018: *Complex demonstratives and cyclic change in Norwegian*. (Doktoravhandling) Oslo.
- Vinje, Finn-Erik 2002: *Moderne norsk*. 5. utg. Bergen.

Wetås, Åse 2008: *Kasusbortfallet i mellomnorsk*. (Doktoravhandling) Oslo.

Widmark, Gun 1966: Den inkongruenta neutrala predikatsfyllnaden och dess plats i dagens svenskans genussystem. *Nysvenska studier* 46. 91–135.

Aasen, Ivar 1864: *Norsk Grammatik*. Oslo.

Stjørdalselva

Av Harald Bjorvand

*The river which today bears the name Stjørdalselva is approximately sixty kilometres long and has its course through the municipalities of Meråker and Stjørdal. It ends in Trondheimsfjorden not far from Trondheim airport, Værnes. The last twenty kilometres it flows slowly through a flat, agricultural landscape, and the riverbed is accordingly characterised by a number of quite large meanders. For this reason the river was here called PrScand. *Warō f. > ONorse *Vara, an ōn-stem originally simply meaning '(running) water' which was later specialized to designate a slow-flowing and meandering river. The name of this part of the river is still preserved in the old farm name Værnes. It is also found in several other river, farm and parish names in Norway, e.g. Varåa, Varlo and Vardal.*

*The upper part of the river from the confluence of the rivers Dalåa and Torsbjørka in Meråker to the Ingstad farms in Stjørdal about forty kilometres downstream has a much faster course through an extended valley. Several parts of the riverbed are here also quite straight, and this applies perhaps especially to the last two kilometres from the farm Sørkil to the Ingstad farms. A straight riverbed like this may be compared to a log, beam etc., and an old word with this meaning is in all probability found in the farm name Skjør (ONorse dat. j Stiore) in Eidsberg. This otherwise unknown noun ONorse *stjór n. or *stjórr m. 'log, beam etc.' is here used metaphorically to designate a long tapering ridge which ends in a small promontory into the river Glomma. The farm Skjør being situated on the ridge is thus named after this location. The above mentioned straight stretch of Stjørdalselva may thus have had the name ONorse *Stjór f. which later became the name of the whole river, documented in the compound ONorse Stjóra(r)dalr > Stjørdal(en).*

1 Elveleiet

Den elva som i dag går under navnet *Stjørdalselva*, har sin begynnelse i Meråker kommune der elvene Dalåa og Torsbjørka møtes. Den renner herfra videre gjennom Stjørdal kommune og munner ut i Trondheimsfjorden like ved Trondheim lufthavn, Værnes. Det totale elveløpet er ca. seks mil langt og går gjennom to ganske ulike landskaper. Den første delen av elva renner gjennom et tydelig markert dalføre på ca. fire mil ned til Ingstad-gårdene. De neste to milene fra de nevnte gårdene og ut til fjorden renner elva derimot gjennom et flatt og åpent jordbruksland. Elveløpet er naturlig nok preget av disse forholdene, slik at det nedre løpet er langsomt og svingete, mens det øvre over lengre strekninger er langt rettere og raskere. Stjørdalselva synes i samsvar med dette opprinnelig å ha hatt to gamle navn, som her skal utforskes nærmere, nemlig norrønt **Vara* f. og **Stjór* f. De ligger i sin tur til grunn for navnene *Værnes* og *Stjørdal(en)*. Når det gjelder den eksakte tolkningen av *Værnes*, er det viktig å være klar over at den siste delen av elvas nedre løp i eldre tid hadde et ganske annet leie enn i dag, se videre 3 nedenfor.

2 **Vara*

2.1 Forekomster

Dette utvilsomt svært gamle elvenavnet er registrert i Oluf Ryghs *Norske Elvenavne* (NE s. 290 f.), som etter hans død i 1899 ble utgitt av broren Karl Rygh i 1904. Det føres her opp seks sammensatte navn som skal ha dette elvenavnet som forledd (i moderne former): 2 *Varåa* (Trysil kommune og Lillestrøm kommune), *Varteig* (Sarpsborg kommune), *Vardal* (Gjøvik kommune), *Varhaug* (Hå kommune), *Værnes* (Stjørdal kommune) og *Vårnes* (Sandefjord kommune). Vi skal her først se litt nærmere på noen av dem.

2.1.1 *Vårnes*

Blant de første som har kommentert disse navnene mer utførlig, er Albert Kjær. I NG 6, som ble utgitt i 1907, analyserer han (s. 184) under gnr. 31 *Var* store også gårdsnavnet *Vårnes* (gnr. 30) på følgende vis: «[...] thi Navnet Vaarnes, der vist indeholder et Elvenavn, forudsætter vel en ældre Form **Vørunes*, sms. med Gen. af et svagt bøiet Elvenavn *Vara*, [...]». Denne tolkningen er utvilsomt riktig, siden gården *Vårnes* ligger på det

neset der en mindre elv munner ut i Tønsbergfjorden. Vårnes ligger i gamle Stokke kommune som nå er blitt en del av Sandefjord kommune og er et sogn i Tunsberg bispedømme. Den lille elva som altså opprinnelig har hatt navnet norrønt **Vara* kalles i dag *Vårnesbekken*.

2.1.2 *Vardal*

Elvenavnet **Vara* gjenfinnes etter all sannsynlighet også i navnet *Vardal*, som var egen kommune til 1964 og nå er kirkesogn i Gjøvik kommune. Gamle norrøne former av navnet er dat. sg. i *Vardale* i DN 9 (s. 124, 1332) og dessuten flere ganger før 1400. Det var trolig navn på hovedelva i kommunen, nå kalt *Vesleelva*, som renner sørøstover og til slutt munner ut i Hunnselva, se også Kjær i NG 4.2 (s. 28), som utkom i 1902: «Det i Navnet liggende Elvenavn maa da have været det gamle Navn paa Bygdens Hovedelv, Mustadelven eller Lilleelven, Tverelv til Hunnselven».

2.1.3 *Varhaug*

I NE (s. 291) anføres, som vi så i 2.1, også navnet *Varhaug*, som er gård og sogn (herred 1894–1964) i Hå kommune, Rogaland. Den norrøne formen til dette gamle gårdsnavnet var *Varhaugr*, f.eks. *Varhaugs sókn*, DN 4 (s. 159, 1328), og etterleddet *haugr* m. sikter til den store gravhaugen på gården Nord-Varhaug, der lendet ellers er svært flatt, se Magnus Olsen i NG 10 (s. 114–15). Forleddet *Var-*, som karakteriserer denne gamle haugen, kan tolkes på ulike vis. Man antok altså i NE at det kunne dreie seg om det gamle elvenavnet norrønt **Vara*, og det er også slik at to mindre elver, i dag kalt Rongjabekken og Tvihaugbekken, renner sammen ikke langt fra gården og gravhaugen og deretter ut i havet.

2.2 Formell analyse av navnene

Dette gamle elvenavnet reflekterer en urnordisk *ōn*-stamme **Warōn-*, nom. **Warō* > norrønt **Vara*. Som forledd i sammensetninger hadde dette i urnordisk formen **Wara-*, det vil si med *a* som komposisjonsvokal liksom *a*-stammene, se Krahe & Meid (1967 s. 19). Den urnordiske formen til f.eks. norrønt *Vardalr* var følgelig **Wara-dalar* m., og *Varhaugr* hadde, hvis navnet er riktig analysert, i urnordisk trolig forma **Wara-haugar* m., se videre 2.5.

Ettersom *Vårnes* i forleddet inneholder genitiv norrønt **Voru* (< urnordisk **warōn*) av elvenavnet, er det nokså sikkert noe yngre enn de

øvrige. I germanske sammensetninger brukte man i utgangspunktet egne komposisjonsformer av forleddene og ikke genitiv. Til an-stammen urnordisk **magan-*, norrønt *magi* m. finnes f.eks. *magfylli* f. ‘magefyll, mette’ (med *mag-* < urnordisk **maga-*, som a-stammene) mot yngre *magaskegg* n. ‘hår på magen’ (med gen. *maga* < urnordisk **magan*).

2.3 Etymologi

ING 6 (s. 184) er elvenavnet **Vara* av Sophus Bugge sannsynligvis med rette satt i sammenheng med bl.a. norrønt *vari* m. ‘væske, (blod)vann’, jf. gammelengelsk *wær* n. ‘sjø, hav’. Den til grunn liggende størrelsen **war-* kan antas å ha hatt betydningen ‘væske, vann’. Den er etter all sannsynlighet etymologisk beslektet med bl.a. norrønt *úr* n. ‘yr, fint regn’ og nynorsk *ur* m. ‘regnsky osv.’, jf. svensk *i ur och skur* ‘i all slags vær’, og dessuten det avledete verbet norrønt *yra* og norsk *yre* ‘duskregne’, se Bjorvand & Lindeman (2019 s. 1516 f.) for de videre etymologiske sammenhengene.

2.4 Betydning

Jeg har i et tidligere arbeid, Bjorvand (2011 s. 31–46), undersøkt flere av de aktuelle navnene nærmere for bl.a. å bestemme hva som eventuelt kunne være et fellestrekk som var typisk for disse elvene, som i utgangspunktet altså rett og slett synes å ha blitt kalt **Vara* ‘(rennende) vann’ (→ ‘elv’), jf. f.eks. den parallelle betydningsutviklingen ved norrønt *á* f. ‘elv’ ← **‘(rennende) vann’*. Vi skal her igjen se på hvilken betydning som kan utledes av de aktuelle navnene, både elvenavn og gårdsnavn som trolig bygger på slike.

2.4.1 *Varåa*

Dette er navnet på to elver, og det er også anført i NE, jf. 2.1 ovenfor. Det ser ut til at en opprinnelig norrøn navneform **Vara* her er blitt utvidet med norsk *å* f. ‘mindre elv’ < norrønt *á*. Den største av dem renner gjennom den sørlige delen av Trysil kommune (Hedmark) og inn i Sverige, der den munner ut i Klarälven i Värmland. Den heter her *Varan* eller *Varån*. Landskapet i Trysil er her flatt og myrlendt, og elva har derfor et svært langsomt og buktende løp. Den gjør dessuten en rekke store retningsendringer, se videre Bjorvand, loc. cit. (s. 37).

Den andre og mye mindre *Varåa* renner i Fet kommune vestover fra Varsjøen og ut i Glomma. Den har også et ganske svingete løp og gjør dessuten en stor retningsendring ved først å renne et godt stykke nordover for så etter en krapp sving å renne ca. 400 meter i sørlig retning og deretter vestover mot Glomma.

2.4.2 *Varlo*

Dette navnet er ikke nevnt i NE i 2.1 ovenfor, men det er utvilsomt gammelt og navn på en gård i Øvre Eiker kommune (Buskerud). De eldste formene er *a Vaarloom* DN 6 (s. 383, 1394), *a Varlom* DN 2 (s. 413, 1395) og *a Varlaom* RB (s. 90). Gården Søndre Varlo ligger tett på den elva som i dag heter *Hoenselva*. Etterleddet i dette sammensatte navnet er mest sannsynlig norrønt *ló* f. og n. i betydningen ‘eng(slette) ved vann’. Forleddet er trolig elvenavnet norrønt **Vara*, se NG 5 (s. 266). Idet Hoenselva renner forbi gården Varlo, kommer den inn i et flatt terreng og lager her først en rad store og små meandrer og lenger nede en større høl, i dag kalt *Dammen*. **Vara* er altså også her navnet på en elv som har et langsomt og buktende løp med bakevjer/dam og meandrer.

2.4.3 Navnene i 2.1.1–3

Det gjenstår å se nærmere på de topografiske forholdene ved de tre første gårdene som er behandlet ovenfor. Beliggenheten til Vårnes beskrives i NG 6 (s. 184) som «ved Udløbet af den lille Elv, langs hvis Sydside Gaardene Var ligge». Der denne elva renner forbi Var-gårdene (Var lille, Bærevar osv.), har den over lengre strekninger et svært svingete leie. Det skyldes også for denne elvas vedkommende at den renner sakte gjennom et flatt terreng. Når man betrakter den nevnte Vesleelva i Vardal, kan det lett fastslås at også den over lengre strekninger er svingete og stilleflytende. Ved Varhaug er også landskapet svært flatt, og de nevnte elvene, Rongjabekken og Tvihaugbekken, har et sakteflytende løp ut mot havet, men se videre 2.5 nedenfor.

2.5 Sammenfattende avrunding

Resultatet av disse undersøkelsene viser entydig at norrønt **Vara* gjennomgående ble brukt om elver som renner gjennom et flatt landskap med et langsomt og svingete løp med bl.a. flere større eller mindre evjer og meandrer.

Blant de gamle navnene som skal ha elvenavnet norrønt **Vara* som forledd, nevnes i NE også *Varteig*, som var kommune til 1992 og nå er kirkesogn i Sarpsborg kommune. I mitt tidligere arbeid fra 2011 har jeg også diskutert dette navnet. Det foreligger i norrønt både i entall *Varteigr* og flertall *Varteigar*, f.eks. bestemt dat. sg. *a Varteighenom* i RB (s. 248) og dat. pl. *a Varteighum* i DN 10 (s. 68, 1385) og i RB (s. 496). Sisteledet i dette sammensatte navnet er norr. *teigr* m. ‘teig, mindre jordstykke’. Oluf Rygh gikk i NG 1 (s. 280) ut fra at navnet fra først av har vært et gårdsnavn.

Den urnordiske formen var trolig **Wara-taigōr* m. pl., og **Wara-* kan også her tolkes som komposisjonsformen til det gamle elvenavnet norrønt **Vara*. Dette ble altså brukt om elver som renner langsomt gjennom et flatt landskap med til dels store buktninger. Noen slik elv finnes imidlertid ikke her i Varteig, men navnet kan i stedet kanskje sikte til den lange evja sør for Varteig som østover fra Glomma går flere kilometer innover mot Ise. En (bak)evje er også en slags meander uten særlig strøm i forhold til elvas hovedleie, og denne evja bærer i dag navnet *Nipa*, trolig etter gården *Nipa* som ligger her, se videre Bjorvand (2011 s. 43 f.), også angående **Vara* i svenske og danske navn. *Varteig* tolkes annerledes av Tom Schmidt i BØ 9 (2010 s. 21), som antar at forleddet **Wara-* her helst har hatt den betydningen som også antas for en del (vest)svenske navn, nemlig «obebygd mark, stenig skogshøjd». Svante Strandberg (2011 s. 77–92) mener også at *Vara* i mange svenske navn har betydninger som «(grus)højd» og «sandig och grusig (ut)mark». Disse betydningene kan tenkes å være yngre og oppstått via en metonymisk betydning ‘grus’ av eldre ‘elv, evje, meander’, se igjen Bjorvand (2011 s. 39).

Når det gjelder *Varhaug* i 2.1.3 er Olsen (loc. cit.) av den oppfatningen at forleddet ikke er elvenavnet **Vara* men heller norrønt *vōr* f. ‘steinbrygge, steinsetting på begge sider av en båtstø’, jf. f.eks. nynorsk *vōr* m. som også betyr ‘rygg av stein og/el. grus, morene’. Inge Særheim (2007 s. 250) deler denne oppfatningen. Det er mulig at et ord med en slik betydning kan gi en fullgod og særmerkende karakteristikk av en haug, som riktignok liksom (alle) andre er bygd opp av jord og grus/stein. På den annen side forholder det seg slik angående de to nevnte elvene at de ganske visst er stilleflytende, men løpene deres forbi gravhaugen er svært så rette. Dette forholdet gjør det mindre rimelig å skulle gjenfinne el-

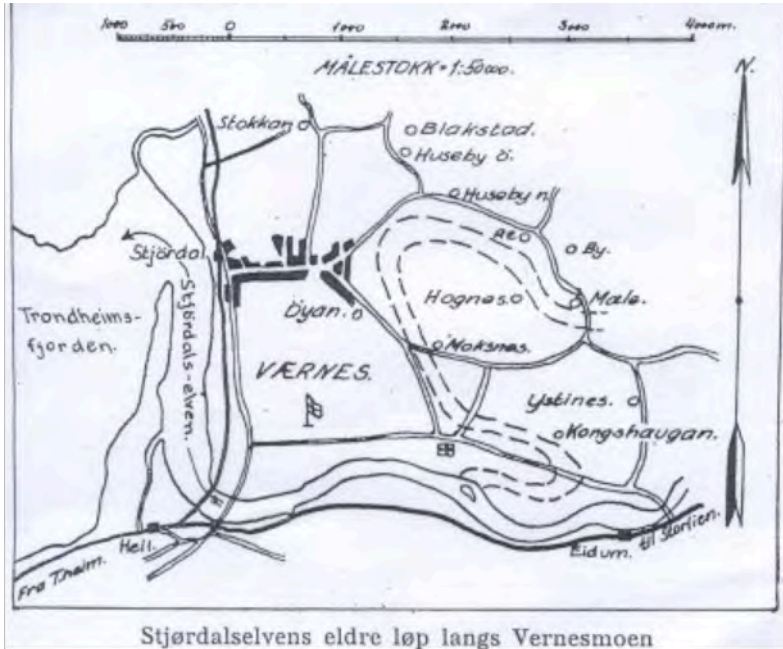
venavnet **Vara* også i *Varhaug*. Dette navnet kan følgelig ikke sies å være helt sikkert tolket.

3 *Værnes*

Vi kommer nå til det gjenstående navnet av dem som er anført i NE, se 2.1 ovenfor, nemlig *Værnes*, eldre storgård (gnr. 107) og tidligere sogn, nå flyplass i Stjørdal kommune, Trøndelag. *Værnes* kirke, som ble bygd mellom 1080 og 1100, har vært hovedkirke i Stjørdalsdistriktet siden middelalderen. Den er fortsatt i bruk som sognekirke, nå i Stjørdal sogn.

Dagens uttale er [²væ:ɾne:s], mens en eldre uttale i Skatval ifølge NG 15 (s. 33) var [²vǫɳne:s]. Denne reflekterer (med *a*-vokal og assimilasjon *rn* > *nn* og videre palatalisering) tydelig norrønt *Varnes* n., som finnes bl.a. i kongesagaene, og jf. videre *a Varnese* DN 2 (s. 403, 1391) og *Warnes* AB (s. 34, 39). Varianten norrønt *Vargnes* i *Flateyjarbók* 1 (s. 57) er etter all sannsynlighet en ukorrekt form og kan sees bort fra her. De gamle skriftformene og trolig også uttalen fra Skatval viser altså at forleddet opprinnelig hadde kort *a*-vokal. Det er noe uvisst hvordan norrønt *Var-* her skal oppfattes, mens etterleddet utvilsomt er norrønt *nes* n. ‘odde, tange’. Dette sammensatte navnet sikter altså i utgangspunktet til et nes nær gården *Værnes* ikke langt fra Stjørdalselvas utløp i Trondheimsfjorden.

Som antydnet i 1 ovenfor hadde elva her tidligere et annet leie, og dette er grundig beskrevet av Theodor Petersen (1943 s. 65–67): «[...]. Skarpest trer et leie fram som viser at elven i en ikke fjern fortid må ha gjort en stor bue mot nordvest forbi gårdene Mæle, Re og Huseby for så å bøye tilbake i sydøstlig retning forbi Øyan og stryke langs den mælen som mot øst begrenser gravplassen på Vernesmoen. Omtrent ved Vernes kirke bøyer dette leie enn mer i østlig retning for til slutt å gjøre en skarp sving tilbake mot vest og litt syd for Vernes kirke å forene seg med elven i dens nuværende løp. Herved kom Vernes gård til å ligge ved foten av et utpreget nes, som ennu kan spores i landskapet. Denne terrengformasjon er i seg selv tilstrekkelig til å begrunne siste ledd i navnet *Varnes*». Det synes rimelig å slutte seg til Petersens syn her, se figur 1 og den videre diskusjonen nedenfor i 3.1.

Figur 1. Skisse i Petersen 1943 s. 66.

3.1 Tolkning

Karl Rygh ville i NG 15 (ibid.) i forleddet norrønt *Var-* også her se et elvenavn: «Elvenavn, især da en liden Elv gaar i en Slyngning østenom Gaarden ud i Hovedelven». Navnet er følgelig tatt med blant **Vara*-navnene i NE, jf. 2.1. Rygh mente altså at **Vara* her opprinnelig var navnet på den bekken som kommer nordfra og så går østover før den etter en stor sving rundt Værnes prestegård renner ut i hovedelva.

Denne tolkningen er vanskelig å godta. Grunnen til at Rygh antok at navnet gjaldt denne bekken og ikke selve Stjørdalselva, er utvilsomt at han gikk ut fra at navnet på hovedelva forelå i navnet *Stjørdal(en)*, norrønt *Stjóradalr*, men, som vi skal vise i 4 nedenfor, synes dette opprinnelig bare å ha vært navnet på den øvre delen av elva.

Når det gjelder den nedre delen av den nåværende Stjørdalselva, bukter den seg, som nevnt ovenfor i 1, ganske langsomt gjennom et flatt og åpent landskap, og vi så videre av Petersens redegjøring i 3 at den inntil for ca. 1000 år siden hadde en svært stor meander like ved der

Værnes prestegård nå ligger. Elva var altså i eldre tid enda mer slyngete enn i dag. Etter disse forholdene å dømme er det helt klart at denne delen av elva i likhet med de andre elvene vi har behandlet, kan ha hatt navnet **Vara* ‘den langsomt svingende’. Norrønt *Varnes* kommer følgelig av urn. **Wara-nasja* n.

Å ville gjenfinne navnet på den nevnte (og nå navnløse?) bekken i norrønt *Varnes* osv. er urimelig av flere grunner. Den synes nokså klart å være en rest av det gamle elveløpet som fremdeles kan skimtes som en mørkere stripe på f.eks. flyfotoet i Norgeskart. Bekken kan altså aldersmessig ikke komme på tale som navnemotiv her, se Petersen, loc. cit. (s. 67). Det er heller ikke uten videre klart at en så pass liten bekk kunne ha blitt kalt bare ‘(rennende) vann’ eller med den yngre, spesialiserte betydningen ‘den langsomme og svingete’ i forhold til den store hovedelva som nettopp har disse karakteristiske trekkene.

4 **Stjór*

Til grunn for dagens kommunenavn *Stjørdal* ligger, slik man allment har antatt, sannsynligvis et gammelt elvenavn. I norrønt finnes flere forekomster av navnets gamle form *Stjóradalr* bl.a. i kongesagaene. Dette ble fra 1400-tallet vanlig skrevet «Stjordal» og fra omkring 1500 «Stjør-». Den aller eldste norrøne formen kan nokså sikkert antas å ha vært **Stjórardalr*, der forleddet **Stjórar* er genitiv av navnet på Stjørdalselva, som følgelig var norrønt **Stjór* f. I den overleverte norrøne formen *Stjóradalr* er den andre *r*-en falt bort ved dissimilasjon på grunn av den forutgående *r*. Det samme har skjedd i norrønt *Veradalr* < eldre **Verardalr*, i dag *Verdal(en)*, men jf. videre 4.3 nedenfor.

Som vi har sett, har det nedre løpet til Stjørdalselva, det vil si de siste to milene, etter all sannsynlighet opprinnelig hatt navnet **Vara*. Navnet **Stjór* må følgelig antas å ha betegnet den øvre delen av elveløpet, det vil si de første fire milene fra Meråker til Ingstad-gårdene. Som nevnt renner elva her i motsetning til lenger nede gjennom et tydelig dalføre, og det gir god mening at elvenavnet **Stjór* er kombinert med norrønt *dalr* m. ‘dal’ i *Stjóradalr* osv.

4.1 Tolkning

Dette elvenavnet er ikke sikkert tolket, men **Stjór* kan i første omgang med Karl Rygh i NG 15 (s. 30) på rent formelt grunnlag settes sammen

med en del andre navn. Til disse hører først og fremst gårdsnavnet *Skjør* (gnr. 111) i Eidsberg i Østfold. Dette er i norrønt overlevert i dat. *Stjóri*, f.eks. *j Stiore* i RB (s. 172, 1401) og *a Stiore* i DN 10 (s. 153, 1449). Til grunn for dette navnet ligger en urnordisk a-stamme **stiura-* m./n., det vil si dat. **Stiurē* > norr. *Stjóri*, mens et motsvarende appellativ **stjór* m. eller **stjór* n. ikke er kjent i norrønt og heller ikke i de moderne vestnordiske og østnordiske språkene. Det har tydeligvis tidlig gått helt tapt. Gårdsnavnet *Skjør* inngår dessuten i navnet på nabogården *Skjørshammer* (gnr. 112). Videre nevner Albert Kjær i denne forbindelsen gnr. 78 *Joskjør* i den tidligere Roan, nå Åfjord kommune, se NG 14 (s. 10): «Det sidste Led er det samme som i Nordskjør og Sundskjør [...] og er vel det gamle navn paa Skjøråfjorden, omkring hvilken Gaardene ligger; dette maa efter den nuv. Udtaleform antagelig have været et svagt Hankjønsord». Han antar altså en norrøn form **Stjóri* m. som navn på fjorden.

I NG 12 (s. 373) blir disse navnene av Kjær videre satt sammen med norrønt *stýri* n. ‘ror’ (< urnordisk **stiurija*) og *stjórn* f. ‘ror; styre; styring’ (< urnordisk **stiurnu*). I vestgermansk finnes bl.a. en nær beslektet germansk ijō-stamme **steurijō-* f. i f.eks. gammelhøytysk *stiura* ‘ror, støtte, stag’. Disse substantivene har ingen sikker etymologi, men de lar seg med en sannsynlig grunnbetydning ‘stang, stav’ (→ ‘ror’ osv.) trolig stille sammen med norrønt *staurr* m. ‘stang, stav’, jf. Falk & Torp (1903–06 s. 854 f.). Se også Bjorvand & Lindeman (2019 s. 1204 f.) angående det yngre germanske avlydstrinnet **eu* (> urnordisk **iu*) i disse formene.

Den norrøne dativen *Stjóri* av gårdsnavnet *Skjør* kan følgelig høre til en a-stamme norrønt **stjórr* m. el. **stjór* n. med betydningene ‘stang, stav’. Ord med slike betydninger finner vi ofte igjen i gårdsnavn som ligger på eller ved høyder i terrenget, jf. navnene *Råde* og *Tomn* i BØ 17 (s. 21 f. og 63 ff.). Gården *Skjør* i Eidsberg ligger også på et langstrakt høydedrag som faller bratt av i en spiss ut mot Glomma. Navnet kunne følgelig primært ha siktet til det ytterste, fremskytende neset, der gården *Skjørshammer* nå ligger, se videre BØ 19 (s. 291 f.).

For at en elv skal kunne kalles ‘stang, stav’, norrønt **Stjór* f. (< urnordisk nom. **Stiuru* f., gen. **Stiurōr*), bør den ha et (noenlunde) rett løp. Et slikt navn passer, som vi har sett, ikke på det nedre løpet til Stjørdalselva som er svært svingete og trolig har hatt navnet norrønt **Vara* f. Den øvre delen av elfefaret har derimot over lengre strekninger et langt rettere løp. Dette gjelder bl.a. i høy grad den nederste delen på litt over 2 km fra

gården Sørkil ned til Ingstad-gårdene. Denne rette strekningen står i sterk kontrast til de store buktningene elva deretter gjør, og den må sies å være et velegnet motiv for å sammenligne elveløpet her med en stang, stav osv.

Når det gjelder fjordnavnet norrønt **Stjóri* m. ovenfor, kan den ganske rette innerste delen av Skjøråfjorden eller Skjørin, der gårdene Joskjør, Skjøra, Nordskjørin og Sunnskjørin ligger, godt tenkes å ha blitt sammenlignet med en stang, stav.

4.2 Sognavnet *Stjørna*

Et annet tydelig gammelt navn som både semantisk og formelt er av interesse her, og som på sett og vis underbygger tolkningen av *Stjør-* i *Stjørdal(en)* ovenfor i 4.1, er sognavnet *Stjørna* i den tidligere Bjugn kommune, som siden 2020 er en del av Ørland kommune. Dette er utvilsomt det gamle navnet på den elva som i dag kalles *Nordelva* og renner ut i Nordfjorden, den innerste delen av den lange Stjørnfjorden. At det her foreligger et elvenavn norrønt **Stjórn* f. ser vi først og fremst av beleggene *aaen Stiornaa* og *all fiska aan Stiornen* i AB (s. 96). De omtales i NE (s. 247) på følgende vis: «Bruges der som Navn paa den Elv, som falder ud i den nordre Arm af Skjørnfjorden i Skjørn. Nu bruges Navnet som Bygdenavn». Karl Rygh er i NG 14 (1901 s. 37) også av den oppfatningen at navnet er et opprinnelig elvenavn som så ble benyttet som fjordnavn og dernest som bygdenavn. Han fremhever også at det feminine kjønnet bestemt taler for at det her foreligger et gammelt elvenavn.

Nordelva har et svært rett løp, og det opprinnelige navnet **Stjórn* er etter all sannsynlighet motivert av dette forholdet. Dannelsesmessig kan navnet imidlertid oppfattes på to måter. Det kan representere det norrøne appellativet *stjórn* f. ‘ror’ (< *‘stokk, stav’) brukt overført som navn på denne rette elva. Men det er også godt mulig at elvenavnet er en selvstendig, primær dannelselse, det vil si at den urnordiske formen **Stiurnō-* f. er dannet med *nō-*suffiks til størrelsen urnordisk **stiur-* som bl.a. sees i a-stammen urnordisk **stiura-* n./m. ‘stav, stokk’ ovenfor i 4.1, og betydningen var i så fall ‘den stavrette’. Flere gamle elvenavn er dannet med dette suffikset, se f.eks. Jakob Sverdrups analyse av bl.a. navnet *Vefsn* i MM (1910 s. 143–54).

4.3 Forleddet *Stjóra-*

Selv om norrønt *Stjóradalr* på ganske plausibelt vis lar seg forklare av eldre **Stjórardalr* med *r*-bortfall ved fjerndissimilasjon, er det selvsagt ikke helt uproblematisk at det ikke foreligger noen entydig *-ar*-genitiv her. Forleddet *Stjóra-* kunne altså eventuelt være genitiv entall av et svakt maskulinum **Stjóri*, se 4.1. Det forblir imidlertid uvisst hvilken formasjon som her skulle ha blitt betegnet med en slik form. Ingen av høydedragene langs det øvre elveløpet kan sies å ha en tydelig langstrakt eller utstikende form som skulle tilsi at de en gang har vært benevnt **Stjóri* ‘stav, stokk’. Det forblir altså rimeligst å betrakte *Stjóra(r)-* som tilhørende et elvenavn.

Litteratur

- AB = *Aslak Bolts Jordebog*. Utg. ved Jon Gunnar Jørgensen. Oslo 1997.
- Bjorvand, Harald 2011: Rot og røtter – etymologi og stedsnavn. I: *Etymologiens plass i navneforskningen*. (NORNA-rapporter 87.) Red. av Ole-Jørgen Johannessen og Tom Schmidt). Uppsala. S. 31–47.
- Bjorvand, Harald & Fredrik Otto Lindeman 2019: *Våre arveord. Etymologisk ordbok*. 3. utgave. (Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Ser. B: Skrifter CV). Oslo.
- BØ = Kåre Hoel: *Bustadnavn i Østfold*. Utgitt ved Margit Harsson og Tom Schmidt. 1–. Oslo. 1994–.
- DN = *Diplomatarium Norvegicum*. I–. Christiania/Kristiania/Oslo 1849–.
- Falk, Hjalmar & Alf Torp 1903–06: *Etymologisk ordbog over det norske og det danske sprog*. Kristiania.
- Flateyjarbók* I–III. Udg. af Carl Richard Unger og Guðbrandur Vigfússon. Kristiania 1860–68.
- Krahe, Hans & Wolfgang Meid 1967: *Germanische Sprachwissenschaft III. Wortbildungslehre*. Berlin.
- NG = Oluf Rygh: *Norske Gaardnavne*. I–XIX. Kristiania/Oslo 1897–1936.
- NE = Oluf Rygh: *Norske Elvenavne*. Efter offentlig Foranstaltning udgivne med tilføiede Forklaringer af K. Rygh. Kristiania 1904.
- Petersen, Theodor 1943: Et par bemerkninger til gårdnavnet *Vernes, Stjørdal*. I: *Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab. Forhandlinger*. Bd. 16, Nr. 18. Trondheim. S. 65–67.

- RB = *Biskop Eysteins Jordebog (Den røde Bog). Fortegnelse over det geistlige Gods i Oslo Bispedømme omkring Aar 1400.* [...] udg. ved H. J. Huidfeldt. Christiania 1879.
- Strandberg, Svante 2011: *Vara och Edsvära. Ett diskussionsinlägg om Var- i ortnamn. I: Etymologiens plass i navneforskningen.* (NORNA-rapporter 87.) Red. av Ole-Jørgen Johannessen og Tom Schmidt). Uppsala. S. 77–92.
- Sverdrup, Jakob 1910: Elvenavnet *Vefsn* og norske elvenavn med *n*-suffiks. *MM* 1910 s. 141–54.
- Særheim, Inge 2007: *Stadnamn i Rogaland.* Bergen.

Lærarar, målfolk og namnerenessanse

Av Kristoffer Kruken

School teachers and (other) adherents of the Nynorsk language movement have usually been considered a leading group in the Nordic name renaissance at the end of the 19th century. In a previous article (2018b) I called that point of view in question because these groups did not stand out in the coinage of new Nordic names of Old Norse character. However, the conclusions did not fully convince me, so I have made a new investigation based on the censuses of 1900 and 1910 in combination with a wide range of biographical literature. The new material confirms the traditional point of view. Furthermore, it shows that the teachers in the eastern and northern parts of the country are far ahead of the teachers in the western parts. This geographical pattern has not previously come to light. Generally, teachers and other people who adhere to the Nynorsk movement use more Old Norse names than the rest of the society. In many cases the name renaissance is modified by traditional naming after members of the family.

1. Innleiing

For to år sidan skreiv eg ein artikkel om nylaga namn av norrøn type i Noreg etter 1870 (Kruken 2018b). Eg vurderte namna kronologisk, geografisk, sosialt (etter yrkesgruppe) og ideologisk (etter målsyn). Eit kjernepunkt var å finne ut kvar lærarar og (andre) målfolk stod i nylaginga av namn. Eg konkluderte med at lærarane ikkje skilde seg ut frå andre store samfunnsgrupper, t.d. sjøfolk, bønder og handelsmenn, og eg fann heller ikkje noko tydeleg samsvar mellom målstode og nylaging regionalt. Eg meinte desse funna gjorde det usikkert om lærarar og målfolk hadde

den leiande rolla i den nordiske namnerenessansen som faglitteraturen gjev dei, med tilvising til Aarset (1982: 67) og Stemshaug (1995).

Etter at artikkelen var trykt, kom eg i tvil om tankegangen var rett. Kan ein slutte så kontant frå nylaging etter norrønt mønster til atterreiseing av norrøne namn – den eigentlege namnerenessansen – som eg gjorde, og med slike argument? Det tradisjonelle synet på lærarar og målfolk som ei pionergruppe hadde trass i alt mange støttepunkt, om dei enn var lettast å sjå på individuelt plan. Når høgskolemannen og målhovdingen Marius Hægstad (1850–1927) gav alle sine sju barn eit norrønt namn, heng det etter all von saman med målsynet hans, og det er ikkje urimeleg å tenkje seg at andre med same målsyn gjorde likeins. På den andre sida ser vi at mange utanfor målrørsla òg gjekk *all-in* for namnerenessansen. Det gjeld m.a. handelsborgar Johan Karlsen i Oslo (1852–1922), som til liks med Hægstad gav sine sju barn berre norrøne namn.

Skal ein få betre grep om dette, må ein vega dei individuelle ytringane mot namnebruken i samfunnsgruppene generelt. Det kan godt vera at dei fleste lærarar og målmenn gjorde som Hægstad (tradisjonelt syn), men det kan òg hende dei la meir vekt på andre faktorar enn målideologien, t.d. oppkalling og heimlege tradisjonsnamn, og såleis ikkje handla meir historisk enn andre samfunnsgrupper (mi slutning). Med dette er den sentrale problemstillinga skissert.

2. Utval og arbeidsmåte

Først to metodiske krav: 1) alle grupper må handsamast likt i vurdering og bruk av kjeldetilfanget, og 2) ein må aldri gå ut frå det ein skal fram til.¹⁾ I det siste tilfellet kan det t.d. liggje nær å tru at handelsborgar Karlsen var målmann sidan han valde berre norrøne namn, men i røynda veit vi ingen ting om målsynet hans. Han var nok «nasjonalt oppglødd» på eit eller anna vis, men det blir òg ei tilbakeslutning, og i alle høve er det eit altfor vagt kriterium for inndeling. Karlsen kan berre stå som representant for si eiga yrkesgruppe.

1) Krav 2 må ikkje forvekslast med hypotesedanning. Ein hypotese postulerer ein viss samanheng eller eit visst resultat, men er prinsipielt ei gissing som kan bli stadfesta eller må modifiserast eller vrakast. Hypotesen peiker framover, ikkje bakover, og er i seg sjølv ikkje noko prov.

Materialet er teke frå den digitaliserte versjonen av folketeljningane i 1900 og 1910. Teljningane frå 1865, 1875, 1885 og 1891 ligg tettare på dei første stadia i namnerenessansen, men ingen av dei høver til dette formålet. 1865-teljninga er landsdekkjande, men kjem litt for tidleg. 1875-teljninga omfattar òg alle i landet, men er berre delvis digitalisert og uråd å bruke. 1885-teljninga manglar bygdene og 1891-teljninga byane, og den siste seier i tillegg ikkje noko om yrke. Folketeljningar etter 1910 er ikkje tilgjengelege digitalt.²⁾ Eit sluttpunkt i 1910 kan òg forsvarast ut frå namneutviklinga i seg sjølv. Namnerenessansen var da godt etablert dei fleste stader i landet (Kruken 2018a: 347), og jakta på pionerar gjev mindre mening.

I alle gruppene er utvalet avgrensa til norskfødde, gifte menn (medrekna enkjemenn) med barn i ei eller begge av teljningane. Gruppene blir definerte etter mannen fordi det normalt er han som står med yrke. Denne forenklinga er òg forsvarleg fordi foreldra som regel kjem frå same samfunnsklasse og står saman om namnevalet. Ugifte personar har (ofisielt) ikkje barn og fell utanom anten dei er kvinner eller menn.

Sidan hovudvekta ligg på lærarane, treng dei ein ekstra kommentar. Ein del av lærarkonene hadde sjølv gått på seminar, men når dei gifter seg og får barn, sluttar dei som regel i skolen, og utdanninga og yrkeslivet blir nulla ut i kjeldene. Men også om det berre er mannen som har seminarutdanning, er det utenkjeleg at språk- og kultursynet på seminaret ikkje skulle ha verka aktivt med i namngjevinga i lærarfamiliane. Mor til barna har neppe trumfa gjennom namn i strid med denne ideologien. Dette gjer det naturleg å gje seminara – registrerte gjennom mannen – ein sentral plass i undersøkinga (pkt. 3.2).

Gruppene overlappar på fleire punkt, t.d. lærar og lærar-målmann (pkt. 4.2), men dersom delen skil seg frå heilskapen, kan ein sjå samhøvet mellom faktorane likevel (utan at det nødvendigvis er forklaringa). Som språkleg kontrastgruppe har eg teke eit raskt blikk på riksmålsrørsla (pkt. 5).

Tilfanget er delt mellom barn fødde i perioden 1861–90 og barn fødde 1891–1910. I dobbelnamn er berre det første namnet teke med, og det er ikkje skilt mellom gutar og jenter. Sidan målet er å kartleggje dei norrøne namna, bruker eg berre to grupper: norrøne namn, forkorta N, og andre

2) Folketeljninga frå 1920 blir tilgjengeleg i skanna versjon 1. desember 2020.

namn, forkorta A. Gruppe N omfattar både gjenoppliva namn (*Bergljot*, *Sverre*) og tradisjonsnamn i norrønisert form (*Gjøa* > *Gyda*, *Guro* > *Gudrun*; *Gunder* > *Gunnar*, *Ole* > *Olav*). Ortografiske variantar som *Hjalmar* og *Jalmar*, *Gudrun* og *Gudrund* og *Thoralf*, *Thorolv*, *Toralf* og *Toralv* går alle til N-gruppa. Oppkalling med norrøne namn kan ha dobbel grunn, men eg reknar oppkallinga for den sterkaste faktoren og set derfor slike namn utanfor N-gruppa. Valet er diskutabelt, men uvissa råkar alle grupper likt og vil dermed ikkje påverke resultatet. Når *Olav* kjem i staden for *Ole* i oppkallinga (slik hos Hægstad), er det eit N-namn.³⁾

Namn som ikkje ber spor av norrønisering, er dels lokale tradisjonsformer (*Gjøa*, *Guro*) og dels danske skriftspråksformer (*Gunder*, *Ole*). Alle desse fell i A-gruppa. Det inneber at N-gruppa blir mindre her enn gruppa nordiske namn i undersøkingar der ein tek med alle former av eit opphavleg norrønt namn (*Guro*, *Gunder*). Pseudonorrøne namn som *Olaug* og *Eigil* er rekna til N-gruppa fordi dei allment vart oppfatta som fullverdige norrøne namn.

Skrivemåten i folketeljingane er eit problem. Når vi finn *Gyda* og *Sigurd* for dei tradisjonelle formene *Gjøa* og *Sjur*, kan det vera listeføraren som har normalisert dei (jf. pkt. 6, nest siste avsnitt), og teljinga gjev da ein N-vekst som familien kanskje ikkje har ønskt eller tenkt på. Tendensen til normering viser seg alt i 1865-teljinga og blir jamt sterkare fram mot 1900. Å greie opp i dette er så håplaut at ein må godta formene som dei står. I parentes sagt blir fornamna meir normaliserte enn etternamna. Mållitteraturen normaliserer mest i begge kategoriane.

Kvart namnebelegg tel for seg. Det inneber at barnerike familiar får større vekt enn familiar med få barn, men eg finn ingen skilnad i barnetal mellom gruppene og dermed inga misvising i opplegget. Eg trur heller ikkje nokon planla ein stor barneflokk for å fremje den nordiske namnerenessansen. Tvert imot: barnet først, så namnet, og derifrå stort eller lite utslag i statistikken.

Sidan folketeljingane berre tek med dei som lever i teljingsåret, fell utflytta barn og døde barn bort. Der barn døydde tidleg, kan yngre barn

3) Det er vanleg å kalle desse namna for *nordiske namn*. Her høver det betre å kalle dei *norrøne namn* fordi dei normaliserte formene peiker tilbake til norrønt, og fordi dei som utløyste namnerenessansen, var ønsket om å gjenopplive den norrøne namneskatten.

vera oppkalla utan at folketeljinga viser det. Det inneber at namn som eg har sett i N-gruppa, eigentleg høyrer til A-gruppa. Skeivskapen rammar treleg gruppene likt og er dermed utan metodisk relevans.

Alderen på foreldra kunne ha vore eit eige kriterium. Det ville m.a. ha vist når dei vart skolerte inn i litteratur, kultur og samfunnsliv. Det er opplagt at den aukande litterariseringa på 1800-talet, ikkje minst gjennom omsetjingar av sagalitteraturen, gav fleire impulsar og eit rikare tilfang enn før. Dei yngste foreldra var såleis betre farne enn dei eldste når dei skulle velje namn. Eg har dessverre ikkje hatt tid til å gå inn på dette i andre grupper enn lærarane i visse fylke og den tidlege riksmålsrørsla (pkt. 3.2 og 5).

Sekundærlitteraturen er endelaus og av skiftande karakter og kvalitet. Eg har valt ut sentrale verk med gode biografiske opplysningar. Dei blir nemnde under dei ulike punkta seinare i framstillinga, saman med ei nærare forklaring av opplegget ved kvart delproblem.

3.1. Lærarar og andre samfunnsgrupper

Lærarane i allmugeskolen/folkeskolen⁴) står heile tida i fokus, men det er nødvendig å samanlikne dei med andre grupper for å sjå om dei går i spissen eller ligg på det jamne i bruken av N-namn. Eg har valt gruppene prest, lege, (overretts)sakfører, handverksmeister, handelsmann, gardbrukar, husmann, sjømann og fiskar, og har dertil teke eit par stikkprøver frå andre yrke. Desse gruppene viser til saman eit tverrsnitt av heile samfunnet og gjev dermed ein fullnøyande kontekst å måle lærarstanden mot.

Nokre av gruppene går mykje om kvarandre. I kystfylka gjeld det særleg gardbrukar og fiskar (fiskarbonden). Dei må sjåast under eitt. Mange av lærarane på landsbygda står òg som gardbrukar. Eg set dei i lærargruppa fordi samfunnsrolla og skoleideologien legg tyngdepunktet der. Læraren hadde kulturelle og pedagogiske oppgåver som gardbrukaren ikkje hadde. I tillegg dreiv lærarbonden ofte berre ein jordfleck som følgde stillinga (lærarjord, skolejord), og som han neppe la sjela si i.

Lærarstanden er kartlagd i alle fylka, dei andre gruppene i utvalde fylke eller i landet under eitt. I dei største gruppene (t.d. fiskar) har eg av-

4) Nemninga vart endra frå almueskole til folkeskole i *Lov om Folkeskolen paa Landet og Lov om Folkeskolen i Kjøbstæderne* 26. juni 1889.

grensa materialet til 250–300 familiar. Sidan dei fleste familiane har meir enn eitt barn, gjev utvalet langt over 300 namnebelegg, og prosenttala er utan tvil representative. Nokre stader er gruppa for lita til statistisk bruk (t.d. fiskarane i Oslo). Lærarstanden er stor nok overalt, men ikkje større enn at alle kan takast med.

	Lærer	Handverks- meister	Handels- mann	Gardbrukar/ fiskar	Sjømann	Arbeidar
Østfold	51–70					
Akershus	50–71					
Oslo	52–64	–57	41–61		30–47	34–53
Hedmark	49–75	–47	37–56	27–40		21–34
Oppland	40–65					
Buskerud	50–66					
Vestfold	50–73	–48	34–49	19–39	21–44	24–45
Telemark	34–59					
Aust-Agder	36–64					
Vest-Agder	33–60	–42	28–44		15–34	
Kr.sand					20–41	
Rogaland	22–52					
Hordaland	26–54	–40	22–37	13–19	19–31	13–27
Bergen	37–62	–47	33–44		29–49	28–38
Sogn og Fj.	24–56					
Møre og R.	32–56	–41	27–39	12–29	19–34	
Ålesund			24–43	18–29		15–33
Sør-Trl.	31–59		28–47	13–37	18–35	
Trondheim	54–66	–56	45–57		–59	25–50
Nord-Trl.	52–75					
Nordland	39–73	–52	35–47	15–36	27–42	
Troms/Fi.	54–66					
Gjennomsnitt	39–63					

Tabell 1. Prosent N-namn i lærarstanden jamført med andre samfunnsgrupper. Det første talet gjeld fødselsåra 1861–90, det andre fødselsåra 1891–1910.

Gruppene prest, lege og sakfører er så små at dei må vurderast på landsbasis. Det er òg forsvarleg fordi dei som regel flyttar frå stad til stad og sjeldan har noka forankring i miljøet der barna får namn. Prosenten N-namn er 35–49 for prestane, 36–47 for legane og 43–42 for sakførarane. Klassen grosserar har tala 45–51 i Oslo og 28–50 i resten av landet. Borgarklassen er i stor grad handelsborgarar. I tabellen går dei inn i gruppa handelsmenn, men i Oslo og Bergen er det så mange (handels)borgarar at dei òg kan målast særskilt. Tala blir 38–56 i Oslo og 28–50 i Bergen. Husmenn er vanskelege å vurdere fordi dei heng så nært saman med gardbrukarane – mange av dei var bondesøner sjølve. Men

særleg på Austlandet hadde det vakse fram ein eigen husmannsklasse med ein bestemt sosial profil (Hovdhaugen 1975). Mange blir kalla både husmann og arbeidar (da vesentleg i landbruket). Eg har teke Hedmark som prøve. Husmennene/arbeidarane der ligg godt under arbeidarane i dei andre austlandsfylka.

Det samla biletet er eintydig: I begge alderssjikta ligg lærarstanden framom dei andre gruppene i N-prosent. Skilnaden er opp mot 24 prosent (Vestfold) mellom lærarane og gruppa nærast bak, elles 15–20 prosent fleire stader. Det er mindre avstand mellom dei andre gruppene innbyrdes. Auken frå den første (1861–90) til den andre aldersgruppa (1891–1910) er òg størst blant lærarane, med unntak av Oslo og Trondheim. Både utdanninga og oppdragarrolla gjorde nok lærarane spesielt medvitne om den «rette» skrivemåten av namna.⁵⁾ Det kan ha gjeve fleire norrøniserete namn i lærargruppa enn i mindre litterært orienterte grupper. På den andre sida vart alle gruppene usøkt kjende med dei normerte formene gjennom litteratur og aktuell bruk, t.d. *Sigurd* i staden for det tradisjonelle *Sjur* eller *Sivert*. Alle hadde såleis kompetanse til å velje, og utdanningsfaktoren får i denne samanhengen mindre vekt.

Men sjølv om lærarane leier overalt, er det stor skilnad mellom fylka. Delar av Austlandet, Trøndelag og Nord-Noreg merkjer seg ut med godt over 70 prosent N-namn i den yngste aldersgruppa.

3.2. Heimstad, seminar og arbeidsstad

Fylkesresultata var så overraskande at eg fann grunn til å sjå nærare på kvar lærarane kom frå, og kva for seminar eller lærarskole⁶⁾ dei hadde gått på. Eg brukte folketeljinga 1910 og tok ut fylka Hedmark, Vestfold, Nord-Trøndelag og Nordland som representantar for toppfylka, og Hordaland som representant for botnfylka. Dei viktigaste seminara/lærarskolane

-
- 5) Namnebøkene legg stor vekt på skrivemåten, og lærarane blir spesielt bedne om å passe på: «Har man i daaben faaet et forvansket navn, saa bør man senere rette det. Ingen lov eller vedtægt forbyr en at skrive sig Ragnhild eller Sigurd, om man er døbt Ragla eller Sjur. Mangfoldige voksne skaffer sig gode norske navne paa denne maade i vore dage. Lærere f. ex. bør – med børnenes og forældrenes samtykke – selvfølgelig uden videre indføre den rigtige navneform i skoleprotokollen» (Huseby 1895: 4). I parentes sagt: I romanen *Arbeidsfolk* (1881) raljerer Alexander Kielland over sorenskrivaren som ikkje vil ha «Maalstræv i Protokollerne». Kielland skulle ha visst kor treffsikker han var!
 - 6) Nemninga vart endra frå seminar til lærarskole i *Lov om Lærerskoler* 18. januar 1902.

er Hamar, Elverum, Asker, Notodden, Stord, Voss, Volda, Klæbu (frå 1892 Levanger) og Tromsø. Utdanningsstaden har eg stort sett funne i Barlindhaug (1926), Bergem (1995), Espeland (1934), Fladsrud ofl. (1967), Pederssen (1884), Sivertsen (2001), Wergeland (1920), Wiik (1948) og *Norsk Skoletidende* (årg. 1869–1910; ei gullgruve!). Eit fåtal har ukjent seminar.

Fordelinga på fylke og seminar er vist i tabell 2. I tillegg kjem nokre av lærarane frå seminar som ikkje er tekne med, m.a. Seljord og Holmestrand.⁷⁾

	Hamar	Elverum	Asker	Notodden	Voss	Stord	Volda	Klæbu	Tromsø
Hedmark	94	29	12	4	–	3	5	15	7
Vestfold	20	8	34	8	2	11	4	5	2
Hordaland	8	6	1	6	13	87	21	1	3
Nord-Trl.	4	6	1	2	1	1	2	89	5
Nordland	–	17	–	3	–	4	5	12	109

Tabell 2. Utvalde fylke med talet på elevar frå dei viktigaste seminarane.

Atter ein gong er biletet klårt: Dei fleste er lærarar i det fylket eller den landsdelen dei har utdanninga frå.

Tilhøvet mellom fødestad og arbeidsstad er på dei fleste punkt det same. I Hordaland og Nord-Trøndelag er 76–78 prosent av lærarane fødte i fylket der dei har stillinga si. I Hordaland kjem dei fleste andre frå Sogn og Fjordane, og i Nord-Trøndelag kjem mange frå Sør-Trøndelag. I Hedmark, Vestfold og Nordland har lærarane meir variert geografisk bakgrunn. I Vestfold er det nesten like mange frå resten av Austlandet (37) og frå Vestlandet (40) som frå heimefylket (45). Ein femtedel av lærarane i Nordland er fødte i Sogn og Fjordane eller Møre og Romsdal. I Hedmark er tre av fire austlendingar.

Lærarane er om lag like gamle i Hedmark, Vestfold, Nord-Trøndelag og Nordland. Kring 70 prosent er fødte etter 1860 og kring 40 prosent etter 1870. I Hordaland er 76 prosent fødte etter 1860 og 57 prosent etter 1870. Ingen er fødte etter 1890. Elevane frå Asker seminar er relativt

7) Ved ein inkurie kom også gifte lærarar utan barn med i denne tabellen, men dei er så få at det ikkje endrar resultatane.

gamle, særleg i Hedmark. Elevane frå Elverum og Notodden er unge i og med at seminara der vart oppretta i 1892 og 1895.

Når vi koplår saman opplysningane om fødestad, utdanning og arbeidsstad, ser vi at dei fleste reiser til det næraste seminaret og får stilling i det same området etterpå. Mange kjem tilbake til heimbygda og blir verande der all si tid. Går vi ut frå at utdanninga til mannen har forma namnesynet og namngjevinga i familien, slik eg har argumentert for (pkt. 2), har seminara i Hamar, Elverum, Notodden, Klæbu og Tromsø vore langt viktigare for den nordiske namnerenessansen enn seminara på Stord, Voss og i Volda. Teoretisk sett kunne det vera eit tilfeldig samanfall, men når skilnaden mellom seminara er så markant samtidig som læreplanen er lik, må det liggje ei drivkraft i miljøet på skolen.

Det er naturlegvis vågsamt å peike ut enkeltpersonar, men det er ein tanke verdt at dei første styrarane på Notodden var Bernt Støylen og Peter Hognestad (pkt. 6). Støylen gav endatil ut ei manande namnebok (1887). Ein av pionerane på Elverum var Lars Eskeland (1867–1942). Han var ein legendarisk talar og pedagog med eit brennande engasjement for målsak og norsk kultur, og timane hans gjorde eit nesten magisk inntrykk på elevane. Seinare fekk han ei enda større rolle som stemnetalar og høgskolemann. I minneskriftene er det få som blir hylla så varmt som Eskeland.⁸⁾

Det største negative avviket frå gjennomsnittet for seminara har Voss-elevar i Hordaland (30 prosent N-namn), men her dreg Volda ein del opp. Elles er det merkbar skilnad mellom Klæbu-elevar i Hedmark (84 prosent) og i Nordland (63 prosent). Det er vanskeleg å sjå kva det kan koma av. Dessutan er tala så låge at ein freistnad på forklaring lett kan bli spekulativ. Når vi etter tabell 1 veit at N-namna aukar overalt fram mot 1900, er det påfallande at fylket med dei yngste lærarane (Hordaland) har den lægste prosenten av N-namn.

8) Hyllesten stilna da Eskeland konverterte til katolisismen (1925), men det kjem ikkje saka ved her.

4. Målfolk

4.1. Karakteristikk

Målrørsla hadde tyngdepunktet i lærarstanden. Det er velkjent og treng ingen dokumentasjon. Elles fekk rørsla i varierende grad innpass i dei fleste samfunnslag over heile landet og utvikla fort eit mangfald av tiltak og aktivitetar. Spennet i rørsla kan illustrerast gjennom ein typologi etablert av den tyske religionssosialogen Gerd Theissen ([1977] 1988: 14–26). Han plasserer tilhengjarane i ei ideologisk eller religiøs rørsle – i hans tilfelle den antikke kristendommen – på ein skala frå «bufast sympatisør» (*seßhafter Sympathisant*) til «omreisande karismatikar, vandrepredikant» (*Wandercharismatiker, Wanderprediger*).

Til den første gruppa høyrer dei tusentals medlemmer i lokale mållag som arbeidde i det stille og aldri markerte seg offentleg. Elles finn vi mange i randsona eller nært innpå den organiserte målrørsla. Lærer Ola Mathiasson Bakke (1816–95) i Fjaler kan stå som representant for dei. Han skreiv riksmål heile livet, var ikkje organisert, men arbeidde trutt for «folkefridom og folkestyre» og «studde målrørsla der han kunde» (Lothe 1950: 103–15). Det andre ytterpunktet – vandreakarismatikaren – er den brennande ferdatalaren som målrørsla òg har hatt mange av.⁹⁾

Theissens inndeling gjeld først og fremst aktivitetsnivå og yringsform, i mindre grad samhug med saka. Den lokale sympatisøren kan vera like så varmhjarta som ferdatalaren, berre at han ikkje vil eller kan stå fram på same måten. På eitt punkt er det ein skilnad mellom gammal og ny tid: Dei bufaste reiser meir, og dei reisande har ein fast bustad med trygge materielle kår, men rollene er elles frapperande like.

Også den religiøse komponenten i Theissens modell treffer målrørsla godt. Landsmålet var for mange ei livssak av djupt religiøs karakter. Presten og diktaren Anders Hovden (1860–1943) grunn gav målsynet sitt med det fjerde bodet: «Heidre far din og mor di – – –» (Ø. Hovden 1960: 48). I poetisk form seier Hovden det var «Guds ærend Aasen gjekk i

9) Inndelinga høver på alle norske folkerørsler. Det beste dømet er Hauge-rørsla. I reiseåra 1796–1804 var Hans Nielsen Hauge den fullkomne vandreakarismatikar. Skriftene hans viser at han stundom prøvde å gestalte seg som ein ny Paulus. Dei lokale Hauge-vennene var prototypen på bufaste sympatisørar.

folket sitt» (1911: 16).¹⁰⁾ Målmannsmøtet i 1906 (pkt. 4.2) opna med høgmesse. Uttrykket «kristendom og norskdom» vart tidleg eit slagord i målrørsla, og norskdom betyr da alltid landsmål. Andre sette «Bibelen og Snorre» til hjørnesteinar i den nasjonale kanon, og budskapet var den same.¹¹⁾

Anders Hovden var sjølv ein kraftfull leiar i målrørsla. Han var jamt på talarferd og hadde sine beste stunder når han stod på stolen framfor ein tørstande ungdomsflokk.

Ein annan karismatkar var den litt yngre Olav Midttun (1883–1972), professor i landsmål (seinare nynorsk) på Universitetet i Oslo. Han heldt gløden til det siste. Da han tala på Vinje-stemnet i Seljord i 1968, flamma han opp og vart som bortrykt av begeistring. Etterpå var han så utmødd at han kasta seg på ryggen i graset og vart liggjande urørleg ei lang stund. Forsamlinga gløynde det aldri (munnleg frå Kristin Bakken).

I det daglege arbeidet var retorikken meir avdempa, og mange – kanskje dei fleste – la ingen religiøs dimensjon inn i landsmålet, sjølv om dei tok det med største alvor. Argumenta var nasjonale, pedagogiske og kulturelle. Det nye Noreg var ein eigen nasjon og måtte få sitt eige skriftspråk på line med andre nasjonar. Landsmålet låg latent i målføra og var derfor det sjølvsagde svaret på dette. Det bar vår norske identitet, det var lettare å lære enn dansk, og eit heimleg mål ville auke vørnaden for all heimleg kultur og styrkje sjølvkjensla åt heile folket.¹²⁾

4.2. Lærer og målmann

Med denne spennvidda som bakgrunn har eg prøvd å vurdere namngjevinga hjå målfolk på fleire måtar. Folketeljingar, kyrkjebøker, adressekatalogar og andre offentlege personlister seier naturlegvis ikkje noko

10) Same uttrykket bruker han om Hans Nielsen Hauge: «Guds ærend Hauge gjekk i heimen vaar» (1911: 15), jf. note 9.

11) Landsmålet som fritenkjarspråk er eit stempel motstandarane sette på det, med god hjelp frå anarkismen og prestehatet i målbladet *Fedraheimen*. På landsbygda var det særleg pietistane som førte striden, og dei retta òg skytset mot den «kjjetterske», grundtvigianske trusforma mange av målhovdingane stod for.

12) Den eldste lagssoga (Os 1915) nemner ingen formålsparagraf i 1906, men på landsmøtet 4. juli 1914 vart første punkt i lovene formulert slik: «Norigs maallag vil arbeida fram den norske maalreisningstanken» (Os 1915: 34). Men *kvifor* det var så viktig, seier ikkje programmet noko om. Det er det eg i enkel form har prøvd å vise her.

om målsyn. Det må ein leite fram i lagslitteraturen, og ofte må ein kople saman fleire kjelder for å få eit sikkert grunnlag. Kjeldesituasjonen gjer at ein fort kan oversjå medlemmer eller skjulte sympatisørar t.d. blant lærarane, men det finst knapt nokon skjult lærar blant sympatisørane.

Eg fann først ein kjerne av målfolk i listene over deltakarar på det store målmannsmøtet 4. februar 1906, da Norigs Maallag vart skipa, og på landsmøta i 1914 og 1915 (Os 1915, 1917). Mange av deltakarane står med yrke, og lærarane dominerer. Den første inndelinga vart da lærar og målmann. Med støtte i andre kjelder, særleg jubileums- og minneskrifter, fekk eg eit utval på 200 familiar med 230 barn i 1861–90 og 500 barn i 1891–1910. At utvalet ikkje vart større, kjem av at mange av lærarane i mållaga var unge og barnlause. Tala er berre representative for landet under eitt. N-namna utgjer 61 og 73 prosent. Det er over gjennomsnittet for heile lærarstanden, men ikkje meir enn i dei sterkaste N-fylka på Austlandet og i Nord-Trøndelag og Nordland.

Eg vil igjen understreke at gruppera lærar-målmann òg er inkludert i lærargruppa allment. Det inneber at når mållærarane ligg over gjennomsnittet for heile standen, må resten av standen liggje under. Det aukar skilnaden på landsnivå eit lite hakk. Om det er mållærarane som dreg N-prosenten opp i toppfylka, kan ikkje tilfanget seie noko om etter det opplegget eg har, men sidan mållærarane berre utgjer ein brøkdelen av alle lærarane, kan dei ikkje ha så mange barn at det er det som skaper den store skilnaden mellom topp og botn på fylkesnivå. På den andre sida kan mange av lærarane på Austlandet, i Trøndelag og Nordland ha godhug for målsaka utan at dei går inn i organisasjonen. Er det tilfellet, blir målviljen både ein synleg (organisert) og ein usynleg (uorganisert) variabel i namngjevinga. Men framleis må ein spørje kvifor det ikkje var slik på Vestlandet.

I folkehøgskolen var nesten alle lærarane målmenn, sjølv om somme av dei var det meir i namnet enn i gagnet, særleg blant dei eldste (Herman Anker ofl.). Etter det ideologiske programmet vart lærarane i folkehøgskolen nesten automatisk agitatorar for folkeopplysning, nasjonsbygging og målsak. Det er derfor naturleg å ta lærarane i høgskolen som ei samla gruppe av målmenn. Standardverket om folkehøgskolen fram til ca. 1900 er Torjusson (1977). Eg har gått gjennom heile verket og supplert med opplysningar frå andre skrifter, særleg Holdhus og Berre (1939), Stauri (1910) og Stauri og Aasvejen (1914). Materialet er tilfredsstillande på

landsnivå. Det har 51 prosent N-namn i 1861–90 og 72 prosent i 1891–1910. Det hadde òg vore interessant å undersøkje kva for namn elevane i folkehøgskolen gav barna sine, men det er ei uoverkommeleg oppgåve i denne samanhengen.

4.3. Andre målmannsgrupper

Før målmannsmøtet i 1906 vart det sendt ut ei innbyding med 53 underskrifter, av dei 31 stortingsmenn (Os 1915: 1–2). Mange av tingmennene stod ikkje aktivt fram i målrørsla seinare, så dei bør helst klassifiserast som (sterke) sympatisørar. Namngjevinga viser 41 prosent N-namn i 1861–90 og 74 prosent i 1891–1910. Den yngste gruppa er så lita (57 barn) at ein ikkje utan vidare kan overføre N-prosentsen til andre grupper av sympatisørar, men vi får ein bra indikasjon på interessa for dei norrøne namna.

Ei gruppe med målprestar har eg funne i medlemslista til Prestemållaget i skipingsåret 1900 (*Morgenbladet* 22.2.1900) og i Aure (1924). Prosenten N-namn fell frå 63 i den første perioden til 60 i den andre. Den 19. mai 1901 vart det halde ein stor fest for salmediktaren Elias Blix (1836–1902) i høve 65-årsdagen hans. Mellom innbydarane og dei som sende helsing, var det både prestar, politikarar, lærarar, kjøpmenn, legar og folk frå andre yrke. Mange var ikkje erklærte målmenn, men dei sette Blix-salmane høgt og fekk med det sympati for landsmålet. Gruppa har berre 24 prosent N-namn i den første perioden, men går fram til 60 prosent i den andre.

Gruppene lege, sakførar, handelsmann, sjømann, fiskar, gardbrukar og husmann har eg ikkje sett særskilt etter i mållitteraturen, men har berre laga ein restkategori for målmann utan spesifisert yrke. Barna deira har 52 prosent N-namn i 1861–90 og 68 prosent i 1891–1910. Materialet er for lite til å delast på fylke, men som landsgjennomsnitt gjev det eit nyttig perspektiv. Eg har generelt fått inntrykk av at det er få handelsmenn som er målmenn.

I det store verket om målreisinga i Sogn og Fjordane har Lothe (1950) eit eige kapittel om «Rudningsmenn» (s. 481–677), det vil seie dei som dreiv målsaka fram i sine bygder i fylket. Oversynet gjev høve til å sjå namngjevinga i detalj blant leiande målmenn i eit avgrensa område. Eg har plukka ut dei som var fødde før 1882 og har barn i folketeljinga 1900 og/eller 1910. Det vart i alt 33 menn (familiar). Nesten ingen fekk barn

før 1890, men i perioden 1891–1910 er det registrert 113 barn, av dei 70 med eit N-namn. Det svarar til 62 prosent. Det er lite i den organiserte målrørsla.

Eit tidleg, sentralt tiltak for landsmålet var Det norske Samlaget. Laget vart skipa i 1868 og voks fort til ein institusjon i bokverda. I 1875 hadde det over 500 medlemmer frå heile landet og i dei fleste samfunnslag (liste i Blix 1875). Mange melde seg inn av litterær og kulturell interesse utan å ha nokon glød for målsaka i seg sjølv. Det gjeld m.a. skolemannen Gustav Antonio Gjessing (1835–1921) i Kristiansand. Eg tek med dei som andre kjelder stadfestar var målmenn, til saman 131 personar. Alle var fødte før 1856. Det gjev ein høg gjennomsnittsalder, og storparten av barna var fødte før 1890. Gruppa har 42 prosent N-namn i 1861–90 og 57 prosent i 1891–1910.

Parallelt med målrørsla voks den frilynde ungdomsrørsla fram. Rørsla vart grunnlagt som landsorganisasjon i 1896, og i formålparagrafen heiter det at «Norigs Ungdomslag vil arbeida for folkeleg opplysning på fullnorsk grunn og for samhald og samyrke millom landsens ungdom» (Moren og Os 1921: 1). Det er nesten på ordet dei same ideane som målrørsla bygde på, og for svært mange fall det naturleg å vera med i begge organisasjonane. Noregs Ungdomslag har fått ei ypparleg 25-års-soge med ein skatt av personopplysningar (Moren og Os 1921), men på grunn av samanfallet med målrørsla har eg ikkje sett særskilt på dette.

5. Riksmålsfolk

Riksmålssida kom for alvor med i den offentlege språkdebatten gjennom det store kampmøtet for «Landets kulturførende Rigsmaal» i Oslo 28. november 1899. På førehand hadde det gått ut ei innbyding med 146 underskrifter. Lista er trykt i Langslet (1999: 30–32). Det er ei rekkje skolefolk på lista, og mange av dei legitimerer seg som «Norsklærer». Relevante for denne undersøkinga er 94 personar med til saman 322 barn. Aldersgruppa 1861–90 har 41 prosent N-namn, aldersgruppa 1891–1910 42 prosent. Det er godt under N-namna hjå målfolk, og det er ingen nemneverdig vekst gjennom halvt hundre år. Foreldra er relativt gamle, berre 47 prosent er fødte etter 1860. Det står òg i kontrast til lærarstanden allment, men da må vi hugse på at lærarane er rekna fram til 1910, men riksmålsfolket fram til 1899. Det gjer skilnaden merkbart mindre. Nokre

riksmålsfolk valde berre norrøne namn (pkt. 6). Undersøkinga fangar ikkje opp dei stille sympatisørane riksmålet hadde.

Det er òg verdt å merke seg at fleire av dei agitatoriske namnebøkene frå denne tida (Huseby 1891 og 1895, Støylen 1887) er skrivne på riksmål. Det tyder på at forfatarane såg namnefornyninga som eit nasjonalt løft uavhengig av språksyn og kulturell orientering elles. Ønsket var å nå så mange som mogleg, og da dugde riksmål betre enn landsmål.

6. Enkeltfamiliar – norrønisering, tradisjonsnamn og oppkalling

Som siste punkt vil eg ta opp tråden frå innleiinga og gå meir inn på namna i familiare enkeltvis, fordi det der kan liggje trekk som gruppenivået tilslører. Eit viktig aspekt er tilhøvet mellom namnerenessanse og tradisjonsnamn, framfor alt familiebasert oppkalling. Ein kan ikkje søkje spesifikt på barnetal og namn i folketeljingane, men undervegs i ekserperinga merkte eg av tilfelle som kastar lys over desse problema. Sidan artikkelen legg vekt på lærarstanden, har eg nok uforvarande ansa mest på lærarane. Det gjev ein viss overrepresentasjon som resultat må sjåast mot.¹³⁾

Mange går fullt og heilt inn for namnerenessansen og vel berre norrøne eller norrøniserde namn. Dei norrøniserde formene kjem stundom inn i staden for dei tradisjonelle oppkallingsformene, t.d. *Hallvard* for *Halvor* og *Sigrud* for *Siri*, men mange bryt fullstendig med dei heimlege tradisjonane.

Eg har funne 140 familiar som har fire barn eller meir med berre norrøne namn. Det er flest lærarar og handelsmenn, men elles eit vidt spekter av yrke og stillingar. Skolemannen Marius Hægstad og handelsborgaren Johan Karlsen er nemnde ovanfor (pkt. 1). Ein annan framstående skolemann var Matias Skard (1846–1927). Han var lærar på Vonheim folkehøgskole i mange år, seinare på Levanger lærarskole og til sist skoledirektør i Agder. Han hadde sju barn (fødde i åra 1879–1909) og gav alle norrøne namn, medrekna *Olaf* etter farfar *Ole*. Lærar Klaus Høyem (1851–1923) i Trondheim, bror til målpioneren Olav Høyem, hadde ti barn (fødde 1878–95), og alle fekk norrøne namn. Lærar Gunne

13) Dette støyter mot metodekrav 1 (pkt. 2), men eg meiner avviket er forsvarleg fordi eg her ser på kvar familie for seg utan å bruke dei som gruppemarkørar. Derimot gjeld metodekrav 2 fullt ut også i slike tilfelle.

Aarum (1863–1935) i Borge i Østfold hadde òg ti barn (1894–1910) og gav alle eit norrønt namn. Det er mange målmenn blant lærarane, men Aarum var ikkje det.

Nokre døme frå andre yrke: Gardbrukar og stortingsmann David Bakke (1857–1935) frå Fjaler, åtte barn (1880–97), berre norrøne namn; bladmann og handelsmann Olaf Berg (1855–1946) på Røros, ni barn (1886–99), berre norrøne namn; snikkar Ole Bronken (1860–1954) i Elverum, seks barn (1892–1909), berre norrøne namn; lege Johan Stenberg (1858–1916) i Larvik, seks barn, berre norrøne namn; målarmeister Emil Stigersand (1870–1932) i Oslo, sju barn (1897–1909), berre norrøne namn; fut Hans Sverre Sommerfeldt (1820–1907) på Toten, åtte barn (1849–69), berre norrøne namn, av dei eitt oppkallingsnamn (*Sverre*); overrettssakførar Olaf Theodor Tordsen (1848–1917), sju barn (1882–94), alle med norrøne namn, deriblant det sjeldne *Glum*; arkitekt og slottsforvaltar Hjalmar Welhaven (1851–1922), åtte barn (1877–94), berre norrøne namn; kaffebrennar Sigvart Korneliussen (f. 1859) i Oslo, ni barn (1883–97), åtte norrøne namn, eitt nordisk tradisjonsnamn (*Signe*). David Bakke var aktiv målmann, men det er ingenting som tyder på at dei andre brydde seg noko om landsmålet.

Også erklærte riksmålsfolk gjekk heilt inn for dei norrøne namna. Politimester Nils Otto Hesselberg (1844–1929) i Oslo var med og baud inn til riksmålsrådet i 1899. Han hadde fem barn (1872–81), og alle fekk eit norrønt namn. Ein annan av innbydarane var presten og norsklæraren Kristian P. Tønder (1860–1934) i Nesna. Han hadde fire barn (1898–1907), alle fekk norrøne namn.

Mange kombinerte oppkalling og namnerenessanse, også framstående målfolk. Teologen Bernt Støylen (1858–1937), seminarstyrar på Notodden, biskop, salmediktar, formann i Prestemållaget og ein av hovudmennene bak *Nynorsk salmebok* (1925), hadde ni barn. Dei tre eldste var oppkalla: *Margareta* (1892) etter farmor, *Else* (1894) etter mormor og *Andreas* (1896) etter farfar (merk at desse namna ikkje eingong er nordiske). Resten fekk norrøne namn. Ein annan som verkeleg ruvde i målrørsla, var biskop Peter Hognestad (1866–1931). Han hadde mykje den same karrieren som Støylen, brukte landsmål i all si gjerning både munnleg og skriftleg (Aure 1924: 19) og la ned eit stort arbeid for nynorsk bibel og salmebok. Han hadde sju barn, fire fekk tradisjonsnamn, delvis ved oppkalling, tre fekk norrøne namn.

På lokalt plan kan gardbrukar og lærar Ole Nilsen Lødøen (1861–1932) i Hornindal stå som døme. Han var «ein eldhuga målmann og var livande med i målstriden» (Lothe 1950: 576). Han hadde sju barn, kalla opp begge bestefedrane (*Nils* og *Rasmus*) og seg sjølv (*Ole* > *Olaf*), men valde elles norrøne namn uavhengig av familietradisjon. (I dette og andre tilfelle kan det hende fleire var oppkalla utan at folketeljningane viser det.) Støylen, Hognestad og Lødøen tek stort sett oppkallinga først og dei norrøne namna etterpå. Andre snur på det eller set typane litt om kvarandre utan noka tydeleg prioritering.

Bruken av både tradisjonsnamn og norrøne namn i same barneflokket kan gje inntrykk av at heilhjarta målmenn ikkje tok det like strengt med namngjevinga. Det kan forståast som at dei ikkje rekna personnamna med til den eigentlege målreisinga, men det kan òg hende dei såg begge sider – norrønisering og oppkalling – som så verdifulle at dei ikkje ville la det eine slå ut det andre. Oppkalling var òg respekt for det fjerde bodet, for å bruke Anders Hovdens ord. Hovden kalla sjølv opp både faren (*Karl*), morfaren (*Anders*) og seg sjølv. I eit ordskifte med høgskolemannen Ingvald Forfang (1873–1966) seier Halvdan Koht (1916) at «Ættesammenhengen er ein viktig ting i namnskikken, men den nye ‘nationale’ moten bryt i sund denne sammenhengen» og påfører bygdene «lånt stas» i form av tradisjonslause norrøne namn.

Vi skal heller ikkje sjå bort frå at både målfolk og andre meinte lokale former av norrøne namn, t.d. *Halvor* og *Signe*, var fullverdige innslag i ein fornya, nasjonal namneskikk. Det er i tråd med Aasens tanke om at somme av dei norrøne namna «gjerne kunde skrives i en lettere eller nyere Form» (1878: 47–48).

Ofte finn vi litterære namn av ikkje-nordisk opphav inni ei rekkje av norrøne namn. Lærar Karl Nordstrand (1854–1926) i Ramnes hadde ti barn. To av dei kalla han *Synnøve* (1889) og *Margit* (1891). Dei var midt i flokken. Dei åtte andre fekk norrøne namn (eitt er oppkalling). *Synnøve* hadde ei tvillingsøster som fekk namnet *Ingrid*. Begge namna er borne av sentrale figurar i forteljninga *Synnøve Solbakken* (1857) av Bjørnstjerne Bjørnson. Det viser at litteraturen kunne spela på lag med nasjonalkjensla, og at dei norrøne namna hadde eit moteaspekt på line med andre populære namn.

Mange valde berre tradisjonsnamn. Lærar Berteus Normann (1843–1933) i Ankenes var ein av dei. Han hadde åtte barn (fødde

1874–89) og gav alle eit tradisjonelt namn utan spor av norrønisering. Ein annan var gardbrukar Lars Ljone (1859–1936) i Ulvik. Han hadde ni barn (1889–1910), og alle fekk eit lokalt tradisjonsnamn, delvis som oppkalling i familien. Elles har vi her eit døme på tendensen til å normere namna i offisielle register. Kyrkjeboka har *Ole* (1892), *Elling* (1896) og *Sjur* (1901), men klokkeboka *Olav*, *Erling* og *Sjurd*. Klokkaren var oftast ein lærar i bygda, og i Ulvik var det truleg lærar og klokkar Hans Gjertsen Lindebrække (1843–1924) som førte boka. Tilfellet forsterkar inntrykket av at lærarane var spesielt merksame på skrivemåten av namna (jf. note 5).

At familiar som Normann og Ljone bruker berre tradisjonsnamn, er neppe nokon protest mot namnerenessansen i seg sjølv. Namngjevinga vitnar om visse prioriteringar, men ikkje om noko antinasjonalt språkprogram. Eg har funne eitt tilfelle der alle namna peiker bort frå den norrøne ideologien. Landhandlar Hartvig Julius Hansen (1854–1920) i Ramnes hadde tolv barn (fødde 1892–1908). Alle fekk bibelske namn i uendra bibelsk form og utan synleg oppkalling. Hansen var ein varmhjarta haugianar og byrja ein privatskole på kristen grunn, men til og med her trur eg det er for dristig å tolke namngjevinga som noko meir enn at det gode må vike for det beste.

7. Oppsummering

Ei slik undersøking kan aldri gjennomlyse alle sider av samspelet mellom yrke, målsyn og namngjeving. Ein må ta visse utsnitt med fare for at viktig informasjon går tapt. Men etter kjeldeutval, tidsrom, synsvinkel og metode meiner eg det er grunnlag for å oppsummere slik:

Lærarane går i spissen for den nordiske namnerenessansen. Trenden er tydeleg alt i 1870-åra og forsterkar seg fram mot 1900. Kjerneområda er Østfold, Hedmark, Akershus, Vestfold, Nord-Trøndelag og Nordland. Vestlandet står svakast. Dette er det mest originale resultatet av undersøkinga. Dei andre yrkesgruppene ligg på jamnen godt bak lærarane.

Lærarstanden er relativt stabil geografisk. Dei fleste går på det næraste seminaret og vender tilbake til heimbygdene etterpå. Dersom namngjevinga er inspirert av utdanninga, slik eg meiner, betyr det at seminarar på Austlandet og i Trøndelag og Nord-Noreg er viktigare for den nordiske namnerenessansen enn seminarar på Vestlandet. Dette er klårt annleis enn framgangen for landsmålet på same tid.

Lærarar som òg er målmenn, har i gjennomsnitt fleire norrøne namn enn lærarstanden allment, men dei ligg ikkje over lærarane i kjerneområda i aust og nord. Lærarane i folkehøgskolen kjem opp mot toppfylka i begge periodane. Dei som skipa Noregs Mållag, skårar like høgt som gruppa lærar-målmann. Målprestar og ymse grupper av sympatisørar kjem dårlegare ut, men ligg likevel framom dei andre gruppene. Med Theissens typologi som bakteppe kan vi forsiktigvis seie at målvenner i alle sjikt, frå landskjende leiarar til lokale sympatisørar, er med og pregar namnerenessansen.

Av dei som bruker berre norrøne namn, er lærarane igjen den største gruppa, men her er observasjonane lausare og resultatata i sum meir usikre. I alle gruppene – medrekna hovdingar i målrørsla – er det mange som kombinerer renessansenamn og heimlege tradisjonsnamn, oftast gjennom oppkalling. Oppkallinga bremsar norrøniseringa, men kan neppe tolkast som noka nedvurdering av dei norrøne namna. Ættekjensle og nasjonal-kjensle går hand i hand.

Målsynet hjå folk utanfor organisasjonen og ringen av openberre sympatisørar kan ikkje kartleggjast objektivt, og eg vil igjen understreke at det er metodisk forfeila å slutte frå namn til ideologi. Ein annan usikker faktor er normering (norrønisering) av namn i offisielle register. Dei normerte formene kan stamme frå listeføraren og er da ikkje eit uttrykk for namneoppfatninga hjå dei listeførte. Ein eventuell verknad av agitasjon og rettleiing – som lærarane vart oppmoda til – kan heller ikkje målast. Dersom lærarane vann fram med sin spesielle misjon, får dei ei enda meir sentral rolle i namnerenessansen. Men dette veit vi så lite om at konklusjonane berre kan byggje på namngjevinga i deira eigen familie.

I kortform: Det tradisjonelle synet på lærarar og målmenn som pionerar i den nordiske namnerenessansen held stikk, og mine vurderingar i den førre artikkelen (2018b) hadde for laus grunn. På den andre sida står det fast at desse gruppene var atterhaldne med å laga nye namn – kanskje fordi dei med sin boklege kunnskap tykte det var falsk vare. Dei gjekk altså ikkje den andre mila med Aasen ofl.

Litteratur

Aure, Anton og Hans Aarnes 1923: *Norskt bladmannalag gjennom 10 aar – 1913–1923*. Bjørgvin.

Aure, Anton 1924: *Prestar som talar nynorsk*. Risør.

- Barlindhaug, K[arl] J[ohan] 1926: *Tromsø offentlige lærerskole i 100 år*. Tromsø.
- Bergem, Peder (red.) 1995: *Forkynning, fellesskap, forskning. Volda lærarskule 1895–1995*. Volda.
- Blix, Elias 1875: *Nokre Salmar, gamle og nye*. III. Christiania. (Namnet står ikkje på tittelsida.)
- Breidsvoll, Einar 1920: *Studentmaallaget i 20 aar. 31. oktober 1900–31. oktober 1920*. Oslo.
- Espeland, Arne (red.) 1934: *Norske skolefolk*. Stavanger.
- Fladsrud, Torolv ofl. (red.) 1967: *Hamar lærerskole 100 år*. Hamar.
- Hausberg, Sverre (red.) 1927: *Minneskrift utgjeve i tilføre av 50 års-høgtidi åt Mållaget ved Stord lærarskule*. Stord.
- Holdhus, Olav M. og Bjarne Berre 1939: *Den norske folkehøgskulen 1864–1939*. Trondheim.
- Hovden, Anders 1911: *Paa trollstilt Fela*. (Diktsamling.) Kristiania.
- Hovden, Anders 1926: *Attersyn*. Oslo. (Ny utgåve Oslo 1993.)
- Hovden, Øystein 1960: *Anders Hovden. Eit nærportrett*. Oslo.
- Hovdhaugen, Einar 1975: *Husmannstida*. Oslo.
- Huseby, Olaf 1891: *Norsk Navnebog indeholdende 300 Kvinde- og 500 Mandsnavne*. Kristiania.
- Huseby, Olaf 1895: *1000 norske Døbenavne med korte Forklaringer af deres Betydning*. Kristiania.
- Koht, Halvdan 1916: Namnbrøyte i Orkdalen. *Høgskulebladet* 23.12.1916: 177–78.
- Kruken, Kristoffer 2018a: Personnamn i etterreformatorsk tid. Brit Mæhlum (red.): *Norsk språkhistorie*. II. *Praksis*. 326–63. Oslo.
- Kruken, Kristoffer 2018b: Nye namn på gammal grunn. *NN* 35. 7–40.
- Langslet, Lars Roar 1999: *I kamp for norsk kultur. Riksmålsbevegelsens historie gjennom 100 år*. Oslo.
- Lothe, Anders A. 1950: *Målreisings saga i Sogn og Fjordane*. Flora.
- Moren, Sven og Edvard Os 1921: *Den frilynde ungdomsrørsla. Norigs ungdomslag i 25 år*. Oslo.
- Morgenbladet*. 22. februar 1900: Liste over medlemmer i Prestemaallaget. *Norsk Skoletidende*. 1869–. Hamar. Årgang 1–5 (første halvår 1873) utg. av N[ils] Hertzberg, seinare av ei gruppe lærarar ved Hamar Seminar.
- Os, Edv[ard] 1915: *Norigs Maallag 1906–1914*. Oslo.
- Os, Edv[ard] 1917: *Norigs maallag 1914–1916*. Oslo.

- Pederssen, K[ristian] 1884: *Lærerkalender for den norske folkeskole*. Kristiania.
- Sivertsen, Birger 2001: *Klæbu seminar. Et intellektuelt arnested på bygda 1839–1892*. Trondheim.
- Stauri, Rasmus 1910: *Folkehøgskulen i Danmark, Norge, Sverige og Finland*. Kristiania.
- Stauri, Rasmus og Haakon Aasvejen 1914: *Ungdomsskulen i Noreg i 50 aar. 1864–1914*. Orkdal/Fannrem.
- Stemshaug, Ola 1995: Fornamnet Vinjar – opphav og bruk. *NN* 12: 71–79.
- Støylen, Bernt 1887: *Norske døbenavne med deres betydning og oprindelse*. Kristiania.
- Theissen, Gerd [1977] 1988: *Soziologie der Jesusbewegung. Ein Beitrag zur Entstehungsgeschichte des Urchristentums*. München.
- Torjusson, Aslak 1977: *Den norske folkehøgskulen. Opphav og grunnlag*. Oslo.
- Wergeland, Håkon (red.) 1920: *Notodden lærarskule 1895–1920. Festskrift til 25 års jubilæet*. Notodden.
- Wiik, Christian 1948: *Tromsø-seminarister. Biografiske opplysninger om seminarister som er dimittert fra (Trondenes og) Tromsø seminar 1829–1879*. Oslo.
- Aarset, Terje 1982: Frå den nordiske namnerenessansen til i dag. *NPL*, 1. utg.: 66–92.
- Aasen, Ivar 1878: *Norsk Navnebog eller Samling af Mandnavne og Kvindenavne*. Kristiania. (Opptrykt 1912. Ny utgåve ved Kristoffer Kruken og Terje Aarset 1997. Volda. Skrifter frå Ivar Aasen-instituttet. Nr. 3.)

Seiland

Av Harald Bjorvand og Rolf Theil

*The large island which bears the name Seiland is situated in the western part of Finnmark in the municipalities Alta, Hammerfest and Kvalsund. The corresponding North Saami name is Sievju, which reflects Proto-Saami *sievjō or *siepjō. If these forms were to be regarded as borrowed from Proto-Scandinavian like so many other words in North Saami, then *sievjō would reflect e.g. PrScand. nom. *seuju or nom. *segju, and *siepjō would be a reflex of e.g. PrScand. nom. *sebjū. These forms are however unacceptable. Because of the so-called older i/j-umlaut of Gmc. *e > *i we expect Proto-Scandinavian forms like *siuju, *sigju and *sibju. These hypothetical forms cannot have given the first part Sei- of Seiland (-land is a later addition). It also proved impossible to reconstruct an acceptable Old Norse (or Proto-Scandinavian) proto-form of Sei-, which should consequently best be regarded as an early adoption (in the sixth century?) of North Saami Sievju. On the other hand the assumed Proto-Saami forms *sievjō and *siepjō do not seem to have any cognates in North Saami. In addition, these Proto-Saami forms cannot be reflexes of any Pre-Saami forms. Proto-Saami *sievjō and *siepjō had to be reflexes of Pre-Saami *sevjō or *sepjō, which, however, are phonotactically unacceptable. Because of the so-called a/ɔ-umlaut, Proto-Saami-Finnic first syllable *e changed into Pre-Saami *ε when the second syllable had *a or *ɔ. *ε became ea in modern North Saami. Like so many names and words in this language they are therefore in all probability borrowed from the unknown Palaeo-Laplandic languages (Aikio) which were spoken in these parts before the westward spread of the Saami languages.*

1 Innleiing

Seiland [¹*seilapn*] er namnet på ei stor øy som ligg i kommunane Alta, Hammerfest og Kvalsund i Vest-Finnmark. Store delar av øya har vore nasjonalpark sidan 2006. Det nordsamiske namnet på øya er *Sievju*. Førleiden *Sei-* i den norske forma synest historisk sett å samsvara med den samiske forma på eit eller anna vis, medan etterleiden *-land* har vorte til-lagd i seinare tid. Dette øynamnet er ikkje sikkert tolka. Ein som har freista gjera det, er Thor Frette i ein stutt artikkel i *Norsk Stadnamnleksikon* (NSL) i den fjerde og siste prenta utgåva frå 1997 (s. 384–385). Han går der ut frå at namnet har vorte lånt frå urnordisk til samisk ein gong føre ca. 600 e. Kr. At eit lån frå urnordisk til samisk var mogeleg allereie så tidleg i den nordlegaste delen av landet, syner framfor alt den samiske namneforma på Magerøya i Nordkapp kommune, som er *Máhkarávju*. Etterleiden *-ávju* representerer nom. **auju* eller akk. **aujō* av det urnordiske ordet for ‘øy’ (germansk **ag^wjō-* f.), jf. norrønt *ey* osb. Dersom ein samanliknar *-ávju* i *Máhkarávju* med namnet *Sievju*, ligg det nær å tenkja seg at det også her kan liggja føre eit lån av eit samansett urnordisk namn med nom. **auju* eller akk. **aujō* som etterled.

Dette gjer då også Frette i sin artikkel, og når det gjeld førleiden, gissar han på at det kan ha vore substantivet norrønt *sær*, *sjór*, norsk *sjø* m. osb., slik at *Sei-* i *Seiland* etter hans meining kjem av norrønt **Sæ-ey*. Frette rekonstruerer vidare ei urnordisk form **sai-aujo* (sic) som skal ha gjeve samisk *Sievju*, men **sai-* er ikkje ei mogeleg urnordisk form av ordet for ‘sjø’. Dette er ein germansk i-stomn **saiwi-*, som forutan i norrønt og norsk òg finst att mellom anna i gammalengelsk *sæ*, engelsk *sea* osb. Eit samansett namn med dette ordet som førleed og ordet for ‘øy’ som etterled laut i eldste urnordisk ha hatt forma nom. **saiwi-auju*, og **ai* vart seinare til **æ* framfor **w*, jamfør norrøn gen. *sævar*.

Dette utan tvil gamle namnet skulle altså ha hatt tydinga ‘sjø-øya’. Forutan *Seiland* finst det i dette området mange store øyar som *Sørøya*, *Stjernøya* og *Kvaløya*, og det synest avgjort ikkje rimeleg å kalla berre ei av desse for ‘sjø-øya’. Dei ligg jo alle til sjøen/havet. Norrønt *sjór* osb. kan òg tyda ‘innsjø, vatn’, men *Seiland* har t.d. heller ikkje noko stort vatn som kunne ha vore kjenneteiknande for ho i tilhøve til dei andre øyane. Det som karakteriserer øya er derimot mellom anna to store brear, *Seilandsjøkelen* og *Nordmannsjøkelen*. Namnet **saiwi-auju* er såleis van-

skeleg å skjøna ut frå topografien, sjå pkt. 3, og om ei slik urnordisk form verkeleg kan liggja til grunn for samisk *Sievju* vert diskutert i pkt. 2.

2 Urnordisk og nordsamisk

Ei urnordisk form **saiwi-auju* ville ha vorte til **sáiva-ávju* på nordsamisk. Etterleden er alt omtala i pkt. 1, og føreleden – urnordisk nom. **sai-wir*, akk. **saiwi* ‘sjø’ – er lånt inn i nordsamisk som *sáiva* ‘ferskvatn; kjeldeinnsjø, innsjø utan tillaup’. Ei eventuell samandraging av **sáiva-ávju* til nordsamisk *Sievju* har ingen parallellar.

Reduksjon av leder i samansette ord er ikkje ukjend i nordsamisk, men skjer i leden B i samansetjingar av typen [[AB]C], det vil seia i etterleden i ei samansetjing som er føreled i ei større samansetjing. Eit døme er *sotnabeaiskuvla* ‘sundagsskule’, som har strukturen [[*sotna-beai*]skuvla], der *beai* [pēāj] er ei redusert utgåve av *beaivi* [pēāj:vi] ‘dag’ – jamfør *sotnabeaivi* ‘sundag’. I ei samansetjing som *beaivegirji* ‘dagbok’ vert ikkje *beaivi* redusert til *beai*.¹⁾ *Sáiva* i *sáivaguolli* ‘ferskvassfisk’ kan heller ikkje reduserast til **sái*.

Nordsamisk *Sievju* lyt koma av ursamisk 5 **sievjō* eller **siepjō*.²⁾ Ursamisk kan tidfestast til perioden frå byrjinga på vår tidsrekning og fram til om lag 500 e. Kr., ein periode som var samtidig med urnordisk. Det finst fleire hundre urnordiske lånord i nordsamisk, og på grunnlag av desse kan ein relativt lett slå fast kva for urnordiske former som ville gje ursamisk 5 **sievjō* eller **siepjō*. Ursamisk 5 **sievjō* laut koma av urnordisk **seuju* eller **segju*, medan **siepjō* laut koma av urnordisk **sebju*. Alternativt kunne alle dei urnordiske formene ha enda på **-ō* i staden for **-u*. Her er døme som underbyggjer rekonstruksjonane:

Urnordisk **e* til ursamisk 5 **ie*: urnordisk nom. **gerdu* f. ‘gjord, band’ til ursamisk 2 **kertō* > ursamisk 5 **kiertō* > nordsamisk *gierdu* ‘tynneband’.

-
- 1) Endringa av *beaivi* til *beaive* som føreled i samansetning er ein ålmenn prosess som skjer med alle substantiv som endar på *-i*.
 - 2) Sammallahti (1998) skil mellom *presamisk* (Pre-Samic) og fem stadium av *ursamisk* (Proto-Samic), det vil seia *ursamisk 1–5*. Me har freista å fylgja denne inndelinga, og i det heile analysen til Sammallahti.

Urnordisk **eu* føre konsonant til ursamisk 5 **iev*: urnordisk nom., akk. **greuna* n. ‘gryn’ til ursamisk 2 **(k)revna* > ursamisk 5 **(k)rievnē* > nordsamisk *rievdni* ‘gryn’.

Urnordisk **gj* til ursamisk 5 **vj*: urnordisk nom. **agju* f. ‘egg, kvass kant’ til presamisk **akjo* > ursamisk 5 **āvjō* > nordsamisk *ávju* ‘egg, knivegg’.

Urnordisk **uj* der **u* er siste del av ein diftong til ursamisk 5 **vj*: urnordisk nom., akk. **hauja* n. ‘høy’ til ursamisk 2 **avja* > ursamisk 5 **āvjē* > nordsamisk *ávji* ‘høy’.

Urnordisk **bj* til ursamisk **pj*: urnordisk nom. **sibjungar* m. ‘ver-skylding’ til ursamisk 2 **sipjŋki* > ursamisk 5 **sipjōŋkə* > nord-samisk *sivjjot*, akk., gen. *sivjjoga* ‘verbror til kvinne, versyster til mann’.

Grunnlaget for å skilja mellom **vj* og **pj* i ursamisk er at desse grup-pene har ulike refleksar i fleire samiske språk; jamfør mellom anna lulesamisk *ájivo* ‘egg (på kniv eller øks)’, *ájive* ‘høy’ og *sibjuk*, gen. *sibjuga* ‘verbror til kvinne, versyster til mann’ og sørsamisk *aavtjoe* ‘egg (på kniv eller øks)’, *aevjie* ‘frodig eng på forlaten rein-hage eller gammetomt’ og *sibjege* ‘kona til den eldre broren eller fetteren til ein mann; den yngre broren eller fetteren til ein ekte-mann’.

3 Urnordisk/nordvestgermansk

Det vart i pkt. 2 slege fast at dei urnordiske formene som eventuelt kunne liggja til grunn for den samiske namneforma *Sievju*, måtte ha vore nom. **seuju*, **segju* og **sebju* eller akk. **seujō*, **segjō* og **sebjō*. Men desse er ikkje akseptable urnordiske former. Sidan dei er *j*-avleiingar, måtte dei på grunn av *i/j*-omljoden av germansk **e* > **i* ha hatt diftongen **iu* og vokalen **i* i rota i urnordisk. Denne omljoden er nemleg eldre enn dei andre omljodane (t.d. urnordisk **a* > **æ* > norrønt *e* i *gastir* > *gestr* ‘gjest’), og det vil seia at han er eldre enn den urnordiske perioden, som vi kan rekna frå ca. 200 føre Kristi fødsel, sjå t.d. Andreas Heusler (1932 s. 18). At han er så gamal, går eintydig fram av den urnordiske presens-forma 3. sg. *ist* ‘er’ på Vetteland-steinen (truleg frå 4. hundreåret), sjå Wolfgang Krause (1966 s. 136–139). Ho har *i* < **e* på grunn av ein final stutt **i* som allereie har falle bort i motsetnad til *gastir* ovanfor. Vi finn den same forma i t.d. gammalhøgtysk *ist* og gammalengelsk *is* (med yngre

bortfall av **t*). Dei kjem alle i siste instans av germansk **esti* som ved i-omljod vart til **isti* i den nordvestgermanske perioden, då òg final stutt **-i* noko seinare fall bort. Nordvestgermansk frå ca. 500 til ca. 200 f. Kr. er det felles språksteget til alle dei seinare nordiske (norsk, svensk osv.) og vestgermanske (tysk, engelsk osv.) språka, sjå Ottar Grønvik (1998 s. 136–147) for periodeinndelingane.

Dei føreslegne formene nom. **seuju*, **segju*, **sebju* osv. måtte med andre ord vera nordvestgermanske og lånte til samisk føre i/j-omljoden fann stad, truleg ikkje seinare enn omkring 200 f. Kr., medan dei yngre urnordiske formene måtte ha vore nom. **siuju*, **sigju*, **sibju* osv. Spørsmålet blir då om det er mogeleg å tenkja seg at eit øynamn som *Sievju* kan vera eit så gammalt lån at det har kome frå germansktalande til samisktalande menneske her i Finnmark allereie før den urnordiske perioden. Sjå vidare pkt. 4.

4 Eldre samisk målsoge

Ante Aikio (2012) presenterer fleire språklege argument for at ursamisk oppstod i det sørlege Finland i tidleg jernalder (om lag 500 f. Kr. – 300 e. Kr.). Det mest sannsynlege biletet er at ursamisk vart tala langs nordkysten av Finskebukta, og at uraustersjøfinsk på same tid vart tala langs sørkysten av Finskebukta, det vil seia i det noverande Estland. Ursamisk og uraustersjøfinsk var nærskyldte, og utgjorde dei vestlegaste greinene i den uraliske språkfamilien. På denne tida var det eit samanhengande uralisk-språkleg område frå Finskebukta og heilt inn til dei områda der me i dag finn dei mordvinske språka, mellom elvane Volga og Oka.

Tidleg i vår tidsrekning spreidde ursamisktalande folk seg frå dette området, og kring år 500 e. Kr. budde dei over heile Finland, Karelen, Kolahalvøya og på Den skandinaviske halvøya ned til Sør-Noreg og Midt-Sverige. Det er difor lite sannsynleg at potensielle nordvestgermanske former som **seuju*, **segju*, **sebju* osv. kan vera lånte til samisk på Finnmarkskysten 200 f. Kr. Ursamisk kan ikkje ha kome til desse stroka før fleire hundre år seinare. Om det fanst germansktalande folk so langt nord på det tidspunktet, veit me lite om.

Det må òg understrekast at urnordisk **siuju*, **sigju*, **sibju* osv. ikkje ville kunna verta til ursamisk 5 **sievjō* eller **siepjō*. Urnordisk **i* i fyrste staving vart lånt inn i ursamisk som **i*, som desse døma viser:

Urnordisk nom., akk. **diura* n. ‘dyr’ til ursamisk 2 **tivra* > ursamisk 5 **tivrē* > nordsamisk *divri* ‘dyr, insekt’.

Urnordisk nom. m. **diurir* ‘dyr, kostesam’ til ursamisk 2 **tivris* > ursamisk 5 **tivrās* > nordsamisk *divrras* ‘dyr, kostesam; fornem’.

Urnordisk nom. **strindu* f. ‘kant, side’ til ursamisk 2 **rinto* > ursamisk 5 **rintō* > nordsamisk *riddu* ‘kyst, strand, strandbreidd’.

Det er omdiskutert om urfinsk og uraustersjøfinsk opphavleg utgjorde ei eiga grein av uralsk, eller om dei frå gammalt var uavhengige greiner av eit mykje eldre vest-uralsk. Eit argument mot å postulera eit eldre ursamisk-austersjøfinsk er at ein ikkje har funne nokon sams samisk-austersjøfinske innovasjonar som skil desse språka frå andre uralske språk. Ursamisk og uraustersjøfinsk var likevel nærskyld, og dei kan ha utgjort eit sams dialektkontinuum.

Det er òg verdt å merkja seg at dei tidlegare nemnde rekonstruksjonane ursamisk 5 **sievjō* eller **siepjō* ikkje kan koma av eldre uralske ord. Ursamisk 5 **ie* i fyrste staving kom av ursamisk 2 **e*, og ursamisk 5 **ō* i andre staving kom av tidleg ursamisk 2 **ɔ*, men ord med **e* i fyrste staving og **ɔ* i andre staving var ikkje mogelege i ursamisk 2. Presamisk skil seg frå uraustersjøfinsk mellom anna ved ei ljodendring som me kan kalla *a/ɔ*-omljod, der uraustersjøfinsk **e* vart til **e* i fyrste staving når vokalen i andre staving var **a* eller **ɔ*. Pekka Sammallahti (1998 s. 181) rekonstruerer eit ursamisk-austersjøfinsk **kejno* ‘veg’, som vart til presamisk **kejnɔ*, ursamisk 5 **keajnō* og moderne nordsamisk *geaidnu*.

Det er uklårt om den samiske *a/ɔ*-omljoden skjedde før eller etter den germanske *i/j*-omljoden, men i alle høve må han ha skjedd lenge før dei ursamisktalande byrja å spreia seg nordover mot Finnmark. Ursamisk 5 **sievjō* eller **siepjō* lyt med andre ord vera eit lånord, men frå eit anna språk enn urgermansk eller urnordisk. Meir sannsynleg er lånekjelda det Aikio (2012) kallar *paleo-lapplandsk* (Palaeo-Laplandic), som me gjer greie for i pkt. 5.

5 Paleo-lapplandsk

Karl Bernhard Wiklund (1896) meinte at samane og finnane, trass i at dei tala nærskyld språk, ikkje kunne ha same opphav, sidan dei «anthropologisch» var så forskjellige. Samane måtte ha tala eit anna, ikkje-finsk-ugrisk språk som han kalla «Protolappisch» og for om lag 2000 år sidan

måtte dei ha vore gjennom eit språkbyte. Ein nærskyltd teori gjekk ut på at samane opphavleg var ei samojedisk stamme som hadde bytt til eit finskugrisk språk; jf. t.d. Konrad Nielsen (1913 s. 204–205).

Sidan 1990-talet har genetikarar sett nærare på desse problema. I artikkelen «Language replacement in Scandinavia» (Sajantila & Pääbo 1995) vert det lagt fram ei mogeleg alternativ forklåring på at samane og finnane står nær kvarandre språkleg men langt frå kvarandre genetisk: Finnane kan ha bytt språk frå eit indoeuropeisk til eit finskugrisk språk. Kristiina Tambets o.a. (2004 s. 678) skriv mellom anna dette:

The Samoyeds are the least genetically close to the Saami among the people of the Uralic language family, whereas nearly all of the mtDNA and Y-chromosomal heritage of the Saami can be adequately explained within the European pools of the two haploid genetic systems. This genetic-based reconstruction [...] is in agreement with the spread of Ahrensburgian and Swiderian Mesolithic technologies in northern Europe, linking it with population expansion that can be traced back to the post-Last Glacial Maximum recolonization of the European north [...].

Fennoskandia vart folkesett rett etter siste istid av reinsdyrjegerar som for kring 12 000 år sidan budde i det noverandre Nord-Tyskland og Polen. Karin Bojs (2015 s. 145) viser til mykje forskning som stør teorien om at samisk språk spreidde seg over store delar av Fennoskandia for 1500–2000 år sidan. Ho har òg intervjuar arkeologen Kjell-Åke Aronsson ved *Åjtte*, Svenskt fjäll- och samemuseum, Jokkmokk,

... som ser ett samband mellan samiska språk och tidig järnhantering. Dessa två företeelser verkar ha anlönt norra Skandinavien ungefär samtidigt – för ungefär två tusen år sedan. Om en liten invadrad grupp kunde överföra ett helt nytt språk på en tidigare befolkning, måste de ha haft någonting alldeles extra att komma med [...].

Aikio (2004, 2012) argumenterer språkleg for at før den samiske ekspansjonen budde det folk over store delar av Fennoskandia som tala ikkje-uralske språk, og at det finst leivningar etter desse språka i samisk ordtil-

fang og i samiske stadnamn. Samisk har hundrevis av ord utan kognatar i andre uralske språk, og som Aikio (2012 s. 85) uttrykkjer det:

It is particularly telling that many words refer to features that are typical of the natural environment in Lapland, but rare or nonexistent in more southern Finland and Karelia.

Mellom mykje anna nemner han fuglenamn som *giron* ‘fjellrype’, sjødyrnamn som *morša* ‘kvalross’, topografiske namn som *riehppi* ‘botndal’ og namn knytte til særskilde vêrtilhøve, som *jassa* ‘snøfleck, snøfonn, snøskavl’. Aikio (2004 s. 17) skriv:

An inspection of the existing collections of North Saami toponyms reveals an abundance of names of unknown origin. A proportionally large number of such names belong to major topographical formations, which in itself suggests that the names may predate Saami.

Aikio (2012 s. 87) gjev òg klåre språklege argument for at –

the substrate influence of Proto-Laplandic languages was *contemporaneous* with the adoption of Proto-Scandinavian loanwords. As the Proto-Scandinavian contacts in Scandinavia must be equated with the Early Runic era ca. 200–700 AD, we thus have an absolute dating also for the spread of Saami languages to Lapland and for the disappearance of the unknown Palaeo-Laplandic languages. All evidence indicates that it has taken place only after the beginning of our era, likely about 1500 years ago.

Det er karakteristisk for mange av desse appellativa og propria av ukjent opphav at dei har ei fonologisk form som utelukkar dei som potensielle uralske ord, slik me ovanfor har vist for Ursamisk 5 **sievjō* eller **siepjō*, som har det Aikio kallar ein «unetymological vowel combination».

6 Konklusjon

Det går tydeleg fram av diskusjonen ovanfor i pkt. 3 at dei ursamiske formene **sievjō* eller **siepjō* som baa kan liggja til grunn for nordsamisk *Sievju* ikkje kan vera lånte frå urnordisk, det vil seia ein gong etter Kr. f.

Det vart vidare i pkt. 4 synt at dei av migrasjonsmessige årsaker heller ikkje kan vera eldre germanske lån frå før i/j-omljoden av stutt **e > *i* fann stad i det språkstadiet me kallar nordvestgermansk (ca. 500–200 f. Kr.), jf. igjen også pkt. 3.

Me kan òg (for å gjera det heilt klart) utan vidare slå fast at dei hypotetiske nordvestgermanske formene **seuju*, **segju* og **sebju* > urnordisk **siuju*, **siggju* og **sibju* heller ikkje på noko vis kan synast å liggja til grunn for føreleden *Sei-* i *Seiland*. Me ventar **Sy-* (norrønt **Sý-*), **Sigg-* (norrønt **Sigg-*) og **Sev-* (norrønt **Sif-*). Me treng såleis heller ikkje å gå nærare inn på kva for tyding dei eventuelt skulle ha hatt.

Når det gjeld tolkinga av *Seiland*, er det sjølvsagt eit stort problem at me vantar gamle, norrøne former av namnet. Det vert drøfta i NG 18 (1924 s. 124) der ein samanheng mellom føreleden *Sei-* og fiskenemnet *sei* m. (norrønt *seiðr*) med rette vert forkasta. Ein tenkte seg at *Sei-* kanskje heller kunne ha opphav i fuglenemnet norrønt *sæðingr* m. ‘fiskemåke og/eller gråmåke’ (*Larus canus* og *Larus argentatus*), jf. nynorsk *sæding*, dial. *sæing*, *sing* og *sæng*, sjå Torp (1919 s. 764). Me får då ei norrøn samansetjing *Sæðing(a)land*. Ei endring frå **æ-i > ei* etter bortfall av **ð* er rimeleg, men det er vanskeleg å godtaka at *-ng* utan vidare skulle ha falli bort. Namnet er heller ikkje særmerkjande nok, sidan desse fuglane finst (fanst) overalt langs heile kysten. Som me såg i pkt. 1, er ei laging til norrønt *sær*, *sjór* m. ‘(inn)sjø’ heller ikkje akseptabel, korkje semantisk eller formelt.

Me kan altså slå fast at *Sei(land)* etter alt å døma ikkje kan ha germansk opphav, og sidan nordsamisk *Sievju* på si side ikkje kan vera eit lån frå urnordisk/nordvestgermansk, lyt det historiske tilhøvet mellom *Sievju* og *Seiland* då mest sannsynleg uttydast slik at føreleden *Sei-* representerer eit nokså gammalt lån frå nordsamisk (føre 600 ?). I den norske forma *Sei-* er såleis den finale sekvensen *-ju* i den samiske forma blitt synkopert, medan *Siev-* er reflektert som *Sei-* (med mellom anna ein “normal” diftong *ei* for nordsamisk *ie*). I NG (ibid.) gjekk dei ut frå at det nordsamiske namnet var uavhengig av det norske, men me vil ikkje slutta oss til dette synet, sidan eit lån frå nordsamisk truleg er den beste måten *Sei-* kan få ei nokolunde rimeleg tolking på.

Det er sjølvsagt òg eit problem at *Sievju*, slik vi såg ovanfor i pkt. 4, ikkje utan vidare synest å kunna knytast til anna samisk/finskugrisk språkmateriale. Dersom namnet kjem frå det språket som var der før den sa-

miske innvandringa, får me diverre heller ikkje greie på kva tyding namnet har hatt. Seiland er sær s fjellrik med mange toppar over 800 moh. Det høgaste punktet er Seilandstuva på 1079 moh. Desse topografiske tilhøva kan ha vore eit mogeleg namnemotiv. Andre døme på nordsamiske namn i dette området som truleg også lyt vera paleo-lapplandske, er namnet *Sállan* på den store øya Sørøya (jf. pkt. 4 slutten) og øynamnet *Kågen / Gávvir* i Nord-Troms. Jamvel namnet *Skjervøy / Skiervá* (Nord-Troms) har fleire aspekt ved seg som peikar i same lei.

I innleiinga til boka *De lappiske stedsnavn i Troms fylke* (1935) skriv Just Knud Qvigstad (s. 5):

Ikke alle lappiske stedsnavn er av lappisk opprinnelse. Mange er fremkommet ved å oversette eller omdanne norske navn, dels hele navnet, dels kun siste ledd av sammensatte navn. I så henseende er der stor forskjell mellem de lappiske stedsnavn langs seilleden og på øene og stedsnavnene inne i fjordene og innlandet. De ekte lappiske stedsnavn finnes overveiende i de indre strøk, de lappiske stedsnavn av norsk opprinnelse i de ytre.

Det biletet som teiknar seg no, 85 år seinare, er meir innfløkt. Det har vore ein tendens til å tolka fleire stadnamn som norske utan å sjå nærare på dei samiske motsvara, som ikkje lét seg forklåra som omsetjingar eller omdanningar av dei norske namna – men likevel synest å vera utan ein innlysande samisk etymologi. Når dei språklege tilhøva no ein gong er så kompliserte, kan me heller ikkje sjå heilt bort frå at føreleden *Sei-* kan representera eit lån direkte til urnordisk frå det paleo-lapplandske urspråket i området.

Litteratur

- Aikio, Ante 2004: An essay on substrate studies and the origin of Saami. S. 5–34 i Irma Hyvärinen, Petri Kallio & Jarmo Korhonen (utg.): *Etymologie, Entlehnungen und Entwicklungen: Festschrift für Jorma Koivulehto zum 70. Geburtstag*. (Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki, 63.) Helsinki.
- Aikio, Ante 2012: An essay on Saami ethnolinguistic prehistory. S. 63–117 i: Riho Grünthal & Petri Kallio (eds.): *A Linguistic Map of Pre-*

- historic Northern Europe*. (Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia = Mémoires de la Société Finno-Ougriennes, 266.) Helsinki.
- Bojs, Karin 2015: *Min europeiska familj de senaste 54 000 åren*. Stockholm.
- Grønvik, Ottar 1998: *Untersuchungen zur älteren nordischen und germanischen Sprachgeschichte*. (Osloer Beiträge zur Germanistik, 18.) Frankfurt am Main.
- Heusler, Andreas 1932: *Altisländisches Elementarbuch*. Heidelberg.
- Krause, Wolfgang 1966: *Die Runeninschriften im älteren Futhark*. I. Text. II. Tafeln. Mit Beiträgen von Herbert Jahnkuhn. Göttingen.
- NG 18 = Rygh, Oluf 1924. *Norske Gaardnavne. Oplysninger samlede til Brug ved Matrikelens Revision efter offentlig Foranstaltning*. Attende Bind (Tillægsbind) bearbejdet af J. Qvigstad og Magnus Olsen. Kristiania.
- Nielsen, Konrad 1913: Die wissenschaftliche bedeutung des Lappischen. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 13: 186–205.
- Qvigstad, Just, Knud 1935: *De lappiske stedsnavn i Troms fylke*. (Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Serie B: Skrifter, XXVIII.) Oslo.
- Sajantila, Antti & Svante Pääbo 1995: Language replacement in Scandinavia. *Nature Genetics* 11, 359–360 (1995).
- Sammallahti, Pekka 1998: *The Saami Languages. An Introduction*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Sandnes, Jørn & Ola Stemshaug 1997: *Norsk stadnamnleksikon*. 4. utg. Oslo.
- Tambets, Kristiina o.a. 2004: The Western and Eastern Roots of the Saami—the Story of Genetic “Outliers” Told by Mitochondrial DNA and Y Chromosomes. *The American Journal of Human Genetics* 74, 661–682.
- Torp, Alf 1919: *Nynorsk etymologisk ordbok*. Kristiania.
- Wiklund, Karl Bernhard 1896: *Entwurf einer urlappischen Lautlehre*. (Mémoires de la Société Finno-Ougrienne, X.) Helsinki.

Etternamnsbruk i Luster kommune i to hundre år

Av Samuele Mascetti

This article discusses the evolution of surnames in Luster municipality, which until 1963 was divided into three smaller, separate districts (Hafslo, Jostedal, and Luster itself). The aim is to investigate surname usage in the period that both preceded and followed the official name law from 1923, based on a quantitative analysis of the censuses from 1801 and 1900, the national farm register from 1950, and the telephone directory from 1979–80. The results show that as the name law took effect, surnames in Luster developed from renaming-based primary patronymics to place name-based hereditary surnames or secondary patronymics, thus corresponding to Norway's average development. Nevertheless, about 80 % of the locals in Jostedal bore place name-based surnames already in 1900. The article argues that the small and socially homogeneous population of Jostedal was never particularly affected by the hereditary surname tradition from the old Danish upper class, and therefore transitioned from primary patronymics to modern surnames earlier and more freely than the more stratified communities of Hafslo and Luster.¹⁾

1 Innleiing

Denne artikkelen er ei kvantitativ granskning av etternamnsbruken i noverande Luster kommune i tidbolken frå år 1800 til seint på 1900-talet. Valet av periode og stad er motivert av språklege og sosiopolitiske grunnar. Fokuset ligg fyrst og fremst på utviklinga frå folketeljinga frå 1900 til matrikkelukastet frå 1950 i ljøs av innføringa av namnelova i

1) Takk til professor Gudlaug Nedrelid og to anonyme lesarar for nyttige kommentarar og gode råd.

1923. Ei utvida tidsramme som ogso tek med folketeljinga frå 1801 og telefonkatalogen frå 1979, gjer det mogeleg å nytta utviklinga av sjølv kommunen som analysekriterium. Fram til 1963 var Luster nemleg delt i tre mindre kommunar – Hafslø, Jostedal og Luster – baserte på den tidlegare prestegjeldsinndelinga, som galdt som einaste politisk organisering fram til 1863. Ein lyt òg nemna påverknaden av landsmålet, som etter innføringa stod sterkt på Vestlandet og førte til stor fornorsking av stadnamn og personnamn fyrst og etternamn dinest (Utne 2008: 36). Produktive etternamnsformer, både danske, fornorska og særnorske, levde side om side ei god stund rundt hundreårsskiftet og sette spor i offisielle dokument. Analysen tek soleis utgangspunkt i to kontrastive prinsipp:

- A. Gamle arvelege etternamn kontra *sen*-namn og gardsnamn. Det vil seia overklassen sin etternamnsskikk i høve til patronymskikken (primærpatronym), som anten stivna i éi arveleg form (sekundærpatronym) eller vart erstatta av særnorske etternamn frå gardsnamn.
- B. Nominelle kontra faktiske data, det vil seia namn oppførte i kjeldene samanlikna med reell namneskikk. Den faktiske namnebruken skin ofte gjennom i byråkratiske dokument, der uoversynleg variasjon gjerne tyder på ei innfløkt namnestode med opphav i pågåande namneutvikling.

1.1 Omgrepsavklaring

Etternamn: overomgrep for offisielle slektsnamn av typen primær- eller sekundærpatronym, gardsnamn, utanlandsk yrkesnamn eller anna skildrande namn, ført opp sist etter førenamn eller mellomnamn. Som regel felles for heile familien og arveleg (unnateke primærpatronym).

Patronym: farsnamn brukt som førelekk i kompositum med suffiksa *-sen/-son/-søn/-sønn* og *-datter/-dotter* (kan vera både etternamn og mellomnamn). *Primærpatronym* er ikkje arvelege og er unike for kvar namneberar, medan *sekundærpatronym* (*sen*-namn) er stivna patronym som ikkje lenger viser til namneberaren sin far, men vert nytta som arvelege etternamn.

Kombinasjonsnamn: fleirledda etternamn, til dømes *Olsen Walaker*. Det siste etternamnet vert brukt til kvardags, medan hine vert rekna for mellomnamn. Er ledda bundne med bindestrek (*Olsen-Walaker*), lyt dei reknast for eitt etternamn (alle ledda er like viktige og alltid nytta saman).

Gardsnamn: namn på gard, einskilt bruk eller annan liknande bustad brukt som adresse med identifiserande funksjon. Ifylgje namnelova av 1923 kunne ein offisielt ta i bruk gardsnamn som etternamn, som då ikkje lenger kunne bytast ved flytting (Lundh 1924: 50–54).

Overgangsform: patronym som inneheld berre eitt ledd av eit vanleg primærpatronym, altså ei form som korkje er primærpatronym eller sekundærpatronym (Sannrud 1994). Til dømes *Marta Larsdatter*, dotter av *Sjur Larsen*, eller *Marta Sjursen*, dotter av *Sjur Larsen*, som vert kalla for type 1-overgangsformer her. Patronyma med primærform hjå menn, men sekundærform hjå kvinner i same slekta vert òg tolka som overgangsformer, til dømes *Sjur Larsen* med borna *Ole Sjursen* og *Marta Sjursen* (dottera sitt patronym er då ei overgangsform). Desse formene vert her kalla for type 2-overgangsformer; dei er ganske vanlege, men vanskelege å tolka, spesielt om etternamna vart avstytt ved registreringa (Nedrelid 1998: 43–53).

Ulike namn (inkludert variantar) kontra *leksikalske namn*: kvar einaste førekomst av eit namn registrert i den aktuelle kjelda (medrekna alle skrivevariantar) til skilnad frå talet på dei faktiske namneformene (utan omsyn til den interne variasjonen i skrivemåten). Til dømes *Schance/Schanche/Schanke/Skanke*: fire ulike namnevariantar, men eitt leksikalsk namn.

1.2 Kjeldegrunnlag og metode

Folketeljinga 1. februar 1801: Fyrste folketeljing som inneheldt namn og andre opplysningar for kvar og ein nordmann. Teljinga fylgjer landsinndelinga i prestegjeld fordi teljearbeidet vart gjort for det meste av sokneprestane. Innbyggjarane i Hafslo, Jostedal og Luster prestegjeld vart registrerte med namn, alder, stilling, stand og bustad. Teljingslistene gjekk gjennom fleire kontrollledd, frå prestane til prostene, so til amtmannen og til stiftamtmanden (Horgen 1985, Nedrelid 1998).

Folketeljinga 3. desember 1900: Ny teljing som skulle femna om alle nordmenn, som vart registrerte der dei var på teljingstidspunktet. Utanfor byane vart teljinga administrert av sokneprestar, lensmenn og ordførarar, difor fylgde teljinga heradsinndelinga. I Hafslo, Jostedal og Luster herad vart innbyggjarane registrerte med namn, fødselsår, fødestad, stilling, stand og bustad.

Matrikkelutkastet av 1950: Samling av ca. 85.000 lister over fast eiendom i Noreg. Listene er ordna etter stigande matrikkelnummer i kvar kommune. For kommunane Hafslo, Jostedal og Luster inneheld utkastet 211 matrikkelgardar totalt, og kvar gard er delt vidare i mindre bruk, villaer, parsellar og so bortetter. Alle underordna bruk er registrerte med bruksnummer, namn, verdi i mark og øre og eigaren sitt namn (både private og offentlege personar).

Telefonkatalogen 1979/80 : del 8 : Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal: Televerket sin telefonkatalog for 1979–80, inneheld namn (førebokstavar i det minste) og bustad til abonnentane. Luster kommune er delt i seks område baserte på retningsnummer (Luster, Gaupne, Gjerde, Hafslo, Skjolden og Sperle), delte vidare i tretten poststader (Gaupne, Gjerde, Høyheimsvik, Hafslo, Jostedal, Veitastrond, Luster, Myklemyr, Marifjøra, Ornes, Solvorn, Skjolden, Kinsedal).

Metoden i granskinga er induktiv: Det einaste førehandsbestemte teoretiske utgangspunktet er at det lyt finnast spor etter ei viss utvikling frå produktivt primærpatronym til fast etternamn (anten sekundærpatronym eller gardsnamn). Datainnsamlinga vart utført ved to gjennomgåingar av kvar hovudkjelde (folketeljingar – både søkbare databasar og skanna originalar – digitalisert versjon av matrikkelutkastet og papirutgåve av telefonkatalogen), som resulterte i ei alfabetisk klassifisering av alle leksikalske etternamn etter tal på førekomstar og geografisk utbreiing.²⁾

For å avgjera kva som er ulike namn (inkludert variantar) og kva som er leksikalske namn, tyr eg til kriteria hjå Nedreliid (1998: 59–89) og Utne (2008). Alle registreringane som viser veksling inne i namneforma, reknar eg for variantar av eitt og same namn. Dette gjeld både sosiokulturelt motivert stavingsvariasjon (til dømes dansk *Øiene* kontra norsk *Øyene/Øyane* kontra talemålsnær *Øyadn*, eller *Anders-* kontra *Andres-* kontra *Andris-* i førelekk) eller bøyingsvariasjon (til dømes dansk *Kleiven*, norsk *Kleiva*, talemålsnær *Kleivi*) og skrivefeil (til dømes *Austheim* for *Austrheim*). Variasjon i talbøyinga vert derimot ikkje nytta som kriterium i identifiseringa av ulike variantar (til dømes *Øi/Øien/Øiene*), sidan former med ulik talbøying oftast har ulikt opphav.

2) For folketeljingane og matrikkelutkastet vart kjønn (ifylgje fornamn) ogso nytta som klassifiseringskriterium, men ikkje for telefonkatalogen, der svært mange fornamn er oppførte berre med førebokstavar.

Mangel på fullstendig informasjon om slektene er ei vesentleg utfordring, særskilt når det gjeld gardsnamn med berre eitt belegg i kjeldene, former som ikkje alle i same familien ber som etternamn, eller *sen*-namn med skiftande status (sekundære hjå nokre, men primære hjå andre). I kjeldene gjeld dette spesielt husfedrar, sidan dei oftast er dei eldste i familien som ber det arvelege namnet, men det vert ikkje opplyst om foreldra deira. Difor er det uråd å avgjera om patronyma deira er primære, og om gardsnamna berre er skildrande (adressefunksjon) eller arvelege, endå om dei same namna utan tvil er arvelege hjå borna. Slike tilfelle vert granska kvart for seg.

1.3 Luster kommune

Dei eldste innbyggjarane i folketeljinga frå 1801 var fødte i fyrste halvta av 1700-talet. På den tida var Sogn inndelt i prestegjeld. *Hafsloe prestegjeld* inneheldt hovudsokna Hafslo med Veitastrond og soknene Solvorn, Fet og Joranger. *Justedal prestegjeld* hadde berre éi sokn, og *Lyster prestegjeld* femna om soknene Gaupne, Nes, Dale og Fortun. Desse tre prestegjelda vart lagde til grunn for dei nye formannskapsdistrikta (herada/landkommunane) etablerte 1. januar 1838. Denne inndelinga galdt til 1963, då dei tre herada vart samanslegne i den nye Luster kommune. Dette er ei sær høvande stode: Eventuelle utviklingstendensar i etternamnsskikken kan skilja seg tydeleg ut, sidan bygdesamfunnet var nokso stabilt, hadde ingen særleg påverknad utanfrå og var organisert rundt klart åtskilde og geografisk avgrensa strok (Hafslobygdene, Jostedalen og dei inste fjordbygdene).

2 Folketeljinga frå 1801 – Hafslo, Jostedal og Luster prestegjeld

Dei gamle bygdebøkene for Hafslo, Jostedal og Luster herad gjev eit inntrykk av at alt frå 1500-talet vart både primærpatronym og gardsnamn systematisk nytta som tilnamn attåt førenamna (jf. ættesogene i Laberg 1926a/b). Likevel lyt den faktiske stoda ha vore noko ulik. Det er kjent at moderne etternamn utvikla seg frå eldre tilnamn med trongare referanse, altså betre identifiserande funksjon enn sjølve førenamna. Faste etternamn vart likevel ikkje vanlege på landsbygda før byrjinga av 1800-talet, og fyrst på 1900-talet var det framleis relativt fåe arvelege slektsnamn i bruk (Utne 2001: 14). Etternamna hørde nemleg til overklassen, ogso i Indre Sogn:

Berre få hadde faste slektsnamn [...] Det er fyrst og fremst embetsmenn, proprietærar, borgarar og huslydane deira. Så sleng det ein og annan bonde som er av «fin» gamal slekt, og som markerer det med slektsnamn. (Horgen 1985: 122)

Folk flest lyt då ikkje ha oppfatta tilnamna som arvelege einingar; dette heng i hop med den gamle tilnamnsskikken, som stod seg lenger på landet enn i byane (der etternamn med utanlandsk opphav var vanlegare, Nedreliid 1998: 30–31). Slike individuelle og ikkje-arvelege tilnamn kan delast i tre hovudgrupper

1. patronym frå farsnamnet i hankjønn- eller hokjønnsform (primærpatronym), både kompositumspatronym med suffiks *-sen/-son/-søn/-sønn* og *-datter/-dotter* og patronym med bindestrek (*Sjur-Lars*, *Sjur-Olina* og liknande, Utne 2001: 15)
2. gardsnamn med og utan preposisjon (*Ingeborg på Bakken* eller *Ingeborg Bakken*), med bindestrek (*Bakk-Ida*, *Bakke-Per*), eller sjølv gardsnamnet i kjønnsbøyg, bunden eintalsform, gjerne med prepropriell artikkel (til dømes *han Brat'n* på Ornes, frå bruket *Bratta*, og *han Sien*, frå garden *Sie*, jf. Laberg 1926a: 623–627)
3. andre skildrande namn som *Gamle Tommås*, *Vetla Kari* og liknande, former med bindestrek òg, til dømes *Gamla-Marta* og *Vetla-Ola* (ibid.)

Den faktiske namnebruken må ha vore nokso uregelrett, særskilt i høve til den vanlege praksisen som føretrekte formelen førenamn + primærpatronym (og eventuelt fast etternamn). Tilnamna sin funksjon var meir individualkarakteriserande enn kompositumspatronym (Nedreliid 1998: 18–19), då mengda personnamn var relativt lita, og det var vanleg at fleire sambygdingar hadde same patronym (om ikkje same førenamn).

Folketeljingane i seg sjølv gjev ikkje noka bra innsikt i den folkelege namnebruken, ettersom dei overser talemålsnære former til fordel for normerte skrivemåtar. Bygdebøkene fungerer soleis som utfyllande kjelder, til dømes når det gjeld *Guro Johannesdotter*, som budde i Luster i 1660, til vanleg kalla *Pine-Guri* (Laberg 1926b: 113–117). Ho vart skulda for å vera ei trollkjerring og fekk trøbbel med både ein viss *Magnus Børreson*, futen *Christoffer Giertsen* og *Lauritz Sørensen*, ombodsmann på Sørheim.

Her syner namnebruken i dåtida seg klart: bygdefolk med tilnamn eller primærpatronym i talemålsnær form – *Pine-Guri* og *Magnus Børreson* – kontra overklasse med primærpatronym i dansk form – *Giertsen* og *Sørensen*. Elles kan det vera forvitneleg å sjå på kva lustringane som i 1804 slutta seg til haugianismen heitte:

Daniel Arneson Feigum, Jan Feigum, Sylfest Ormelid, Johannes Fuglestig, Johannes og Eiliv Skagen, Ingebrikt Nes, Erik Otteson Høyheim, Ola Person Fortun og Ola Olson Fortun, Anders Asbjørnson Steig og Ola Asbjørnson Svensøy, Ola S. Flikki og Tor Skaar, Tomas Dregni, Mons Skanke, Bringe, Lars Mørkri, Katrine Holmastad, Kristi Hjerseggi, Jon Kleivi, Torgeir Hengestig og Jon Person Saude.

(Laberg 1926b: 105)

Her er det rikeleg med gardsnamn og patronym, både i talemålsnær form, og jamvel eitt fast, arveleg etternamn (*Mons Skanke*). I same bygdeboka kan ein òg lesa at:

I 1840-åri budde der paa Veitastrondi ei gjenta som vart mykje umtala baade i og utanfor bygdi. Det var ho «Syne-Marta», som ho vart kalla, eller Marta Lassesdtr. Heggestad. Ho var dotter til Lasse Endreson Heggestad og kona Anna Nilsdtr Kvam og var fødd i 1802.

(Laberg 1926a: 118)

Syne-Marta fekk tilnamnet sitt fordi ho var synsk. Historia hennar fortel òg om ein viss *Nilsa-Per* og ein *kandidat H. Schreuder senere mission-bisp*, som interesserte seg for jenta si evne. Her er nesten alle etternamnstypar brukte: primærpatronym i kompositum, gardsnamn, skildrande tilnamn, primærpatronym med bindestrek og arveleg etternamn av utanlandsk (tysk) opphav. Etternamnsstoda i byrjinga av 1800-talet verkar ganske mangslungen: Sidan gardsnamn ikkje var oppfatta som ekte etternamn, men berre adresser (Halvorsen 1975: 172; jf. Horgen 1989: 33), kunne kvar innbyggjar ha fleire namn, og denne namnebruken var veldig produktiv og umedviten. Embetsmennene og prestane som utførte folketeljinga i 1801 laut likevel ty til éin felles klassifiseringsmetode, soleis vart paret 'førenamn + primærpatronym' registrert som namn i teljinga. Ein kan jo gå ut frå at dei fleste vanlegvis vart omtalte med førenamnet sitt

og namnet på staden dei kom ifrå, men det er ikkje godt å seia utan fullstendige data. I tillegg var gardsnamna mykje meir vekslande enn primærpatronyma, då desse siste var sterkare knytte til individet, og ved flytting heldt ein seg til patronymet heller enn gardsnamnet.

(Horgen 1989: 33)

2.1 Hafslo prestegjeld

På Hafslo i 1801 fanst det totalt 125 etternamnsformer

- 111 primærpatronym (111 ulike namn inkl. variantar og 84 leksikalske namn) borne av 2069 personar (991 menn og 1078 kvinner)
- 14 faste etternamn borne av 32 personar (16 menn, 16 kvinner); av dei er 12 sikkert faste etternamn, medan 2 kan ikkje få ei eintydig klassifisering (*Biørchnes* og den eldste *Tobiesen*)

Tab. 1: Faste etternamn på Hafslo i 1801

Form	Førekost	Skildring av berar(ar) og tolking
1. <i>Biørchnes</i> ³	1	Ein <i>Huusmand med jord</i> i Kinsedalen, gift for tredje gong. Truleg ikkje ein bonde av «fin» slekt med eit ekte etternamn (Børtnes på austsida av Lustrafjorden), heller ein husmann som fekk etternamn for betre identifisering (førenamnet og patronymet hans er <i>Ole Olsen</i>), kanskje på grunn av flytting. Eg tolkar denne forma som etternamn fordi ho er det einaste gardsnamnet nytta som etternamn i Hafslo Prestegjeld, som peikar nok på ei særstode. Likevel ber ingen av borna same etternamnet, som difor ikkje er arveleg (<i>Biørchnes/Børtnes</i> manglar i teljingane frå 1865, 1875, og 1900).
2. <i>Bremen</i> ⁴	2	Ein bonde på Nedre Joranger og ein skreddar i Marifjøra. Bonden (fødd i 1753) er <i>Lensmand, gaard bruger og beboer</i> , som grunnjev bruken av det tyske innbyggjarnamnet frå Hansa-byen Bremen. Skreddaren, mykje eldre (fødd i 1735), ser ikkje ut til å ha nokon spesiell grunn til å bera etternamnet; han er enkjemann etter fyrste ekteskap, kan henda han fekk namnet frå kona. Korkje bonden eller skreddaren er oppførte med patronym.
3. <i>Brock</i>	2	Ung kirurg hjå den bergenshusiske bataljonen og hans nyfødde son, kanskje frå Danmark. Horgen (1985: 123) rettar til <i>Broch</i> , i samsvar med den danske stavemåten <i>ch</i> for både lang og kort <i>k</i> nytta då (Utne 2008: 33).
4. <i>Bugge</i>	2	Ein bonde på Ornes og ein gjestgjevar i Marifjøra: Dansk etternamn, begge heiter <i>Samuel</i> , men har ulike patronym, då dei ikkje er i slekt. Truleg av fin slekt eller rike begge to.
5. <i>Friis</i>	1	Sokneprest og prost. Frisisk/lågtysk etternamn med tysk staving (dobbel vokal for lang vokal, Utne 2008: 27), kome til Noreg over Danmark
6. <i>Hielm</i>	1	Kona til ovannemnde Friis, fødd Hielm: dansk etternamn i gamal dansk form (<i>i for j</i> , Utne 2008: 30)

3) Horgen (1985: 123) skriv *Biørknes*, men spesifiserer at det truleg er *Børtnes*.

4) Skal vera *Bremer* (Horgen 1985: 123).

7. <i>Kaass</i>	1	Fosterdottera til Bugge på Ornes, fekk etternamnet frå han. Tysk etternamn i tysk form: Vokalen <i>aa</i> (<i>å</i>) kan vera både kort og lang, men her er han truleg lang på grunn av dobbel konsonant markert i utljod (<i>ss</i>).
8. <i>Lind</i>	4	Kona til ovannemnde Brock og ein bergenhuisisk fenrik med mor si og bror sin. Kona til Brock held seg til jentanamnet; fenrik Lind (<i>V. Lind</i> i teljinga) ⁵ med mor og veslebror kjem truleg frå Danmark.
9. <i>Munthe</i>	8	<i>Hartvig Kaas V. Munthe, Premier lieutenant ved bergenhussiske regiment</i> med slektingar: flamsk etternamn med tysk-dansk staving (<i>h</i> etter konsonant). Mellomnamnet <i>Kaas</i> er interessant: meir moderne staving (kort konsonant etter lang vokal) enn hjå fosterdottera til Bugge på Ornes.
10. <i>Pavels</i>	1	Kona til løytnant Munthe: tysk etternamn, opphaveleg frå patronym av mannsnamnet <i>Pavel</i> .
11. <i>Randulf</i>	1	Systera til Bugge på Ornes: norsk etternamn, opphaveleg frå patronym av mannsnamnet <i>Randulf</i> .
12. <i>Reutz</i>	3	Ei kårkone (enkje) på garden Mo på Ytre Hafslo, kona til husbonden på garden Elvatun i Solvorn og ein bonde gift med ei av døtrene til husbonden på Haugo på Ytre Hafslo. Reint tysk etternamn, med både konsonant-samband <i>tz</i> og tviljod <i>eu</i> . Kårkona på Mo fekk kanskje etternamnet frå mannen, elles er det vanskeleg å avgjera motivet bak namnebruken, sidan dei tre berarane høyrer til ulike huslydar og ikkje ser ut til å vera i slekt.
13. <i>Schancke</i>	1	<i>Mons Monsen Schanke</i> , husbonde på Indre Eikjum. Skandinavisk etternamn etter våpenskjold (frå norrønt <i>skankr</i> 'lår, skank'), truleg frå Sverige (Veka 2016: 457). Dette er same Mons Skanke som var tilhengjar av haugianismen (jf. ovanfor), men i 1804 finn ein ei viss utvikling mot ei meir moderne form med berre førenamn + etternamn og vanlegare staving (<i>sch</i> → <i>sk</i>).
14. <i>Tobiesen</i>	4	Randulf sin ektemann (tidlegare prokurator, no <i>brødløs, fattig og logerende</i>) og deira tre døtrer: tidleg spor etter sekundærpatronym. Manglande informasjon om foreldra og andre slektingar gjer det uråd å avgjera om eksprokurator <i>Mogens Tobiesen</i> ber eit sekundærpatronym eller er den siste i familien med primærpatronym (eg reknar det som etternamn berre fordi døtrene ber det som arveleg etternamn). Det er òg uråd å avgjera om døtrene sitt patronym er ei type 2-overgangsform, altså om <i>sen</i> -namnet ikkje endå var stivna og var brukt berre av dette ættleddet, medan barneborna fekk eit <i>sen</i> -namn med ein annan førelekk. Hadde paret hatt søner med <i>Tobiesen</i> som etternamn (difor tolka som produktivt primærpatronym), ville døtrene sitt patronym vore ei overgangsform til sekundærpatronym.

Etternamnsstoda i folketeljninga frå 1801 avslører nokre interessante detaljar, fyrst og fremst at folketalet i Hafslo prestegjeld i 1801 var ca. 2100. Nettsida til Digitalarkivet gjev 2107 som resultat, men nokre personar er talde to gonger.

Etternamnsbruken er nesten heilt basert på primærpatronymsskikken. Tilhøvet mellom heile folketalet og dei få mannsnamna brukte som patronymførelekkar syner at oppkallingsskikken dominerer ved personnamngjeving: *Ole* har svært stor førekomst som primærpatronymførelekk (245

5) *Von* framføre etternamn – likesom hjå Muntheslekta – kan vera teikn på adel, men ikkje sikkert: Officerslekter pla bruka partikkelen etter tysk mønster same kva samfunnslag, sameleis som marineoffiserar pla nytta *de* etter fransk mønster (Halvorsen 1975: 173).

stk.) og er difor det aller vanlegaste mannsnamnet i prestegjeldet, *Peder* (164 stk.) og *Johan* (143 stk.) kjem dinest. Alle skrivevariantane i patronymførelekk (farsnamn) viser mykje veksling mellom danske og talemålsnære former og ein god del skrivefeil, men berre nokre fåe norske former. Når det gjeld faste etternamn, er forma *Tobiesen* problematisk: Det er uråd å fastslå om stamfaren sitt patronym er primært eller sekundært på grunn av skort på tidlegare kjelder. Namnet *Biørchnes* er derimot eit tydeleg etternamn frå gardsnamn, men synest ikkje å vera arveleg. Dei doble etternamna er i ei særstilling og synleggjer eit klart sosiokulturelt skilje:

- Kombinasjonen ‘fast etternamn + fast etternamn’ (4 stk.) er typisk for overklassen: *Kaas, Hartvig V. Munthe* (løytnant); *Pavels, Peder Munthe* (løytnanten sin son); *Tobiesen, Anna Sophianil Randulf* og *Tobiesen, Tomasina Georginah Krogh*⁶⁾ (døtrer til prokuratoren).
- Kombinasjonen ‘primærpatronym + fast etternamn’ (5 stk.) er typisk for bønder eller kårfolk (kanskje i slekt med nokon frå overklassen): *Adamsdatter, Marie Reutz*; *Jensen, Samuel Bugge* (på Ornes); *Monsen, Mons Schancke*; *Olsen, Ole Biørchnes*; *Pedersen, Samuel Bugge* (i Marifjøra).

2.2 Jostedal prestegjeld

I Jostedalen i 1801 budde det 444 personar med totalt 60 etternamn

- 58 primærpatronym (58 ulike namn inkl. variantar og 45 leksikalske namn) borne av 442 personar (224 menn og 218 kvinner)
- 2 faste/arvelege etternamn (1 mann og 1 kvinne)

6) Det finst ingen andre *Krogh* i heile Luster (Hafslo, Jostedal og Luster) i 1801. Denne forma er nytta berre som mellomnamn hjå den eine dottera til prokurator *Tobiesen* (hine døtrene heiter *Anna Sophianil Randulf Tobiesen* og *Ingebor Marit Tobiesen*). Namnet dukkar opp to gonger i 1900 som ikkje-arveleg mellomnamn i kombinasjonen *Krog Hes(s)*, elles finst det ikkje i kjeldematerialet. Difor er det uråd å klassifisera det som eigenleg etternamn.

Tab. 2: Faste etternamn i Jostedal i 1801

Form	Førekomst	Skildring av berar(ar) og tolking
1. <i>Linel</i> ⁷	1	Skandinavisk gardsnamn, vanleg i Danmark (Veka 2016: 332 f.), der det truleg kom ifrå. Namneberaren var <i>Sognepræst første frids mægler med justedahls forligelses commissionen</i> , etternamnsbruken var nok knytt til høg status.
2. <i>Kuhr</i>	1	Prestekone (høg status): Tysk etternamn i tysk form med <i>-h</i> etter lang vokal (Utne 2008: 27).

I Jostedalen fanst det ingen kombinasjon av to faste etternamn. Det kan sjå ut som om soknepresten *Henricchn*, *Joannes Linel* ber ei samandraging av to namn, men forma *Henricchn* er ei feilskrivning for det andre førenamnet (eigenleg *Johan Henrik Lind*, jf. Lampe 1896: 4, 25).⁸⁾ Elles ber jostedølane korkje faste/arvelege etternamn eller kombinasjonar, berre reine primærpatronym. Det finst fem uklare former lell, som eg tolka på grunnlag av Nedrelid (1998) sine granskingskriterium for «gråsonor og smotthol»: 1. *Getmund Getmund* (→ *Getmundsen*); 2. *Gutorm Getmund* (→ *Getmundsen*); 3. *Giøren Getmund* (→ *Getmundsdatter*); 4. *Gertrue Hendd* (→ *Hermundsdatter*); 5. *Søren Hermud* (→ *Hermundsen*).

Dei mest frekvente mannsnamna i patronymførelekk syner at stoda i Jostedalen ikkje var ulik resten av distriktet, med fåe namn i høve til folketalet som resultat av ein omfemnande oppkallingsskikk. Namnet *Ole* er her òg heilt dominerande (81 førekomstar), *Anders* (69 førekomstar) og *Lars* (59 førekomstar) kjem dinest. Som på Hafslo finst det ein del skrivevariantar i patronymførelekk (farsnamn) som syner veksling mellom danske former og delvis fornorska former (til dømes *Knud* kontra *Knudt*), men inga talemålsnær form.

2.3 Luster prestegjeld

Folketalet i Luster i 1801 var 2606. Innbyggjarane brukte 129 etternamn totalt

- 119 primærpatronym (119 ulike namn inkl. variantar og 84 leksikalske namn) borne av 2584 personar (1248 menn og 1357 kvinner)

7) Eigenleg *Lind* (Horgen 1985: 136).

8) Feilskrivninga kan òg ha skjett under det seinare transkripsjons- og digitaliseringsarbeidet.

- 10 faste/arvelege etternamn borne av 22 personar (9 menn, 13 kvinner)

Tab. 3: *Faste etternamn i Luster i 1801*

Form	Førekomst	Skildring av berar(ar) og tolking
1. <i>Coucheron (de)</i>	3	Ein løytnant med kona (begge <i>de Coucheron</i>) og dottera (<i>Coucheron</i>): Fransk etternamn som kom til Noreg via Nederland i Hansatida (Veka 2016: 103). Interessant bruk av partikkelen <i>de</i> , kanskje statusmarkør (jf. fotnote 5), som vantar hjå den nyfødde dottera.
2. <i>Daae</i>	8	Ei presteenkje med sine tre søner (løytnant, bonde, sokneprest) og ein av sønene (løytnanten) si kone og tre born. Dansk etternamn kjent frå Vik i Sogn (opphaveleg tilnamn, Veka 2016: 104) i eldre norsk-dansk form med stum <i>e</i> -utljud etter vokal (tysk via dansk, Utne 2008: 27).
3. <i>Falch</i>	1	Bonden Daae si kone: tysk-dansk etternamn, opphaveleg tilnamn (Veka 2016: 136). Horgen (1985) skriv <i>Falk</i> (norsk form) men i teljinga heiter det <i>Falch</i> med tysk-dansk <i>ch</i> for <i>k</i> .
4. <i>Fleischer</i>	1	Presten Daae si kone: tysk yrkesnamn (*slaktar, kjøthandlar*) i tysk form (<i>sch</i> for <i>sj</i>).
5. <i>Heiberg</i>	2	Svigermor til løytnant Daae og dottera hennar: etternamn av ukjent opphav, kanskje avleitt av gardsnamnet <i>Berge</i> i Fortun (Veka 2016: 219). Lite truleg at berarane kjende opphavet til namnet, det var heller oppfatta som eit vanleg utanlandsk etternamn, ogso takka vere den tyske klangen. Difor reknar eg det ikkje som etternamn frå gardsnamn.
6. <i>Hess</i>	1	Husbonde på Bolstad: tysk innbyggjarnamn frå byen Hessen. Truleg ein bonde av «finare» slekt, mogeleg at han tok etternamnet sjølv, sidan det ikkje gjekk i arv til borna.
7. <i>Knagenhielm (de)</i>	3	Ein pensjonert major, kona hans (mor til fru <i>de Coucheron</i> , begge <i>de Knagenhielm</i>) og systera til presteenkja Daae (<i>de Knagenhielm</i>). Norsk adelsnamn kjent frå Kaupanger i Sogn (Veka 2016: 295, men partikkelen <i>de</i> peikar ikkje naudsynt på adel, jf. fotnote 5). Veksling i skrivemåten (med eller utan dobbel <i>g</i>).
8. <i>Schilderup</i>	1	Kona til husbonden på Fuhr: dansk slektsnamn i tysk-dansk form (<i>sch</i> for <i>skj</i> , men <i>i</i> -innskot). Fuhr (i dag <i>For</i>) er ein relativt stor gard og husbonden er registrert som <i>Bonde og gaardbeboer, samt forligelses kommissar</i> : Det er sannsynleg at kona tok etternamnet som statusmarkør.
9. <i>Svabøe</i>	1	Mor til husbonden på Indre Kroken: norsk gardsnamn i tysk-dansk form (stum <i>e</i> -utljud etter vokal).
3. <i>Undahl^p</i>	1	Husbonden på Bringe: norsk gardsnamn, kanskje frå grannekommunen Årdal.

Etternamnsstoda er ganske klar i Luster, berre éi form vantar ei eintydig klassifisering: *Hess*, ekte etternamn av utanlandsk opphav, med ikkje arveleg. Som på Hafslo skil doble etternamn lag etter sosiokulturelle kriterium: Overklassen ber ein kombinasjon av to arvelege etternamn (2 førekomstar: *Heiberg*, *Jesper Daae*, løytnantson, og *Munthe*, *Jens de*

9) Skal vera *Urdahl* (Horgen 1985: 142).

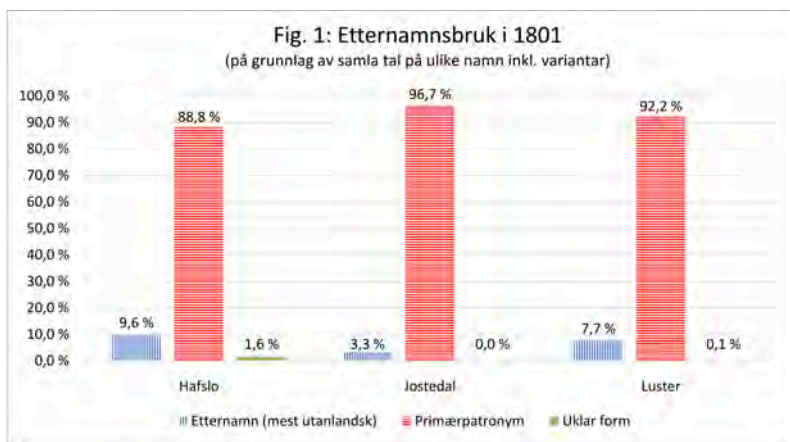
Coucheron, løytnant), medan bygdefolket ber ein kombinasjon av primærpatronym og arveleg etternamn (2 førekomstar: *Johnsdatter*, *Maren Svabøe* og *Christensen*, *Niels Hess*).

Primærpatronymsskikken dominerer ogso i Luster, og den vesle mengda mannsnamn i høve til totalmengda av namn peikar her òg på ei veldig omfattande oppkalling: *Ole* er det mest brukte mannsnamnet med 295 førekomstar, dinest kjem *Johannes* (174 førekomstar) og *Andres* (171 førekomstar). Den skriftlege stoda til primærpatronymsførelekkane (farsnamn) er som på Hafslø: mykje veksling mellom danske og heimlege former, få særnorske former (til dømes *Nils* og *Torgeir*) og éin einaste talemålsnær patronymetterlekk (*Schakdotter*).

2.4 Heile distriktet i 1801

5146 personar budde i 1801 i området som i dag er Luster kommune. Overklassen bar 20 arvelege etternamn delte mellom typane fast utanlandsk etternamn (17), gardsnamn (*Svabøe* og *Undahl*), og sekundærpatronym (3). Bygdefolket nytta heile 288 ulike namn, alle primærpatronym. Berre tre etternamn nytta i Luster i 1801 er uklare: *Biørchnes*, *Tobiesen* (husfaren sitt patronym, døtrene ber det som sekundærpatronym) og *Hess*.

Hafslø og Luster står fram som meir moderne strok der dei faste utanlandske etternamna hadde størst utbreiing, spesielt Luster (eige futedøme – Dale len – frå 1565 til 1614). Derimot syner Jostedalen seg som eit mykje meir tradisjonelt strok, der berre presten og prestekona hadde faste

etternamn, og bygdefolka heldt seg til personnamn + primærpatronym (i teljinga, men truleg personnamn + gardsnamn i kvardagen).

3 Folketeljinga frå 1900 – Hafslo, Jostedal og Luster herad

Ut frå resultatane av granskinga av 1801-teljinga er det rimeleg å venta seg tre hovudutviklingar hundre år seinare

1. ei viss jamning mellom talet på primærpatronym og talet på gardsnamn (i det minste ein tydeleg auke i faste etternamn frå gardsnamn)
2. ein auke i faste utanlandske etternamn både hjå overklassen og bygdefolket, med ein fylgjande auke i kombinasjonsnamn (doble/triple etternamn)
3. ein generell auke i folketalet og difor i totalmengda av etternamn

Grunnlaget for desse påstandane er den store mobiliteten som prega den andre halvta av 1800-talet, då mange flytte innanlands, og fleire reiste til Amerika (og eventuelt vende heimover seinare). Det empiriske materialet knytt til denne tidbolken er svært stort, difor vert berre dei ti mest frekvente namna presenterte i tabell 4, 6 og 8, medan heile omfanget vert samanfatta i tabell 5, 7 og 9.

3.1 Hafslo herad

- Totalt 150 ulike namn (inkl. variantar) av typen fast etternamn borne av 394 personar (245 menn, 149 kvinner), 135 er leksikalske.
- 265 av 394 hafslobygdingar har ogso primærpatronym som mellomnamn (196 menn, 96 kvinner), offisielt ber dei altso doble etternamn av typen primærpatronym + fast etternamn.

Tab. 4: Etternamn med høgast førekomst på Hafslo i 1900

Form	Menn	Kvinner	Total	Skildring
1. <i>Heggestad</i> el. <i>Hæggestad</i>	19	6	25	Norsk gardsnamn, (Heggestad på Veitastrond, men finst i heile Noreg), ei viss veksling mellom norsk og dansk stavemåte (<i>æ/e</i>).
2. <i>Næs</i>	16	5	21	Norsk gardsnamn, konsekvent dansk form (<i>æ</i> for <i>e</i>).
3. <i>Bugge</i>	11	9	20	Arveleg etternamn av dansk opphav, fanst alt i 1801.
4. <i>Øvrebo</i>	8	6	14	Norsk gardsnamn i norsk form (to gardar på Hafslo og i Luster).

5. <i>Walaker</i>	7	6	13	Norsk gardsnamn: <i>Vollåker</i> i Solvorn (<i>/vɑːˈdlaok- ra:dn/</i> på lokalmålet, NG 12: 46). Tysk form via dansk (<i>w</i> for <i>v</i>).
6. <i>Lomheim</i>	6	5	11	Norsk gardsnamn (<i>Lomheim</i> på Hafslo), norsk form.
7. <i>Kvam</i>	5	4	9	Norsk gardsnamn i norsk form (to gardar på Hafslo, men finst over heile landet, Veka 2016: 310).
8. <i>Brøgger</i>	5	3	8	Dansk etternamn i dansk form (yrkesnamn: 'bryggjar', Veka 2016: 91).
9. <i>Beheim</i>	4	4	8	Norsk gardsnamn (<i>Beim</i> på Hafslo, særnorsk: <i>Bedeheim</i> , NG 12).
10. <i>Hilleren</i>	6	2	8	Norsk gardsnamn (truleg <i>Hilleren</i> på Veitastrond), talemålsnær form av <i>helleren</i> (uttalt <i>/'hidler'n/</i> FIV).

Faste etternamn frå utlandet er framleis nokso populære på Hafslo i 1900, men gardsnamn har auka vesentleg og er no dei mest nytta generelt. Skrivevariantane av dei same faste etternamna viser derimot ein konservativ tendens attende til danske former, men det finst nokre særnorske og talemålsnære skrivemåtar lell (til dømes gardsnamnet *Lad* eller *La*).

Dei fleste berarar av desse høgfekvente etternamna har primærpatronym som mellomnamn (sjå ovanfor), nokre av dei har sekundærpatronym òg: Døtrene til Jens S. Bugge og Brita L. Bugge heiter *Guro Jenssen Bugge*, *Anna Jenssen Bugge*, *Sønneva Jenssen Bugge*, *Brita Jenssen Bugge* og *Susanna Jenssen Bugge*, som kan reknast som type 2-overgangsformer, sidan brørne ber same patronymet med primær funksjon. Sekundærpatronym finst likevel ikkje berre hjå dei unge: *Kari Olsen Valaker* er den eldste av alle *Walaker* i folketeljinga (fødd i 1833).

Heile 17 personar ber kombinasjonar av to faste etternamn, som har då auka monaleg frå 1801. Eit trippelt etternamn (*Hess Jenssen Sterri*, mann) syner ei uvanleg plassering av primærpatronym, som i alle andre tilfelle på Hafslo i 1900 er mellomnamn, medan berre éin person ber ein kombinasjon av tre faste etternamn: *Friman Daae Walaker* (kvinne).

Dei 36 bebruarane ved amtjenteskulen på Hafslo utgjer ei særskild gruppe der primærpatronym aldri er registrert som mellomnamn eller enkelt etternamn. To av bebruarane er frå Hafslo: økonom *Nils Kroken* og elev *Kari Morken*. Ni elevar kjem frå andre herad i tidlegare Indre Sogn futedøme: Årdal (*Johanna Nundal* og *Ingeborg Nundal*), Luster (*Anna O. Vigdal*, *Anna P. Vigdal*, *Karen Haugen* og *Maria Moen*), Leikanger (*Kristina Dalen* og *Kristina Henjum*) og Balestrand (*Gjørild Mundal*). Hine elevane er frå resten av tidlegare Nordre Bergenhus amt (Hyllestad,

Lavik, Askvoll, Førde, Jølster, Kinn, Stryn, Gloppen, Eid og Innvik), husaldar *Tomine Erdal* og lærar *Anna Rotnæs* òg er frå Førde. Berre to bebuarar er frå andre fylke: styrar *Anders Sundland* og meierist *Kari Bjørge*, begge frå Osterøy i Nordhordland (høvesvis Haus og Hosanger). Det ser ut som tendensen observert i 1801 er snudd: Tilflyttarar nyttar helst gardsnamn som etternamn, medan primærpatronym er registrert i avstyttta form berre der det er heilt naudsynt å skilja to personar (jf. lustringane *Anna O. Vigdal* og *Anna P. Vigdal*, med heilt like opplysingar utanom mellomnamnet). Dette er ein spesielt moderne bruk av etternamn frå gardsnamn, kanskje fordi primærpatronym ikkje var sosialmotivert hjå elevane, sidan dei fleste ikkje hadde slekt på Hafslo. Det kan òg vera eit medvite val av styret på skulen, som fastsette å nytta ein meir byråkratisk stil i loggføringa. Det er likevel ikkje umogeleg at éin person (kanskje styrar) syrgde for registreringa av alle bebuarane, men det er i alle høve påfallande at vedkomande heller ikkje nytta sitt eige patronym.

Når det gjeld bruk av patronym som einaste etternamn, finst det 121 ulike namn av typen primærpatronym borne av 2386 personar (1164 menn, 1222 kvinner), 93 er leksikalske. Sekundærpatronymet si stode utvikla seg mykje på eit hundreår (16 førekomst), og eitt tilfelle av type 1-overgangsform stadfestar at utviklinga framleis var aktiv (*Wilhelma Elvine Eliassen*, dotter av ein *Elias Fredriksen*). I tillegg er ein mann og fem kvinner registrerte med doble etternamn av typen fast etternamn + primærpatronym: *Nitter Jacobsen*, *Nitter Eriksdtr*, *Nitter Henriksd.*, *Nitter Jacobsdtr*, *Skanke Eriksdtr*, *Ørbeks Eriksdtr*.

Skrivevariantane av patronymførelekkane syner motsett tendens i høve til skrivevariantane av faste etternamn: Dei (sær)norske og talemålsnære formene dominerer (til dømes *Per/Pitter*, *Ivar* og *Torstein*), medan dei gamle danske skrivemåtane får mindre plass (*Peder*, *Iver* og *Thorsten*). Det lyt òg nemnast at heile 45 udøypte småborn manglar etternamn i teljinga: Dei bar truleg primærpatronym, sidan dei alltid er lista under foreldra, men ei sikker klassifisering er umogeleg.

Tab. 5: Etternamnsstode på Hafslø i 1900

	Førekomst	Merknad
Fast etternamn	394	265 med primærpatronym som mellomnamn
Berre primærpatronym	2386	
Sekundærpatronym/overgangsform	17	
Kombinasjonsnamn	6	alle fast etternamn + primærpatronym
Namnlaus/uklar	45	
Totalt folketal	2848	2920 hjå Digitalarkivet (mange identiske avstytingar førte til ein del dobbelregistreringar, særskilt forkorta patronymetterlekkar)

Auken i folketalet i høve til 1801 viser tydeleg teikn på både intern innvandring frå Midtre og Indre Sogn og ekstern innvandring frå Ytre Sogn, Sunnfjord, Nordfjord, Nordhordland og Bergen.

3.2 Jostedal herad

- Totalt 96 ulike namn inkl. variantar (etternamn) borne av 763 personar (372 menn, 391 kvinner), 89 leksikalske namn.
- 624 av 763 jostedølar med fast etternamn ber ogso primærpatronym som mellomnamn (302 menn, 322 kvinner). Kvinner med primærpatronym som mellomnamn er førte opp med eigne avstytingar, som ikkje er nytta hjå dei med primærpatronym som einaste etternamn: *G.dtr*, *A.dtr*, *T.dtr*, *J.dtr*, *K.dtr*, *M.dtr* og *S.dtr*.

Tab. 6: Etternamn med høgast førekomst i Jostedal i 1900

Form	Menn	Kvinner	Total	Schildring
1. <i>Faaberg</i>	14	19	33	Norsk gardsnamn: <i>Fåberg</i> i Jostedal. Norsk form.
2. <i>Sperle</i>	19	14	33	Norsk gardsnamn: <i>Sperla</i> i Jostedal (<i>/*spærle/</i>), etternamsforma fylgjer den eldre danske normeringa. Gardsnamnsuttalen <i>/*spærle/</i> registrert i FIV lyt soleis vera feil (eigenleg slektsnamnsuttale).
3. <i>Kreken</i>	11	13	24	Norsk gardsnamn: <i>Kriken</i> i Jostedal, utt. <i>/*kre:ken/</i> (FIV), tidlegare registrert som <i>Kjeppe</i> i matrikkelen (NG 12: 4).
4. <i>Grov</i>	14	10	24	Norsk gardsnamn: <i>Grov</i> i Jostedal.
5. <i>Bergset</i> el. <i>Bergseth</i>	10	14	24	Norsk gardsnamn: <i>Bergset</i> i Jostedal (uttalt <i>bærretset</i> , NG 12:6); veksling mellom norsk og tysk-dansk form (<i>-th</i> i utljød ved påverknad av dansk <i>sæther</i> , Utne 2008: 35–36).
6. <i>Kronen</i>	13	10	23	Norsk gardsnamn: <i>Kruna</i> i Jostedal (<i>/*kru:na/</i>). Dansk form.
7. <i>Snethun</i>	11	11	22	Norsk gardsnamn (<i>Snøtun</i> i Jostedal) i tysk-dansk form: <i>sne</i> for <i>snø</i> og ekstra <i>h</i> i <i>tun</i> .
8. <i>Bruheim</i>	10	11	21	Norsk gardsnamn i norsk form (<i>Bruheim</i> i Jostedal).

9. <i>Gjærde</i>	10	9	19	Norsk gardsnamn (<i>Gjerde</i> i Jostedalen, men vanleg i heile Noreg) i dansk form (<i>æ</i> for <i>e</i>).
10. <i>Kjærvik</i>	8	9	17	Norsk gardsnamn i dansk form (<i>æ</i> for <i>e</i>): <i>Kjervik</i> i Jostedalen, til vanleg berre kalla for <i>viki</i> / <i>vi:ki/</i> (men <i>vikji</i> i NG 12: 4, kan henda uttalen var palatal før).

Jostedalen skil seg ut med ei stor omvelting i etternamnsbruken: I 1801 nytta bygdefolka berre primærpatronym, og i 1900 – i tråd med den nye namneskikken – nytta dei for det meste lokale gardsnamn. Skrivevariantane av dei faste etternamna syner ein god del veksling mellom både talemålsnære og (sær)norske former på den eine sida (til dømes *Nedreli/Nedrelid* og *Borgun/Borgund*) og (sær)norske og danske former på hi sida (til dømes *Bjørk/Bjerk* og *Kleivi/Kleiven*).

Det finst 3 kombinasjonar av to faste etternamn, og alle er lokale namn frå dalen eller fjordbygdene (*Borgun Sperle*, *Moen Morki*, *Noranberg Yttri*), medan det einaste triple etternamnet registrert i Jostedalen er *Nitter L. Kronen*, ein sjeldsynt kombinasjon med mellomstilt primærpatronym. *Nitter* – vanlegvis fast etternamn – er mellomnamn berre i dette tilfellet.

Når det gjeld primærpatronymbruk, er 35 ulike namn borne av 173 personar registrerte som einaste etternamn (88 menn, 85 kvinner), 34 er leksikalske. I motsetjing til Hafslo er skrivevariantane av primærpatronymførellekane 100 % norske i Jostedalen (berre eitt tilfelle av veksling mellom *Knud* og *Knut*). Det er særst interessant at talet på primærpatronymberarar er mykje lægre enn talet på berarar av faste etternamn: Jostedalen står altso fram som meir moderne enn fjordbygdene, kanskje takka vere mangelen på ein tydeleg dansk overklasse. Soleis vart det lettare for det homogene bondesamfunnet i dalen å ta opp dei nye etternamna frå lokale gardsnamn (som alltid hadde vore tilnamn) enn for folka i fjordstroka, der den sosiokulturelle rolla til dei danske arvelege etternamna stod sterkast som fylgje av den vedvarande kontakten med overklassen (til dømes i Solvorn, der skrivaren heldt til, eller i Dale i Luster, som var eige futedøme).

Sekundærpatronym manglar heilt i Jostedalen unnateke presten sin familie, altso dei einaste som ikkje er lokale. Dei sju presteungane ber sekundærpatronym (*Børresen*), men ein kan ikkje avgjera om presten sitt eige patronym er primært eller sekundært (som *Tobiesen* på Hafslo i 1801, sjå 2.1). To av presteborna har doble etternamn med eit fast etternamn som mellomnamn: *Haakon Stub Børresen* (frå mora *Mathilde Laurentse*

Stub) og *Sigurd Lundgren Børresen* (frå einkvan slektning). Denne fullstendige mangelen på sekundærpatronym kan ikkje vera tilfeldig, og det kan heller ikkje vera slik at berre éin person fekk ansvar for å telja opp og skriva listene og soleis utelét sekundærpatronymet konsekvent. På framsida av listene nytta for 1900-teljinga heitte det nemleg at «Dette Schema udfyldes eller besørges udfyldt af vedkommende Husfar (Husmor) eller af den for Kredsen beskikkede Tæller.». Det er råd å identifisera minst fem teljarar for Jostedal herad, som fylte ut og signerte kvar sitt tilleggsskjema for krinsane dei fekk ansvar for: *A. O. Øvregaard* (*husmand, folkeskolelærer og postaabner*) registrerte 179 stk. i *Nibyden* (frå Myklemyr til Fossøyane), *L. Aasen* (*gaardbruger og Vp.serg.*) registrerte 154 stk. i *Sperle* (Sperla, Åsen, Nedreli og Gardshaug), *Anders J. Hjellum* (*lærer, kirkesanger og postaabner*) registrerte 270 stk. i *Kreken* (frå Bruheim til Espe), *Mons H. Takle* (*folkeskolelærer*) registrerte 163 stk. i *Mjølvordalen* (frå Berget til Fåberg) og *Anders S. Ormberg* (*gaardbruger*) registrerte 174 stk. i *Krondalen* (frå Gjerde til Bergset). Det er no mogleg at teljarane vart samde om å berre nytta gardsnamn som offisielle etternamn, men i so fall vil eg påstå at denne avgjerla lyt ha vore teke ut frå det som vart oppfatta som vanleg offisiell namnebruk på den tida. Eg meiner also at dei vantande sekundærpatronyma endå ein gong peikar på den friare haldninga jostedølane hadde til dei moderne etternamnsformene frå gardsnamn, som vart både tekne opp tidleg og føretrekte framføre sekundærpatronym, medan lustringar og hafslobygdingar kanskje var påverka av ei oppfatning av faste etternamn som noko knytt til overklassen.

I Jostedalen òg er nokre namnlause: 2 udøpte born og 3 born registrerte utan etternamn, som truleg bar primærpatronym (uråd å stadfesta ut frå opplysingane i teljinga). Elles står oppkallingsskikken framleis sterkt i dalen, med *Ole* (34 stk.) og *Anders* (25 stk.) som dominerer som primærpatronymsførelekkar.

Tab. 7: Etternamnsstode i Jostedal i 1900

	Førekost	Merknad
Fast etternamn	763	624 med primærpatronym som mellomnamn
Berre primærpatronym	173	
Sekundærpatronym/overgangsform	7	
Kombinasjonsnamn	4	3 doble, 1 trippelt
Namnlaus/uklar	6	5 namnlause, 1 ikkje klassifiserbart
Totalt folketal	953	956 hjå Digitalarkivet (fleire er talde to gonger, til dømes paret <i>Hålet/Haalet</i>)

3.3 Luster herad

- Totalt 171 ulike namn av typen etternamn (12 berre nytta som mellomnamn før etternamn eller patronym), borne av 467 personar (314 menn, 153 kvinner); av dei er 153 leksikalske.
- 318 av 467 lustringar ber primærpatronym som mellomnamn (227 menn, 91 kvinner).

Tab. 8: Etternamn med høgast førekost i Luster i 1900

Form	Menn	Kvinner	Total	Skildring
1. <i>Vigdal</i>	18	5	23	Norsk gardsnamn (<i>Vigdal</i> i Jostedalen, høyrte til Dale sokn før), kan sjå ut som ei dansk form (<i>vig</i> for <i>vik</i>), men er den etymologiske norske forma / ^{vi} :gda:l/, FIV (frå norrønt <i>Vigðadalr</i> eller <i>Viggdalr</i> , NG 12: 15).
2. <i>Forthun</i> el. <i>Fortun</i>	18	4	22	Norsk gardsnamn (<i>Fortun</i> i Fortunsdalen), veksling mellom norsk form og tysk-dansk form med <i>h</i> -innskot i <i>tun</i> .
3. <i>Døsen</i>	5	14	19	Norsk gardsnamn (<i>Døsi</i> i Dale i Luster), dansk form.
4. <i>Drægni</i> eller <i>Dregni</i>	12	6	18	Norsk gardsnamn (<i>Dregni</i> i Fortunsdalen), veksling i skrivemåten mellom dansk (vanlegare, <i>æ</i> for <i>e</i>) og norsk (sjeldnare) form.
5. <i>Bollingberg</i> eller <i>Bullingber</i>	9	7	16	Norsk gardsnamn (<i>Bulungberg</i> i Gaupne). Forma <i>Bollingberg</i> finst offisielt frå og med 1563 (NG 12: 24) og er truleg dansk, medan <i>Bullingberg</i> kan ha vore påverka av den tradisjonelle uttalen / <u>bú</u> lómmbærg/ (NG 12: 24, i dag vekslar han med den skriftnære uttalen / ^{ai} :e/, FIV).
6. <i>Sørheim</i>	13	2	15	Norsk gardsnamn i norsk form (<i>Sørheim</i> på sørsida av Lustrafjorden).
7. <i>Ytri</i> eller <i>Yttri</i>	13	1	14	Norsk gardsnamn i norsk form (<i>Ytri</i> i Luster og Lærdal).
8. <i>Leri</i>	10	3	13	Norsk gardsnamn i norsk form (<i>Leri</i> i Luster).
9. <i>Urdahl</i> eller <i>Urdal</i>	8	5	13	Norsk gardsnamn kjent frå fleire stader, fanst i Luster alt i 1801. Veksling mellom norsk form og tysk-dansk form med <i>h</i> -innskot etter lang vokal.
10. <i>Eide</i>	8	4	12	Norsk gardsnamn (<i>Eide</i> i Skjolden, elles vanleg over heile landet), særnorsk form med opphalden etymologisk <i>-d-</i> (lokaluttale: / ^{ai} :e/, FIV)

Etternamnsstoda i Luster utvikla seg svært mykje på 1800-talet: Dei gamle utanlandske etternamna er forsvunne, medan lokale gardsnamn er blant dei mest frekvente etternamnsformene. Det einaste namnet frå 1801 som framleis finst i 1900-teljinga, er *Urdahl/Urdal* (skrive *Undahl* i 1801), som er jo eit norsk gardsnamn, men ikkje lokalt, difor vart det kanskje ikkje oppfatta som like mykje individualkarakteriserande som hine formene og heller ikkje nytta med adressefunksjon.

Skrivevariantane av dei faste etternamna syner ein konservativ tendens med mykje veksling mellom norske og danske former (som på Hafslø), men i den fyrste delen av teljinga finst det ein god del talemålsnære former (til dømes *Øyadn*, *Li* og *Oftun*) som vekslar med både danske og særnorske former (*Øiene*, *Lid* og *Opthun*), samstundes som mange førenamnformer har særnorsk staving (*Olav*, *Øystein* og liknande) og avstyttingane av primærpatronymsetterlekkane støtt er *-son* og *-dotter*. Dette gjeld særskilt listene frå krinsane Sveinsøy (frå Steig til Øyane og Ormeli) og Vigdal (frå Li til Syneshaug), der berre særnorske og talemålsnære stavemåtar i både namn og opplysingar er nytta (til dømes *Olav Kristaforson Svangsøy*, som var *gardbrukar*, og kona hans *Karen Eliasdatter*, som dreiv med *husstell* og *budeistyr*). Teljaren i desse krinsane skreiv seg for *Hans Vigdal* og lyt vera målmannen Hans Olavson Vigdal, den fyrste læraren i Sogn som brukte nynorsk i undervisninga (Lothe 1950: 336).¹⁰ Listene hans inneheld òg mange merknader om skrivemåte, uttale og tyding av stadnamn, til dømes «Staig tykkjest væra ein eldre skrivemaate og brukt paa staden heldest er det ogso skrevet Steig» eller «Lyster (eingong Lustur) udt Luster» (støtt ført opp som heradsnamn på framsida av listene). Hjø hine teljarane (6 personar) er namneformene derimot konservative/danske, endå om det er sporadiske førekomstar av (sær)norske og talemålsnære skrivemåtar (til dømes *Eide* i Skjolden)¹¹. Einskilde særnorske skrivemåtar dukkar opp i listene frå Hafslø og Jostedalen òg, men Luster herad står i ei særstode som det einaste stroket der norske former vart nytta systematisk, sjølv om dette er knytt til det personlege initiativet til éin teljar og neppe kan reknast som ei allmenn utvikling.

Kombinasjonsnamn er særst populære i Luster herad: 5 sikre doble etternamn av to faste etternamn (*Klengenbergh Fuhr*, *Klingenbergh Dalsøren*, *Krag Paasche*, *Lem Døsen*, *Rue Døsen*), 5 triple etternamn (1 av tre faste etternamn: *Bugge Fraas Døsen*, og 4 av to faste etternamn med mel-

10) Han var nemleg lærar i Vigdal og på Bjørk i Fortunsdalen. På teljingsdagen registrerte han seg sjølv som *loserande skulemeistar* på Bjørk.

11) Teljingslistene inneheld rettnok fleire norske og talemålsnære skrivemåtar, til dømes *Brunadn*, *Ormasva* og *Teigane* på Sørheim (noterte av gardbrukar og lærar Per Urdahl, som ogso var ein ihuga nynorskman, Lothe 1950: 530). Likevel er desse formene berre nytta som bustadnamn i krinslistene (i motsetjing til *Eide*, som har tolv førekomstar som etternamn i tillegg til å vera gardsnamn), og skriftspråket elles er dansk.

lomstilt primærpatronym: *Nitter Thomassen Kjøtnes, Urdahl Hanson Leri, Urdahl Person Leri, Ørbek Hanson Leri*), 15 doble etternamn av typen fast etternamn + patronym (1 med sekundærpatronym, 14 med primærpatronym). 12 namn av typen fast etternamn er nytta berre som mellomnamn i ulike kombinasjonar, blant dei har *Nitter* og *Ørbek* størst førekomst (dei opptrer som mellomnamn ogso på Hafslo). Dette peikar kanskje på ein ny namnetrend som oppstod hjå høgare sosiale lag i Indre Sogn rundt byrjinga av 1900-talet, der gamle danske etternamn vart tekne opp att som mellomnamn. Denne tendensen kan finna ytterlegare stadfesting i det danske namnet *Scheldrup/Schjeldrup*, som allereie fanst i 1801-teljinga og vart brukt heile 4 gonger som mellomnamn i 1900.

Patronymbruken i Luster minner mykje på stoda på Hafslo: Det finst 148 ulike namn av typen primærpatronym borne som einaste etternamn av 2523 personar (1169 menn, 1354 kvinner); 6 av dei er nytta berre som mellomnamn før etternamn (6 av dei 12 namna omtalte ovanfor); 88 er leksikalske namn. Skrivevariantane av primærpatronymsførelekkane er i same stoda som hjå faste etternamn: mykje veksling mellom danske, norske og talemålsnære former, ofte med fire eller fleire variantar av eitt og same namn (t.d. *Kristoffer/Kristofer/Kristafer/Kristafor/Kristofor/Krestoffer* og *Torbjørn/Thorbjørn/Thorbjorn/Torbjøren/Thorbjøren*). Bruken av sekundærpatronym auka mykje på 1800-talet: 21 personar ber det som etternamn, og enkelte ber ein kombinasjon av primær- (eller mellomnamn) og sekundærpatronym (etternamn). Nokre ber tydelege type 1-overgangsformer (*Kari Kristensdtr.*, kona til *Jørgen Kristensen*), og det finst jamvel eitt tilfelle av sekundærpatronym frå morsida: *Sofia Andreasdtr Hansdtr*, dotter av *Andreas Knudsen* og *Kari Hansdtr*. Dei fleste som ber ekte sekundærpatronym er ikkje fødte i Luster herad, men kjem frå større tettstader eller byar (Drøbak, Bergen). Elles er mobiliteten innan Vestlandet godt synleg i 1900-teljinga: På Hafslo fann ein elevane på amtjenteskulen, medan i Luster er det fleire private frå Ytre Sogn, Sunnfjord, Nordfjord, Bergen og nærrområde, nokre frå nabostroka austanfjells og nokre fåe frå Rogaland.

Der etternamnsskikken syner tydelege moderne trekk, er førenamns-skikken i Luster herad framleis temmeleg konservativ, just som i Jostedalen og på Hafslo: Oppkallinga dominerer heilt, og *Ole* er endå ein gong det desidert mest populære mannsnamnet (299 registreringar), medan ingen andre namn har over 50 førekomstar kvar. I Luster òg er det nokre

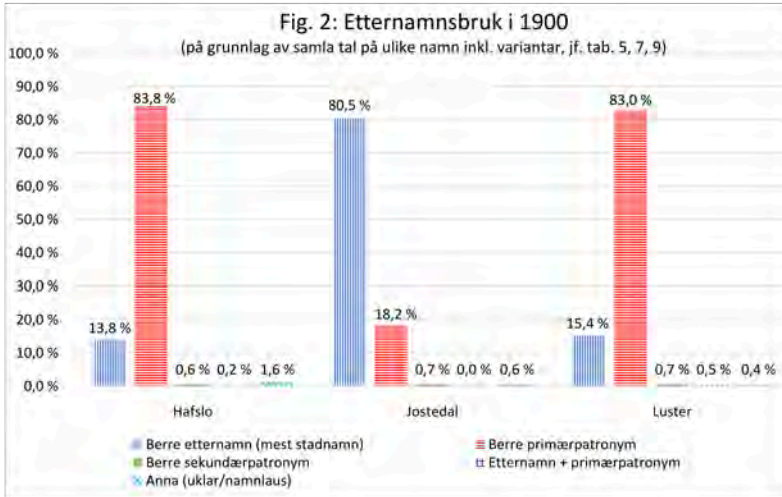
namnlause personar: 5 udøypte born er førte opp i lag med 7 born utan etternamn, som truleg bar primærpatronym, men er umogelege å klassifisera.

Tab. 9: Etternamnsstode i Luster i 1900

	Førekomst	Merknad
Fast etternamn	467	318 med primærpatronym som mellomnamn
Berre primærpatronym	2523	
Sekundærpatronym/overgangsform	21	
Kombinasjonsnamn	15	alle fast etternamn + patronym
Namnlaus/uklar	12	
Totalt folketal	3038	3120 hjå Digitalarkivet (fleire dobbelregistreringar på grunn av stor veksling i avstyttingar, spesielt blant patronymetterlekar)

3.4 Heile distriktet i 1900

Utviklingane som var ventelege i 1900 ut frå stoda i 1801, er stadfesta: Det totale folketalet steig (frå 5146 til 6850), det same gjorde talet på berarar av faste utanlandske namn eller gardsnamn (frå 20 til 1624) og sekundærpatronym/overgangsformer (frå 3 til ca. 50) som hovudetternamn. Talet på primærpatronymsberarar var framleis høgt, men overraskande nok var det mykje lægre i Jostedalen enn i Luster og på Hafslø. Den reelle stoda lyt ha vore meir homogen, med fleire som brukte faste etternamn frå gardsnamn på Hafslø og i Luster òg (jf. teljarane sine signaturar på krinslistene, ofte berre førenamn + gardsnamn), men Jostedalen skil seg sopass mykje ut at det er grunnlag for å meina at overgangen til faste etternamn skjedde raskare der enn annanstad i distriktet. Dette kan truleg grunngevast med den svake påverknaden frå overklassen sin eldre etternamnsskikk, som gav jostedølane høve til å ta opp faste etternamn lettare enn folka i fjordbygdene. Ein kan jo innvenda at teljarane i Jostedalen tok ei intern avgjerd om å berre nytta gardsnamn som etternamn same kva opplysingar dei fekk frå huslydane (teljarane fekk visst skriva slik som dei helst ville, jf. Hans Vigdal i Luster herad), men i so fall er det rimeleg å tenkja seg at denne avgjersla vart teken ut frå det som alt var norma i offisiell namnebruk, altof førenamn + gardsnamn.

4 Matrikkelutkastet av 1950 – Hafslo, Jostedal og Luster kommune

Nesten 30 år etter innføringa av namnelova i 1923 er det rimeleg å venta seg fylgjande utviklingar

1. mangel på primærpatronym
2. stabil sekundærpatronymsmengd bestående av høgfrekvente namn frå 1800-talet
3. større førekomst av faste etternamn frå gardsnamn takka vere både meir allmenn bruk av slike namn (som i Jostedal i 1900) og støtte frå namnelova i 1923, som prioriterte gardsnamn eller sekundærpatronym ved manglande slektsnamn (Lundh 1924: 29)

Matrikkelutkastet tok ikkje føre seg heile folkesetnaden i Noreg, difor er dataa ufullstendige. Analysen fokuserer soleis på tendensar og bruksmønster heller enn tydelege resultat.

4.1 Hafslo kommune

På Hafslo i 1950 var det 93 matrikkelgardar og 746 jordeigarar (612 menn, 134 kvinner), som bar

- 225 ulike namn av typen gardsnamn (218 leksikalske)
- 15 ulike namn av typen sekundærpatronym (14 leksikalske)
- nokre fåe namn av typen skildrande namn/yrkesnamn/innbyggjarnamn frå Noreg eller utlandet (2 belegg: *Skanke*, *Ørbeck*)

Tab. 10: Etternamn med høgast førekomst på Hafslø i 1950

Form	Menn	Kvinner	Total	Skildring
1. <i>Heggestad</i>	19	4	23	Norsk gardsnamn, fanst alt i 1900, ikkje lenger veksling mellom dansk og norsk skrivemåte.
2. <i>Joranger</i>	16	7	23	Norsk gardsnamn (<i>Joranger</i> på Indre Hafslø), basert på den danske forma <i>Jordanger</i> frå tidlegare matrikkel (NG 12: 29–31), utan samsvar med den eldre lokaluttalen /jø'róngó/.
3. <i>Nes</i>	20	3	23	Norsk gardsnamn i norsk form, hadde berre dansk form i 1900.
4. <i>Lomheim</i>	15	6	21	Norsk gardsnamn i norsk form, fanst alt i 1900.
5. <i>Kvam</i>	18	1	19	Norsk gardsnamn i norsk form, fanst alt i 1900.
6. <i>Skjerven</i>	15	1	16	Norsk gardsnamn (<i>Skjervo</i> på Ytre Hafslø), eldre dansk form med hankjønnssending.
7. <i>Melheim</i>	13	1	14	Norsk gardsnamn i norsk form (<i>Melheim</i> på Indre Hafslø, men kjend andre stader òg).
8. <i>Moe</i>	13	1	14	Skandinavisisk gardsnamn, tysk-dansk form (stum e-utljød etter vokal).
9. <i>Alme</i>	13	0	13	Norsk gardsnamn (<i>Alme</i> på Ytre Hafslø og i Luster, men vanleg over heile landet), norsk form.
10. <i>Sterri</i>	9	4	13	Norsk gardsnamn (<i>Sterri</i> på Ytre Hafslø) i norsk (talemålsnær) form.

Etternamnssituasjonen på Hafslø fylgjer same tendensen som synte seg fyrst i Jostedalen i 1900, nemleg stadig aukande bruk av gardsnamn som etternamn. Av dei mest brukte etternamna fanst 4 ogso i 1900, 2 av dei i norsk form allereie då, medan hine ser ut til å ha vorte verande berre i fornorska form. Denne utviklinga (bortfall av éin variant) er felles for alle andre namn i materialet òg, men valet av forma synest ikkje fylgja noko tydeleg mønster. Mange norske variantar er høgfrekvente, men det er oftest (tysk-)danske former som festar seg (som *Sæther*, *Søhoel*, *Ørbeck* og *Falck*). Tilhøvet mellom ulike namn (inkludert variantar) og leksikalske namn stadfestar den sterke verknaden til denne forenklingsprosessen i perioden 1900–1950, sidan skilnaden på dei to namnegruppene er mykje mindre enn før (dei leksikalske namna utgjer 97 % av heile namnematerialet).

Det er registrert heile 21 doble etternamnformer: 2 er kombinasjonar med sekundærpatronym (*Hess Olsen* og *Rumohr Pettersen*), medan resten består av anten utanlandske etternamn + gardsnamn eller doble gards-

namn. Doble former med bindestrek er so nær som fråverande (berre eitt belegg: *Høegh-Omdal*), og tysk-danske former finn ein berre som mellomnamn i ulike kombinasjonar (til dømes *Dahl*, *Nitter*, *Rumohr*). Dei fleste mellomnamn er fornorska tysk-danske former som frå gamalt av høyrde heime på Hafslo (*Klingenberg* → *Klinkenberg*, *Ørbeck* → *Ørbek*), men overraskande nok har *Ørbeck* berre tysk-dansk form der det er nytta i simpleks.

Utbreiinga av doble etternamn og sekundærpatronym fylgjer eit interessant mønster når det gjeld tidlegare sosiokulturelle tilhøve i lokalsamfunnet: Alle doble etternamn ser ut til å vera borne av folk av «finare» slekt frå eldre storgardar, og dei fleste sekundærpatronym høyrer heime i området rundt Solvorn, Urnes og Kroken, som kan tyda på at det var dei øvre sosiallaga som byrja med sekundærpatronymsskikken (til dømes forma *Olsen*, som er svært sjeldan som enkelt etternamn, men er nokso utbreidd i kombinasjonen *Olsen Walaker*).

Jostedal kommune

I Jostedal i 1950 var det 26 matrikelgardar og 169 jordeigarar (150 menn, 19 kvinner), som bar

- 78 ulike namn av typen gardsnamn, av dei 76 leksikalske (berre 2 registreringar syner veksling, *Kveene/Kveane* og *Bakkene/Bakkane*; bortfallet av ulike nemnevariantar og forenklingsprosessen må ha verka endå meir her enn på Hafslo)
- 1 namn av typen sekundærpatronym (1 leksikalsk)

Tab. 11: Etternamn med høgast førekomst i Jostedal i 1950

Form	Menn	Kvinner	Total	Skildring
1. <i>Fåberg</i>	8	0	8	Norsk gardsnamn, fanst alt i 1900.
2. <i>Myklemyr</i>	7	1	8	Norsk gardsnamn (<i>Myklemyr</i> i Jostedalen), norsk form.
3. <i>Haugen</i>	5	1	6	Norsk gardsnamn (<i>Haugen</i> i Jostedalen), norsk form.
4. <i>Bakken</i>	4	1	5	Norsk gardsnamn (<i>Bakken</i> i Jostedalen), norsk form.
5. <i>Espe</i>	5	0	5	Norsk gardsnamn (<i>Espe</i> i Jostedalen), norsk form.
6. <i>Fossen</i>	4	1	5	Norsk gardsnamn (<i>Fossen</i> i Jostedalen), norsk form.
7. <i>Bergset</i>	3	1	4	Norsk gardsnamn, fanst alt i 1900, no berre i norsk form (varianten <i>Bergseth</i> datt vekk).
8. <i>Bruheim</i>	2	2	4	Norsk gardsnamn i norsk form, fanst alt i 1900.
9. <i>Grov</i>	4	0	4	Norsk gardsnamn i norsk form, fanst alt i 1900.
10. <i>Sperle</i>	3	1	4	Norsk gardsnamn i norsk form, fanst alt i 1900.

Situasjonen i Jostedalen er særst stabil jamført med femti år tidlegare. Halvparten av dei høgfrekvente namna fanst alt i 1900 (forenklingsprosessen er stadfesta igjen av *Bergset*, som missa den danske varianten), resten er lokale gardsnamn. Dei norske formene dominerer, sidan dei fleste etternamn har normaliserte og talemålsnære skrivemåtar.

Sekundærpatronyma er nesten heilt forsvunne: *Olsen* og *Larsen* finst berre som mellomnamn i kombinasjon med gardsnamn (2 belegg), *Eriksen* er det einaste sekundærpatronymet i simpleks (1 belegg). Doble etternamn er ogso nesten heilt vekke (3 belegg) og av dei er berre éin av typen gardsnamn + gardsnamn (*Grov Fossen*).

Namnestoda peikar generelt på ein nokso fast etternamnsskikk og eit veletablert namnemiljø, der dei fleste former allereie fanst i 1900, og dei fåe nye som kjem inn er lokalbundne namn.

4.3 Luster kommune

I Luster i 1950 var det 92 matrikkelgardar og 679 jordeigarar (557 menn, 122 kvinner), som bar

- 210 ulike namn av typen gardsnamn (205 leksikalske)
- 8 ulike namn av typen sekundærpatronym (8 leksikalske)

Tab. 12: Etternamn med høgast førekomst i Luster i 1950

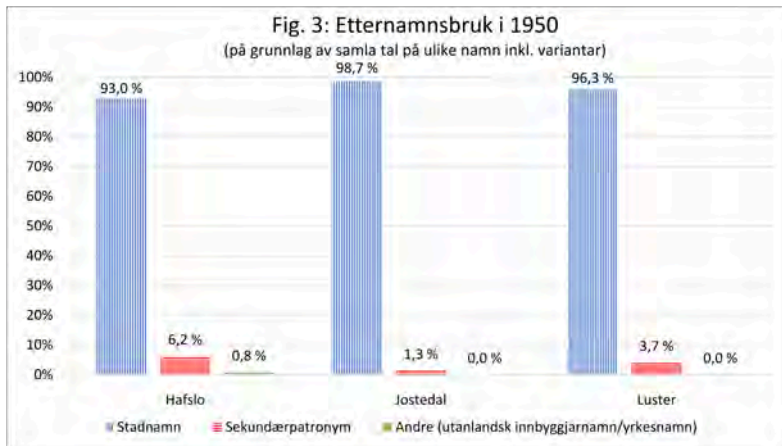
Form	Menn	Kvinner	Total	Skildring
1. <i>Bolstad</i>	27	5	32	Norsk gardsnamn (<i>Bolstad</i> i Skjolden), norsk form.
2. <i>Talle</i>	15	1	16	Norsk gardsnamn (<i>Talla</i> / ^u <i>tadla</i> / i Luster), dansk form.
3. <i>Forthun</i> eller <i>Fortun</i>	14	1	15	Norsk gardsnamn, fanst alt i 1900, framleis veksling mellom dansk form (vanlegare) og norsk form (sjeldnare).
4. <i>Bollingberg</i>	10	4	14	Norsk gardsnamn, fanst alt i 1900, no berre dansk form.
5. <i>Sørheim</i>	10	4	14	Norsk gardsnamn, fanst alt i 1900, norsk form.
6. <i>Vigdal</i>	12	2	14	Norsk gardsnamn, fanst alt i 1900, norsk form.
7. <i>Fjøsne</i>	12	1	13	Norsk gardsnamn (<i>Fjøsne</i> i Luster), norsk form.
8. <i>Hauge</i>	11	2	13	Norsk gardsnamn (<i>Hauge</i> i Skjolden), norsk form.
9. <i>Sandvik</i>	12	1	13	Norsk gardsnamn (<i>Sandvik</i> i Gaupne), norsk form.
10. <i>Høyheim</i>	11	1	12	Norsk gardsnamn (<i>Høyheim</i> i Luster), norsk form.

Luster si stode er i samsvar med tendensen observert både på Hafslo og i Jostedalen: vesentleg forenkling av namnevariantane og mindre sprik i tal på ulike namn og leksikalske namn. Mønsteret forenklingprosessen fylgjer er derimot annleis her: Dei gamle tysk-danske formene held seg

betre enn elles i distriktet (jf. *Forthun*, *Talle* og *Bollingberg* blant dei høgfrekvente namna, i tillegg til alternerande former som *Høium/Høyum*), samstundes som det finst fleire særnorske former som konkurrerer med dei tilsvarande talemålsnære variantane (til dømes *Røneid/Rønnei*). Dei eldre formene ser ut til å halda seg best i kombinasjon, og heile 10 doble etternamn og 1 trippelt etternamn er registrerte: 4 kombinasjonar av gardsnamn + danske former (der det forsvunne etternamnet *Bugge* er nytta 2 gonger som mellomnamn: *Bugge Ness* og *Bugge Talle*), 4 kombinasjonar av sekundærpatronym + gardsnamn (*Halvorsen Fuhr*, *Olsen Fohr*, *Larsen Vigdal*, *Ottesen Fjøsne*) og 1 kombinasjon av gardsnamn + sekundærpatronym (*Fuhr Eriksen*). Liksom på Hafslo synest desse namna høyra til jordeigarar av «finare» slekt frå storgardar, men dette påverkar ikkje spreinga deira, som alt i alt fylgjer føresegnene i namnelova (sammeleis som hine namna): Dei fleste bur på gardane dei er kalla etter, anten dei ber norske eller eldre danske etternamnsformer.

4.4 Heile distriktet i 1950

I 1950 går Hafslo, Jostedal og Luster gjennom ei stor formforenkling som resulterer i éin einaste variant for dei fleste etternamn; dette er fyrste gongen kjeldene syner liknande tendensar i dei tre stroka etter ein lang periode med noko ymsen etternamnsutvikling (jamfør tabell 5, 7 og 9). Endå om denne veldige forenklinga gjev stort sett same resultatet over heile Luster kommune (talet på leksikalske namn vert nesten heilt likt talet på ulike namn inkludert variantar), er utviklingsmønstera i dei tre stroka forskjellige: Dei norske formene dominerer generelt og utgjer 100 % av etternamnsomfanget i Jostedal, men nokre eldre danske former held seg godt på Hafslo og spesielt godt i Luster. Datagrunnlaget frå matrikkelukastet er diverre ikkje omfemnande nok (berre 1594 namneberarar) til å kunna snakka om ei homogen utvikling grunnlagd på stadig minking av påverknaden frå etternamnsskikken til den gamle overklassen, likevel er dette ein tydeleg observerbar tendens, som truleg syner seg i endå større mon i 1979.

5 Telefonkatalogen del 8, 1979/80 – Luster kommune

I Luster kommune i 1979 var det 1008 telefonabonnentar som bar 403 ulike namn (395 leksikalske).

Tab. 13: Etternamn med høgast førekomst i Luster kommune i 1979

Form	Førekomst	Skiltring	Utbreiing
1. <i>Bolstad</i>	20	Norsk gardsnamn, fanst alt i 1900, norsk form.	1 Luster, 19 Skjolden
2. <i>Vigdal</i>	20	Norsk gardsnamn, fanst alt i 1900, norsk form.	12 Gaupne, 2 Marifjøra, 1 Gjerde, 4 Luster, 1 Fortun
3. <i>Hauge</i>	17	Norsk gardsnamn, fanst alt i 1900, norsk form.	4 Hafslo, 3 Luster, 2 Gaupne, 7 Skjolden, 1 Fortun
4. <i>Nes</i>	14	Norsk gardsnamn, fanst alt i 1900, no berre norsk form (<i>æ</i> → <i>e</i>).	12 Veitastrand, 1 Marifjøra, 1 Hafslo
5. <i>Roneid</i>	13	Norsk gardsnamn (<i>Roneid</i> i Gaupne), fanst alt i 1900 (talemålsform <i>Rønnei</i>), no berre etymologisk basert form.	12 Gaupne, 1 Gjerde
6. <i>Kvam</i>	13	Norsk gardsnamn, fanst alt i 1900, norsk form.	4 Hafslo, 3 Veitastrand, 2 Gjerde, 2 Luster, 2 Skjolden
7. <i>Molland</i>	13	Norsk gardsnamn (<i>Molland</i> / <i>mødland</i> på Indre Hafslo), norsk form. Fanst alt i 1900, men berre som mellomnamn.	9 Hafslo (Molland), 4 Gaupne
8. <i>Skjolden</i>	11	Norsk gards- og bygdenamn, fanst alt i 1900, norsk form.	2 Gaupne, 2 Luster, 7 Skjolden
9. <i>Haugen</i>	11	Norsk gardsnamn (fleire gardar i kommunen), fanst alt i 1900 både i dansk form (<i>Hougen</i>) og i norsk form. No berre norsk form.	1 Hafslo, 1 Kinsedal, 2 Solvorn, 4 Gaupne, 2 Gjerde, 1 Høyheimsvik
10. <i>Øvrebo</i>	10	Norsk gardsnamn, fanst alt i 1900, norsk form.	4 Solvorn, 3 Gaupne, 1 Høyheimsvik, 1 Skjolden, 1 Fortun

Det ser ut som om forenklingstendensen observert i 1950 byrjar fylgja eit klarare mønster i 1979, som fører til auka sprik i skriveformer av etternamn i kommunen:

1. Etternamna som i perioden 1900–1950 veksla mellom talemålsnær form og særnorsk form, fell saman i den særnorske forma (til dømes *Rønnei* → *Røneid*, *La* → *Lad*, *Indreli* → *Indrelid*)
2. Etternamna som i perioden 1900–1950 veksla mellom dansk form og normert norsk form, fell saman i den danske forma (til dømes *Bø* → *Bøe*, *Dregni* → *Drægni*, *Urdal* → *Urdahl*).

Nokre arvelege etternamn frå 1801-teljinga dukkar opp att: *Friis*, *Svabøe*, *Børtnes*, *Schanke*, *Bugge* (berre i kompositum), *Hess* og *Urdahl*. Forma *Ørbech* er i ei særstilling, sidan ho får rein tysk-dansk staving på ny etter å ha vore registrert i 1900 som *Ørbeck* og *Ørbek*. I tillegg kjem andre gamle utanlandske etternamn som mangla i 1900-teljinga inn i biletet: *Hegbom*, *Fraas* og andre.

Nesten alle etternamn i 1979 er gardsnamn; det finst rettnok 18 sekundærpatronym (fleire enn i 1950), men dei har veldig låg førekomst i tråd med sekundærpatronymet si generelle stode i dag (lita minking i tal på former, men stor minking i bruken deira). Doble etternamn har derimot auka i tal: 17 kombinasjonar av lokale gardsnamn, 2 kombinasjonar av danske namn og lokale gardsnamn (*Neset Ørbech*, *Næss Bugge*), 2 doble etternamn med bindestrek (1 laga av to lokale gardsnamn, *Kjos-Wenjum*, og 1 dansk etternamn + lokalt gardsnamn, *Bugge-Berge*) og 1 originalt trippelt etternamn (*Larsen Birger Kjørlaug*: sekundærpatronym + nederlandsk etternamn + lokalt gardsnamn i særnorsk form). At både nye kombinasjonar aukar og gamle former vert tekne i bruk att, er eit tydeleg teikn på at lokalsamfunnet endeleg er heilt lausrive frå eldre etternamnskikkar knytte til sosial tilhøyrsløse ('fint/utanlandsk etternamn = høg status') eller andre sosiokulturelle føresetnader, og folk flest kjenner seg frie til å ta i bruk eldre eller uvanlege etternamn.

Utbreiinga skjer mykje fortare i 1979: Sjølv om mange etternamn framleis er i samsvar med bustaden til beraren (til dømes gardsnamna *Bolstad* og *Røneid*), syner dei fleste former ein friare variasjon med mange førekomstar frå andre bygder (oftast i nabostroka). Det er rimeleg å rekna med at ei viss spreining av ikkje-lokale etternamnsformer alltid har

skjett ved giftarmål og i andre særskilde tilfelle, likevel er det tvillaust at både namnelova frå 1923 (som gjorde gardsnamn til offisielle slektsnamn og hindra etternamnsbyte ved flytting, Lundh 1924: 50–54) og kommunesamanslåinga i 1963 stødde opp om og styrkte denne utviklinga.

6 Avslutning

Utviklinga av etternamnsbruken i Luster kommune slik som ho syner seg i offisielle kjelder frå dei to siste hundreåra, kan samanfattast slik:

1800–1900: Frå ein periode med 100 % primærpatronymsbruk går ein over til eit jamnare tilhøve mellom primærpatronym og gardsnamn, medan sekundærpatronymsbruken aukar sakte. I Jostedalen aukar bruken av gardsnamn raskare enn elles i distriktet, truleg på grunn av eit meir homogent samfunn med mindre sosial lagdeling. Det er mykje veksling mellom danske og norske etternamnsvariantar og mellom patronym og gardsnamn, jamvel innan same familien.

1900–1950: Primærpatronym forsvinn heilt som fylgje av namnelova frå 1923, og det fører ogso til eit brot i oppkallingstradisjonen. Sekundærpatronym festar seg, men byrjar minka i både tal på former og bruk etter kvart, medan bruken av gardsnamn aukar fort. Ein felles forenklingstendens av dei ulike etternamnsvariantane byrjar syna seg, men artar seg ulikt i dei tre stroka.

1950 og utover: Forenklingstendensen får både større verknad og eit meir eintydig mønster. Nesten alle etternamnsvariantar vert reduserte til éi form, og mange får meir markert skriveform (dansk eller særnorsk). Samstundes går talet på sekundærpatronymsformer litt opp, men bruken deira minkar like fort som før. Storparten av etternamna er no gardsnamn, uansett geografisk tilhøyrslse; eldre former, gjerne i kombinasjon, vert tekne opp att i tråd med den moderne nemneskikken og oppløysinga av oppkallingstradisjonen.

Ei slik utvikling er heilt i samsvar med den jamne etternamnsbruken i Noreg i dag, som er kjenneteikna av fleire og friare valmogelegheiter, oppattaking av eldre former, gjerne nyskaping (med fleire og større kombinasjonar) og ein generelt meir sjølvstendig og kreativ bruk av etternamnsstoffet. Det mest interessante funnet er likevel at Jostedalen gjekk gjennom ein mykje raskare overgang frå primærpatronym til faste etternamn frå gardsnamn enn hine stroka (sjå fig. 2). Det lyt seiast at den faktiske skilnaden mellom Luster, Hafslo og Jostedalen truleg var mindre

skarp enn det dei offisielle registreringane tyder på (ein meir avansert statistisk metode ved samanlikning av skilnadene hadde kanskje vist det). Kor som er, dette er eit uventa resultat som kan grunnleggjast ved mangelen på ein overklasse med faste etternamn alt i primærpatronymstida. Denne utviklinga er i seg sjølv teikn på ein heller uvanleg dynamikk i Luster kommune, men kan òg vera representativ for etternamnsstoda til andre administrative landsinndelingar som opphavelig bestod av fleire, åtskilde område med ymse sosiokulturelle vilkår.

Litteratur og kjelder

- FIV = Fylkesarkivet i Vestland. *Webarkiv for stadnamn*. <https://stadnamn.fylkesarkivet.no/> (henta 21.02.2020).
- Folketeljing frå 1801*, utg. Arkivverket (Digitalarkivet). <https://www.digitalarkivet.no/census/search/1801> (henta 07.02.2020).
- Folketeljing frå 1900*, utg. Arkivverket (Digitalarkivet). <https://www.digitalarkivet.no/census/search/1900> (henta 07.02.2020).
- Folketeljinga 1801 : ny bearbeiding = Population census 1801 : reprocessed = Population census 1801*. Oslo.
- Halvorsen, Eyvind Fjeld. 1975: Person- og slektsnavntradisjoner i Norge. Botolv Helleland (red.): *Norske stedsnavn/stadnamn*, 157–174. Oslo.
- Horgen, Gudlaug N. 1985: *Ola på Ola, og endå ein Ola*. Personnamn i Indre Sogn i folketeljingi av 1801. Uprenta hovudoppgåve. Universitetet i Bergen.
- Horgen, Gudlaug 1989: «Det var saa kostbart finde paa nye navn». Namneskikk i Indre Sogn i 1801. *NN* 6. 27–35.
- Laberg, Jon 1926a: *Hafslo: bygd og ætter*. Bergen.
- Laberg, Jon 1926b: *Luster: bygd og ætter*. Bergen.
- Lampe, Johan F. 1896: *Bergens Stifts Biskoper og Præster efter Reformationen*: Biografiske Efterretninger. Samlede af Provst Johan Fredrik Lampe. Efter hans død udgivne af D. Thrap, Sognepræst – 2. Kristiania.
- Lothe, Anders A. 1950: *Målreisings saga i Sogn og Fjordane*. Florø.
- Lundh, Henrik 1924: *Navneloven av 9 februar 1923 med innledning og kommentar*. Kristiania.
- Matrikkelutkastet av 1950*. Utg. Dokumentasjonsprosjektet (UiO). <http://www.dokpro.uio.no/cgi-bin/stad/matr50> (henta 12.02.2020).

- Nedreliid, Gudlaug 1998: «Ender og daa ein Aslaksen eller Bragestad». Etternamnsskikken på Sør- og Vestlandet. Studiar i folketeljingsmaterialet frå 1801. Høgskolen i Agder, Avdeling for humanistiske fag.
- NG 12 = Rygh, Oluf 1919: *Norske Gaardnavne*. Oplysninger samlede til brug ved Matrikelens Revision. 12. Nordre Bergenhus Amt. Udg. af A. Kjær. Kristiania.
- Sannrud, Astrid W. 1994: Patronymer i overgangsform. Kompositumspatronymer som verken er primærpatronymer eller sekundærpatronymmer i Fredrikstad i 1865. *SAS* 12. 103–114.
- Telefonkatalogen 1979/80*. Del 8: *Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal*. Utg. Televerket. Katalogavdelingar Luster, Gaupne, Gjerde, Hafslo, Skjolden og Sperle. 1979.
- Utne, Ivar 2001: Utviklinga av slektsnavn i Norge, med særlig vekt på sen-navn. *Genealogen* 2/2001. 13–26.
- Utne, Ivar 2008: Gamle språkformer i etternavn med opphav i norske gårdsnavn. *Genealogen* 2/2008. 26–37.
- Veka, Olav 2016: *Norsk etternamnleksikon*. Norske slektsnamn – utbreiing, tyding og opphav. 2. utgåva. Revidert, oppdatert og utvida. Oslo.

Litterær onomastikk

– faglig status og veien videre

Av Benedicta Windt-Val

Litterær onomastikk kan defineres som navneforskning som henter sitt materiale fra litteraturen og forsøker å kartlegge forfatterens overordnede strategi bak navnevalg og navnebruk. Hypotesen som ligger til grunn, er at egennavnene i et litterært verk ikke bare eksisterer mer eller mindre tilfeldig, side om side, men i stedet til sammen danner et meningsbærende mønster i verket og utgjør et bestemt system. De må ses i gjensidig samspill med hverandre, de må vurderes i forhold til det appellative ordforrådet, og ikke minst må man se sammenhengen mellom navnene og den tematikken som bærer det litterære verket de opptrer i. Den primære oppgaven for litterær onomastikk må derfor være å beskrive og forklare så vel det enkelte navns funksjon som struktureringen av det man kan kalle «navnelandskapet» i verket, og derved tydeliggjøre egennavnenes andel i gestaltningen av personer og tema. Ut fra disse forutsetningene ser man at litterær onomastikk nødvendigvis må være et tverrfaglig forskningsfelt som kombinerer litteraturteori og kunnskap om navn og navnebruk.

Det har vært forsket på dette fagfeltet gjennom hele 1900-tallet, i utgangspunktet mest i Øst-Europa. På 1960- og 70-tallet vokste det frem en sterk interesse for litterær onomastikk i USA. Den britiske navneforskeren Wilhelm F.H. Nicolaisen deltok aktivt i arbeidet med å videreutvikle den litterære onomastikken i USA, og hans innsats har vært essensiell for det gjennombruddet som førte til at man også i Vest-Europa fattet interesse for navnebruk i litteraturen.

Både internasjonalt og i Norge har navneforskningen som fag tradisjonelt vært konsentrert om etymologisk analyse og kategorisering av språklige, kronologiske, geografiske og sosiologiske variasjoner av det reelle onomastikonet. Hittil har det meste av den litterære navneforskningen gått ut på å vurdere navnematerialet på et historisk-empirisk

grunnlag, i tråd med det som har vært vanlig innenfor den opprinnelige navnegranskingen som den litterære onomastikken er sprunget ut fra. Man har sammenlignet navnene i de litterære verkene med den reelle navnebruken i den tidsepoken og det geografiske området handlingen er lagt til. Enkelte av arbeidene har vært konsentrert om forholdet mellom navn, kjønn og sosial klasse. I de første avhandlingene ble navnenes betydning eller tematiske og symbolske funksjon i verkene bare sporadisk berørt, senere er det kommet flere artikler og avhandlinger der man går inn på navnenes tematiske og symbolske rolle i verket.

Ikke desto mindre har den litterære onomastikken vært hemmet i sin videre utvikling av en mangel på anvendbar teori – en teori som også henter inn litteraturen, som kan virke samlende på fagfeltet, og som kan tas i bruk i den generelle forskningen og gi sammenlignbare resultater som kan løfte fagfeltet opp på et høyere og mer samstemt, internasjonalt nivå.

Det eneste internasjonale, vitenskapelige tidsskriftet som i dag er viet til studiet av litterær onomastikk, er *The Journal of Literary Onomastics*, som utkommer årlig (med unntak av 2013 og 2018), og som regel omfatter fra tre til syv artikler. Men i 2018 besluttet redaktørene av *Journal of the International Council of Onomastic Sciences*, *Onoma*, å vie et helt nummer til de teoretiske aspektene av litterær onomastikk. Denne artikkelen har sitt utgangspunkt i de seks artiklene som, sammen med tre bokanmeldelser, utgjorde dette nummeret – *Onoma* 53/2018. Artiklene blir gjennomgått én for én, i alfabetisk rekkefølge etter forfatternes navn, med et sammendrag av den teorien som løftes frem i dem, og med kommentarer og synspunkter der det faller naturlig.

1. Richard Coates: *Linguistic aspects of literary name origination*

I denne artikkelen drøfter Coates hva *mening* betyr sett i relasjon til egenavn i litteratur, med spesielt fokus på det lingvistiske grunnlaget for navnedanning som en målrettet historisk handling. Han tar også opp selve leseprosessen, forfatterintensjonens betydning og umuligheten av å oversette navn – men ettersom dette blir gjort (med større eller mindre hell) i mange litterære verker, ville det kanskje være riktigere å omtale det som problematisk enn umulig.

Coates har utviklet en teori som han kaller *The Pragmatic Theory of Properhood*. Den er basert på forestillingen om at egenavn må defineres

utelukkende med utgangspunkt i sin refererende funksjon, ettersom ordene etter hans mening mister sin betydning i det øyeblikket de går over til å bli navn, og deretter er fullstendig betydningsløse.

Ifølge Coates' teori er navn bare lingvistiske hjelpemidler til å peke ut en bestemt person eller et bestemt sted – med andre ord, et rent referanseapparat. I seg selv er de innholdsløse. Med andre ord vil ethvert uttrykk som brukes i referanseøyemed, kunne katalogiseres som et navn. Ordenes etymologiske betydning slettes i samme øyeblikk de går over til å bli et navn. Han mener også at navnene ikke betegner kategorisk, bare individuelt.

Coates inndeler egennavn som er valgt ut til å betegne litterære skikkelser, steder eller andre individer som kan navngis, i fire brede kategorier:

1. Forfatteren lager navnet selv (*ex nihilo*), eller skaper inntrykk av at det forholder seg slik.
2. Navnet plukkes ut helt tilfeldig av et eksisterende navneforråd.
3. Navnet velges ut til erindring om noen, for eksempel en historisk skikkelse, eller for å peke på en annen fiktiv skikkelse, eller som en allusjon til en slik skikkelse.
4. Navnet kan være oppfunnet, men består av eller inneholder tolkbare lingvistiske elementer (ikke navn), og forfatteren kan ha et ønske om at leseren skal oppfatte den betydningen som er lagt i disse.

De eneste navnene som kan være åpenbart meningsbærende i en tekst – i den grad leseren har forutsetninger for å oppfatte meningen – blir ifølge Coates de såkalte symbolske navnene, også kjent som *redende Namen* eller på engelsk *Cratylic names* (etter Platons dialog *KRATYLOS*), der navnet blir oppfattet som et tegn (*nomen est omen*). Disse navnene er så transparente at de kan bli forstått, i hvert fall delvis, i kraft av sin etymologi, og dermed bidra til at leseren danner seg en oppfatning av den litterære skikkelsens personlighet og rolle.

Dette er jo tilsynelatende i strid med den påstanden Coates tidligere har fremsatt, nemlig at ord tømmes for all mening og betydning i det øyeblikket de blir til navn. Men Coates løser dette problemet gjennom en teori om at intensjonell litterær navngivning i seg selv er et tilbud til leseren om en *gjenoppvekking* eller kontekstuell *resemantisering* av

navnets etymologi, ganske enkelt fordi litteratur er kunst, og kunsten gjør litterær navngivning forskjellig fra navngivning i det virkelige liv.

Coates prøver også å fastslå hvorvidt litterær onomastikk i det hele tatt kan forsvares, i og med at dette fagfeltet bygger på forestillingen om forfatterens intensjon. Denne problemstillingen har sitt utspring i at mange litteraturteoretikere, deriblant Roland Barthes og Stanley Fish, har forsøkt å fjerne forfatteren fra studiet av litterære tekster. Deres holdning er at en litterær tekst skal tolkes i kraft av seg selv, uten hensyn til forfatterens mer eller mindre utgrunnelige intensjoner. Men Coates mener at navngivning av litterære skikkelser er en handling, ikke en tekst – valget av navnene foregår i forfatterens hode, og derfor kan det forsvares hvis leseren går ut fra at det ligger en hensikt bak.

Alt i alt fremstår denne artikkelen hovedsakelig som et forsøk på å imøtegå alle de innvendinger lingvister og litteraturteoretikere kan fremsette mot litterær onomastikk. Det er interessant lesning, selv om noen av argumentene som fremføres, kan virke litt konstruerte. Mot Coates' argumentasjon kan det hevdes at det enkleste «forsvaret» for litterær onomastikk må være alle de forfatterne (Maria Gripe, Toni Morrison, Klaus Rifbjerg og mange flere) som selv understreker hvor viktige, ja, til og med avgjørende, navnevalgene er, ikke bare for utviklingen av personene, men også for forløsningsen av hele fortellingen.

2. Žaneta Dvořáková: *Notes on functions of proper names in literature*

Dvořáková beskriver forskningen innen litterær onomastikk i Tsjekkia, som for en stor del baserer seg på Karl Gutschmidts teori og typologi, videreutviklet av Miloslava Knappová. Dvořáková sammenligner de forskjellige betegnelse tsjekkiske forskere bruker på navnets ulike funksjoner i teksten, og presenterer i tillegg nye funksjoner som hun selv har funnet. Etter hennes oppfatning bør man ikke se på disse funksjonene som adskilte kategorier, men i stedet som enheter som fletter seg sammen, utfyller hverandre og arbeider sammen om å skape verkets «navnelandskap», en betegnelse skapt av Karl Gutschmidt. Det eksisterer et samspill mellom navnene i teksten, og mellom navnet og den personen som bærer det.

Dvořáková løfter frem følgende funksjoner for navn i litterære tekster, samtidig som hun hele tiden viser til hvilke betegnelser andre onomaster bruker på dem, og hvilke oppfatninger de har av dem:

1. Identifiserende

Dette er navnets viktigste og mest essensielle funksjon, og det gjelder ikke bare egennavn, men også kjælenavn, kallenavn, og måten personen velger å bruke sitt eget navn på (egenidentifisering).

2. Karakteriserende

Her er det snakk om svært transparente navn, symbolske navn, såkalte «redende Namen» som forteller noe om personen eller peker på et bestemt karaktertrekk eller en fremtredende egenskap.

3. Mytologiserende

Denne funksjonen forutsetter at egennavnet er en svært viktig del av navnebæreren, med forbindelse til hans eller hennes sjel. Navn og navnebærer er ett. Dette er en sterk kontrast til moderne lingvisters oppfatning av navn som en sosial konvensjon som utelukkende har praktiske formål.

4. Assosierende/konnotativ

Den funksjonen er basert på historiske eller kulturelle allusjoner, forbindelser og assosiasjoner. Navnet behøver ikke nødvendigvis å være identisk med andre autentiske eller litterære navn (intertekstualitet) – det er nok at de har så store likhetstrekk at leseren selv kan trekke forbindelsen.

5. Symboliserende

Det kan være vanskelig å skille mellom den symboliserende funksjonen og den assosierende, fordi begge er basert på de forbindelseslinjene leseren selv kan trekke. Dvořáková mener at den symboliserende funksjonen representerer et generelt, abstrakt konsept, enten i form av personer (*Napoleon*), steder (*Waterloo*) eller litterære skikkelser (*Romeo*).

6. Klassifiserende

Navn kan klassifisere litterære skikkelser ut fra mange ulike perspektiver – blant andre tidsmessig, geografisk, sosialt, nasjonalt, religionstilhørighet, gruppetilhørighet, ideologisk, historisk og økonomisk.

7. Estetisk

Den estetiske funksjonen kalles også poetisk, og den kan være vanskelig å skille fra funksjoner som kalles *ekspressive*, *emosjonelle* eller *psykologiske*. Det er her snakk om den virkningen

navnet utøver på leseren og de bildene navnet skaper i ham eller henne.

8. Illusjonsskapende

Bruken av navn hentet fra det reelle navneforrådet bidrar til å skape det Roland Barthes kalte «virkelighetseffekten» – en illusjon av at historien som fortelles, er virkelig og har foregått i den virkelige verden. Men navnene kan også brukes i den motsatte hensikt – for eksempel for å skape en eventyrverden, slik man ser i bøkene om *Harry Potter*.

Dvořáková avrunder med å drøfte et videre rammeverk for navnets funksjoner i teksten, og de ulike perspektivene disse funksjonene kan ses fra. Hun gir også en gjennomgang av mulighetene som ligger i bruken av navn i en tekst, og undersøker forholdet mellom navnet og henholdsvis forfatteren, leseren og den litterære skikkelsen.

Dette er en interessant, innsiktsfull og grundig gjennomgang navnenes funksjoner i teksten, og den vil utvilsomt virke inspirerende på alle som arbeider med litterær onomastikk.

3. **Martyna Katarzyna Gibka:** *Functions of character's proper names in novels* og *Functions of character's proper names in television series: Theoretical Outline*

Begge disse artiklene er grundige og omhyggelige arbeider der Gibka presenterer et teoretisk rammeverk for forskningen på navn i litterære verker, samt en analysemetode som etter hennes mening vil gi en uttømmende og sammenhengende analyse, og som kan brukes på alle romaner. Teoriene henne blir videreutviklet i boken *Literary Onomastics: a Theory*¹⁾, som utkom i 2019.

Gibka er av den oppfatning av man må utvide og utdype spekteret av de mange og varierte funksjonene et navn kan ha i en roman, og teorien hennes, som hun kaller *The theory of two acts*, tar utgangspunkt i to konkrete handlinger – først selve *navngivningen*, som hun betegner som en «permanent funksjon», og dernest *bruken av navnet* i det litterære verket,

1) ArchaeGraph 2019, ISBN 978-83-66035-56-0, e-bok ligger fritt tilgjengelig på forleggerens hjemmeside: https://www.archaeograph.pl/lib/123lbv/Literary-onomastics_ebook-jzo0bxdw.pdf

som hun omtaler som en «momentan funksjon» som uttrykker forholdet mellom de litterære skikkelsene. Slik Gibka ser det, vil en analyse basert på selve navngivningen gjøre det mulig å identifisere navnets funksjoner fra det øyeblikket det skapes og videre gjennom hele handlingen, uavhengig av den individuelle bruken av navnet.

Gibkas oppfatning av navngivningsprosessen, de elementene som inngår i den (forfatteren, den navngitte personen, eventuelle fiktive navngivere, navnet selv, brukerne av navnet og leseren av verket), og forholdet mellom dem, blir grundig forklart og illustrert både gjennom et diagram og ved hjelp av en tabell med en systematisk oppramsing av de mulige elementer og kombinasjoner av elementer som kan gjøre seg gjeldende. Det påfallende er at hun tillegger forfatteren og forfatterens omstendigheter og situasjon i navngivningsøyeblikket så stor vekt i en slik analyse. Hun hevder for eksempel at navnene må vurderes som et uttrykk for forfatterens egne følelser for de fiktive karakterene som får dem. Man kan også sette spørsmålsteget ved om det er riktig å trekke leserens eventuelle reaksjoner på navnene inn i analysen – man kan jo i utgangspunktet bare ha kjennskap til egne reaksjoner og eventuelle reaksjoner innenfor egen omgangskrets.

Del to av teorien, som altså gjelder selve bruken av navnene – det Gibka betegner som navnets momentane funksjoner – fremstilles på samme detaljerte måte gjennom diagrammer og tabeller som viser alle de funksjonene som hittil er identifisert. Gibka understreker at listen over mulige funksjoner ikke er endelig, men må kompletteres etter hvert som nye blir avdekket. Selv med de eksemplene hun bruker for å forklare og illustrere diagrammene og tabellene, kan det til tider være ganske krevende å følge tankegangen hennes og holde styr på de mange ulike funksjonene og kombinasjonene.

Den andre artikkelen hennes, *Functions of character's proper names in television series: Theoretical Outline*, er en tilpasning av *The theory of two acts* til navnenes funksjoner i TV-serier, presentert på samme grundige måte. Grunntankene er identiske, her er det bare snakk om justeringer.

4. Volker Kohlheim: *Proper names in literature: A «reevaluation of all values»*

Kohlheim tar utgangspunkt i Roman Jakobsons teori fra 1960 om språkets poetiske funksjon. Jakobson mener at denne oppfatningen av språket krever en total reevaluering av teksten og alle dens komponenter, og hevder at denne reevalueringen også berører egennavnets funksjoner i litteraturen. Som en følge av dette mener Kohlheim at den viktigste oppgaven for et litterært navn ikke er å *identifisere*, men å *etablere* den skikkelsen som bærer navnet, noe som står i motsetning til den generelle oppfatningen innenfor forskningen i litterær onomastikk. Slik Kohlheim ser det, vil et egennavn i litteraturen i utgangspunktet være et komplett tomrom som ikke viser til noe som helst, og heller ikke identifiserer noen, men som gradvis vil fylles med mening og «personlighetstrekk» etter hvert som handlingen skrider frem og navnebæreren fremstår som en person med egenskaper og holdninger. Men det er fremdeles egennavnet som samler disse personlighetstrekkene til en enhet.

Kohlheim peker også på navn som i seg selv er sterkt karakteriserende, de såkalte transparente navnene, også kjent som «redende Namen», som har vært i bruk i litteraturen helt tilbake til den tidligste greske litteraturen, og mener at de bedre enn noe annet bekrefter Jakobsons påstand om nødvendigheten av en reevaluering av alle komponenter, ettersom den betydningen ordet hadde før det ble et navn, og som er så uvesentlig i det virkelige liv, antar en fremstående rolle i en litterær tekst.

Utover dette drøfter Kohlheim en rekke andre aspekter ved egennavn i og utenfor litteraturen, blant annet den flertydigheten og ambivalensen som følger av at egennavn ikke kan innordnes i logisk ordnede kategorier. I virkelighetens verden anses dette som faktorer som i størst mulig grad bør elimineres, men i litteraturen kan de utnyttes på mange forskjellige måter for å skape mening og betydningsnivåer i en litterær tekst – noe som igjen bekrefter Jakobsons teori.

Til slutt kommer Kohlheim inn på stedsnavn i litteraturen, som så langt har vært viet betydelig mindre oppmerksomhet enn personnavnene. Årsaken til dette er etter hans mening åpenbar; det skyldes nemlig at selv om de fleste litterære skikkelser er oppdiktete, vil de fleste av stedsnavnene i verkene være hentet fra virkeligheten. Og selv i de tilfellene der forfatteren har diktet opp en hel geografi, som for eksempel Anthony Trollope og hans seks romaner om det fiktive grevskapet *Barsetshire* eller

Thomas Hardy og hans *Wessex*, kan man lokalisere områdene mer eller mindre nøyaktig på kartet. Likevel mener Kohlheim at stedsnavn har et stort potensial som meningsbærende elementer i en litterær tekst, og at de gjennomgår den samme poetiske reevalueringen av sine funksjoner som personnavn.

5. Grant W. Smith: *Naming as art in Shakespeare's Tempest*

Smith drøfter navn som en form for tegn, og bruker Shakespeares *Stormen* fra 1611 som utgangspunkt for først og fremst å påvise det symbolske potensialet som ligger i egennavnene, og dernest for å demonstrere at navnene i Shakespeares skuespill hadde symbolske betydninger som generelt var tilgjengelige for teaterets publikum på den tiden han skrev dem. Ut fra dette utleder han to følgesetninger:

1. Man bør ikke anta at betydningen som er nedlagt i Shakespeares navn, er av privat eller esoterisk art.
2. Forskere bør generelt velge den enkleste og mest innlysende tolkningen av navnene.

I *Stormen* mener Smith å finne eksempler på de fleste meningsbærende mekanismene i Shakespeares navn, og han forsøker å finne seks grunnleggende (til tider overlappende) typer av referanser og betydning i navnene – a) generiske, b) dagsaktuelle, c) tilnavn, kallenavn og navn som fungerer som merkelapper, d) referanser til klassisk mytologi, e) intertekstuelle referanser, spesielt gjentakelser fra hans egne tidligere stykker og f) etymologiske (og fonetisk alluderende) nydannelser.

Smith drøfter hva han legger i betegnelsen *symbolsk betydning*, og viser til semiotisk teori der blant andre C.S. Peirce fastslår at symbolsk mening oppstår når et tegn fremkaller to eller flere mulige referenter hos en tolker. Hypotetisk kan navn, substantiver, tilnavn og de fleste ord forstås som tegn som er knyttet sammen av grammatikken i språket, og hvert slikt tegn kan hypotetisk fremkalle to eller flere mulige referenter i tolkerens bevissthet.

Til forskjell fra den påpekende funksjonen som ligger i ordene, vil den symbolske betydningen være tilnærmet ubegrenset i omfang fordi alt kan være forbundet med alt mulig annet innenfor språkets strukturelle grenser, spesielt når språket brukes i en poetisk hensikt. Navn eller de enkelte

delene som navnet består av, vil alltid ha tidligere bruksområder som ofte forstås som sekundærreferanser. Smith mener at onomastens oppgave er å oppspore de ulike referansene som kan antydes av slike sekundærreferanser, i tillegg til den øyeblikkelige referansen som er mest iøynefallende.

En oppsummering og veien videre

Det er svært gledelig å se at interessen for litterær onomastikk er så stor, både i Europa og USA, og ikke minst at nye, fruktbare tanker og teorier vokser frem. Like gledelig er det at det tas initiativ til at disse tankene og teoriene presenteres samlet på en plattform som når frem til forskere i mange land, slik at de kan tas i bruk og videreutvikles. Ekstra viktig blir dette for norske onomaster med interesse for dette fagfeltet, i og med at miljøene innenfor navneforskningen her er mer eller mindre utradert.

Det fremgår tydelig av disse artiklene at den formen for litterær onomastikk som er best kjent og lettest tilgjengelig, både for onomaster og for leserne, er åpenlys symbolsk navnebruk, bruken av de såkalte «redende Namen», som flere av artikkelforfatterne går grundig inn på – navn som ved hjelp av tydelig symbolikk eller allegori fremhever visse trekk ved en litterær skikkelse eller peker på selve temaet i verket.

Holdningen til symbolsk onomastikk avhenger av hvilket standpunkt man inntar i den semantiske debatten om hvorvidt egennavn har en innholdsside, og dermed også en betydning, eller om de bare er innholdstomme «merkelapper» med individualiserende og identifiserende funksjon – en diskusjon blant annet Richard Coates løfter frem. Men heller ikke en slik sondring gjør holdningene entydige. Selv om man avviser at navn har semantisk innhold på linje med appellativene, kan man likevel mene at de kan ha konnotasjoner og symbolsk ladning. Enkelte hevder at mangelen på semantisk innhold faktisk bidrar til å forstørre konnotasjons- og innholds-siden, fordi den medfører at egennavnene ikke i seg selv rommer noen elementer som kan bremse konnotasjonene. Semantikeren og filosofen J.R. Searle hevder for eksempel at egennavn «function not as descriptions, but as pegs on which to hang descriptions», og Roland Barthes tillegger egennavnet tre vesentlige egenskaper: evnen til å vesentliggjøre (ettersom det kun viser tilbake til én enkelt referent), evnen til å omtale (man kan etter behag trekke frem alt det vesentlige som skjuler

seg bak navnet, bare ved å uttale det) og evnen til utfoldelse (man «folder ut» et egennavn på samme måte som man gjør det med et minne).

En annen form for symbolsk navnebruk er den skjulte symbolikken, som blant annet Grant Smith skriver om, hvor forfatteren velger navn som krever en viss kunnskap hos leseren for at han skal få tilgang til den informasjonen som ligger i navnene. Som regel vil den skjulte symbolikken inneholde antydninger om verkets tematikk eller om de litterære personenes funksjon i verket, enten gjennom navnets betydning eller intertekstuell, gjennom allusjoner til andre verk eller generer. Et argument mot eksistensen av skjult symbolikk i litterære verk går ut på at forfatteren neppe vil nedlegge så mye arbeid i å komponere detaljer som et flertall av leserne antagelig ikke vil oppdage eller ha utbytte av. Dette synspunktet er blitt imøtegått av bl.a. den italienske semiotikeren Umberto Eco, som mener at leseren må være innstilt på å gjøre en betydelig arbeidsinnsats under lesingen:

An 'open' text cannot be described as a communicative strategy if the role of its addressee (the reader, in the case of verbal texts) has not been envisaged at the moment of its generation *qua* text. An open text is a paramount instance of a syntactic-semantico-pragmatic device whose foreseen interpretation is a part of its generative process.

Den tyske litteraturforskeren Wolfgang Iser er en av arkitektene bak den estetiske responsteorien. Denne teorien legger til grunn at det litterære verket oppstår gjennom samspillet, *interaksjonen*, mellom tekst og leser. Iser mener at modelleseren, som han kaller *den impliserte leser*, inntar en rolle som er både aktiv og passiv. Den er aktiv i og med at den gjør teksten meningsfylt, og passiv i og med at premissene allerede er fastlagt i teksten. Meningen med en tekst, sier Iser, oppstår i den produktive spenningen mellom den leserrollen teksten tilbyr og leserens disposisjoner og interesser.

Selvfølgelig er det ingen lesere som svarer fullt ut til den modelleseren forfatteren stiler teksten til under skriveprosessen. Men forfatteren legger inn de elementer i teksten som han selv oppfatter som meningsbærende, uten å forvente at den enkelte leser skal oppfatte alle de koder og signaler teksten inneholder. Dersom forfatteren selv oppfatter navn som menings-

bærende og betydningsfulle, vil han også gjøre bruk av dem i sine litterære strategier.

Martyna Gibkas presentasjon av navnenes funksjoner i teksten er beundringsverdig i all sin detaljrikdom og grundighet, og det blir utvilsomt et verdifullt tilskudd til den videre forskningen, men det har også sine svakheter. Som nevnt innledningsvis, er litterær onomastikk et tverrfaglig forskningsfelt som krever både onomastiske kunnskaper og litterærteoretisk innsikt. Det har flere ganger vært påpekt at studier innen dette feltet så langt bærer preg av at det for det meste er navneforskere som utfører dem – ofte uten å ha den nødvendige kunnskapen om eller interessen for litteraturteori. Gibkas teorier og oversikter over navnenes funksjoner i teksten mangler det samlende elementet som kan bidra til at arbeidet hennes åpner nye, meningsbærende lag i teksten, gir økt forståelse av tematikken i teksten og fremhever forfatterens litterære strategi som har ført frem til at nettopp disse navnene ble valgt. Siden dette i utgangspunktet må sies å være den overordnede hensikten med litterær onomastikk, må det anses som en ganske vesentlig brist i den metoden hun presenterer.

For sannsynligvis er det nettopp dette som er den mest produktive og mest samlende veien videre for forskningen innen litterær onomastikk – at man henter frem litteraturteori som omhandler navnenes plass og rolle i verket, og viser hvordan de kan bidra til å åpne betydningslagene i verket og løfte frem informasjon om personenes egenskaper, motiver og handlinger. Hvor skal man så finne en slik teori?

En av mulighetene er å gå til den franske litteraturforskeren Philippe Hamon. Han beskriver realismen som summen av en rekke retoriske og fortelletekniske grep, og har utarbeidet en grundig og detaljert teori om de skrivetekniske og retoriske grepene som etter hans mening konstituerer realismen. Denne teorien presenterer han i form av femten hovedpunkter som etter hans syn spiller en vesentlig rolle i en realistisk diskurs. Flere av disse punktene omhandler personnavn, historiske navn, geografiske navn og handling som utspiller seg i forbindelse med navn. Disse elementene betegnes som noen av realismens viktigste virkemidler.

Hamon ser på personnavn i en tekst som presumptivt betydnings-tomme elementer som gradvis fylles opp med betydningsbærende elementer etter hvert som handlingen utvikler seg, og person og navn vokser sammen. Dette er i og for seg det samme som Barthes sier når han påpeker

«navnets evne til utfoldelse» og beskriver det som et element som kan «fylles og utvides».

Av de femten hovedpunktene Hamon har utarbeidet med henblikk på de fortelle tekniske grepene som konstituerer den realistiske diskursen, er det åtte som berører bruken av navn:

Familiehistorikk, slektshistorier med kronologisk fremstilling og forfedre med betydning for personenes fremtid bidrar til å gi de litterære skikkelsene et solid forankringspunkt i den fiktive virkeligheten.

Slektsnavn vil ofte formidle opplysninger om sosial bakgrunn, stand og klasse, arv og miljø.

Fornavnene gir utfyllende informasjon om eller hint om egenskaper hos den enkelte person.

Til sammen danner fornavn og slektsnavn strukturer som fungerer som en slags «grammatikk» over de litterære skikkelsene, inndeler dem i grupper, antyder funksjoner i verket og tjener som en pekepinn om deres videre skjebne eller oppførsel.

Bruk av historiske navn og autentiske geografiske navn som veves inn i det fiktive navnelandskapet i verket bidrar til å skape en virkelighetsnær bakgrunn for fortellingen.

Bruk av navn som allusjoner til tidligere tekster (intertekstualitet).

Scener hvor personene i verket selv får anledning til å kommentere navn, for eksempel i forbindelse med fødsler, dåp, indre monologer i forbindelse med presentasjon av nye personer, diskusjoner som gjelder navn osv.

Navn brukt som titler på bøker for å understreke individets rolle.

Barthes' analyser av egennavnets rolle i den litterære skaperprosessen er preget av innsikt og til dels begeistring over de mulighetene forfatteren her har til sin rådighet dersom han forstår å utnytte dem. Men Barthes konsentrerer seg mest om egennavnets egenskaper og går ikke konkret inn på detaljer i forbindelse med bruken av navnene, og hans betraktninger gir derfor ikke så godt grunnlag for generering av teori. Hamons oversikt over de retoriske og fortelle tekniske grepene som konstituerer realismen, er konkret, systematisk, detaljert og oversiktlig, noe som gjør

det enkelt å bruke den som et teoretisk grunnlag og utvikle produktive metodiske grep fra den.

Veien videre for den litterære onomastikken ligger sannsynligvis i en kombinasjon av onomastenes omfattende kunnskap om og interesse for navn, og en litteraturteori som for eksempel den ovennevnte. Først da vil man virkelig kunne åpne verkene og finne en dypere innsikt i de lagene av mening som er nedlagt i navnene fra forfatterens side.

Litteratur

- Barthes, Roland 1994. Proust og navnene. *I tegnets tid. Utvalgte artikler og essays*. Oslo. 63-71.
- Eco, Umberto 1979. *The Role of the Reader. Explorations in the Semiotics of Texts*. London.
- Hamon, Philippe 1973. Un discours contraint. *Poétique 16*. Paris. 411–45.
- Hamon, Philippe 1992. On the Major Features of Realist Discourse. L.R. Furst (red.): *Realism*. London. 166–85.
- Iser, Wolfgang 1978. *The act of reading: a theory of aesthetic response*. London.
- Searle, J.R. 1970. *Speech Acts*. Cambridge.

Bokmeldingar

Plurala ortnamn. Föredrag från ett symposium i Uppsala 6–7 oktober 2016. Utgivna av Staffan Nyström & Mats Wahlberg. Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi CXLVIII. ISSN 0065-0897. (115 sider, ill.)

Plurale stedsnavn, stedsnavn med flertallsendelse, er et tema som har opptatt navneforskere siden 1800-tallet og som har blitt livlig diskutert i de siste seksti år. Problemet er at mange stedsnavn har en endelsesmorfologi som ikke samsvarer med den appellative bruken i språkssystemet. Dette misforholdet, der navnesystemet går sine egne veier, kan påvises på flere plan: genustilordning, kasusbruk, bestemthetsmarkering – og altså også pluralmarkering.

Det finnes utallige eksempler på gamle og yngre stedsnavn der navnebæreren fysisk framtrer som ‘ett eksemplar av det hovedordet uttrykker’, men som likevel har flertallsendelse. Årsakene har vist seg vanskelig å få klarhet i. Et tilleggsproblem er genustilordningen, ved at nøytrumsord får overgang til feminin eller maskulin flertalls-bøyningsendelse når de opptrer som hovedord i navn. Virkningen er at stedsnavnene får en mer ensartet og tydeligere flertallsmarkering enn de tilsvarende appellativene i språkssystemet.

I denne boka behandles temaet ‘plurale stedsnavn’ i syv vitenskapelige artikler: fire fra Sverige, ett fra Danmark, ett fra Norge og ett fra Island, og slik at plurale stedsnavn fra hele det nordiske området blir belyst.

Etter et kort forord av utgiverne Staffan Nyström og Mats Wahlberg følger artiklene som åpner med «Plurala ortnamn. En forskningsöversikt» av Svante Strandberg. Dette bidraget er viktig, fordi det på en meget grundig måte gjør greie for forskningen på feltet, fra slutten av 1800-tallet og fram til i dag. En helt spesiell plass i denne forskningshistorien har avhandlingen *Plural form i äldre ortnamsskick* som Lars Hellberg gav ut i

1960. Når emnet plurale stedsnavn behandles, kan en gjerne tale om tida før Lars Hellberg, Lars Hellberg 1960, og tida etter Lars Hellberg.

Disposisjonen i Strandbergs oversiktsartikkel er ordnet etter noen sentrale problemstillinger fra forskingshistorien, der de viktigste er disse:

Hva er grunnen til at plurale bebyggelsesnavn med nøytralt grunnord framtrer med feminine kasusformer?

Hva ligger til grunn for plural form og feminint genus i gamle teignavn (ägonamn)?

Hva kan forholdsvis unge plurale navn si om oppkomsten av eldre plurale navn?

Hvor gamle er de eldste plurale stedsnavnene?

Av gode grunner har Strandberg gitt de to første punktene mest plass. Blant hovedordene til bebyggelsesnavnene har særlig «-staðir» fått mye oppmerksomhet; staðir-navnene opptrer konsekvent med flertallsform, også i de tilfeller der navneformen ikke kan sikte til mer enn ett bosted.

Forskningen på plurale stedsnavn har vært preget av en rekke usikre påstander debattert fra ulike posisjoner, og ofte uten at det er mulig for leseren å få øye på noe tydelig utviklet metodologisk fundament. Derfor kan vitenskapelige tekster på dette feltet ikke sjelden føles vanskelige å få helt taket på. Det virker som om aktørene i debatten har vist heller lite interesse for å diskutere overordna metodologiske prinsipper. Det er nå så sin sak.

Om en skulle prøve seg på litt metodologisk refleksjon, er det ikke til å komme forbi at motsetningen singular/plural er en primitiv morfologisk opposisjon med grammatiske forutsetninger, slik at et lingvistisk utgangspunkt under enhver omstendighet må være grunnleggende. Det er derfor med rette at Svante Strandberg framhever de lingvistisk orienterte forskerne som viktige, der han spesielt siterer Ivar Lundahl (1936):

Ett uppmärksammat försök att sakligt förklara flertalsform hos plurala ortnamn har gjorts av Lundahl. [...] Hans tankegång kan beskrivas med ordet *mångformighet*. Pluralis kan ha använts om ”terränger med oenhetlig karaktär, vilka än kunna uppfattas som en enhet och än som mångfald” (s. 12).

Det er en idé som forskerne i dag gir stor tilslutning til.

Fyldigst omtale i Strandbergs 25 sider store oversiktsartikkel har ikke uventet Lars Hellbergs avhandling *Plural form i äldre nordiskt ortnamns-skick*, den til nå mest omfattende spesialstudien. Noe som karakteriserer denne avhandlingen, er en sterk vektlegging på eldre bosetningshistorie, der forklaringene på flertallsformene i stor grad blir kulturhistorisk begrunnet. Hellberg har tenkt seg at den stadige nydyrkingen og utvidelsene av dyrkingsarealer er noe som bidrar til mer bruk av bostedsnavn med flertallsformer. Men dette er en teori som en rekke andre forskere mener er uakseptabel, blant andre Bo Gräslund, som lenger ute i boka begrunner dette nærmere.

Det neste bidraget som følger, er «Danske stednavnes numerus» av Bent Jørgensen. I fordelingen mellom singulare og plurale stedsnavn gjenfinner vi et ganske likt hovedmønster innenfor det nordiske området. I Danmark, som i de øvrige nordiske land, har atskillige gamle bebyggelsesnavn og naturnavn pluralisform der dette ikke uten videre er forventet. Bostedsnavn med dativ pluralisform er ikke uvanlig, og det eldste overleverte danske stedsnavn er faktisk et sådant, Salløv, som på en runestein fra 700–800 har formen «salhauku[m]». Jørgensen gir også andre eksempler på dativ pluralis, men medgir at et dansk navnemateriale er vanskelig å bestemme morfologisk, på grunn av at språket tidlig gjennomgikk vokalreduksjon i trykklette stavelser, slik at det som holdt numerus-distinksjonen oppe, ble visket ut i dansk.

Fra Danmark tar vi steget over til Norge og artikkelen «*Ombo, Gilja, Fidjane og Bergene*. Fleirtal i stadnamn sett ut frå sørvestnorsk materiale» av Inge Særheim. Her viser Særheim gjennom et rikt utvalg av eksempler hvordan pluralisformer arter seg i stedsnavn, i en tekst illustrert med en rekke flotte landskapsfotografier i farger. Å bruke Sørvestlandet for en slik undersøkelse er et godt valg. Der har dialektene gjennomgått relativt lite vokalreduksjon, slik at mye av et gammelt morfologisk mønster er beholdt. Særheim skriver i begynnelsen (s. 47): «Plural form er ofte nytta i stadnamn som tilsynelatande refererer til einskildfenomen». Slik flertalls morfologi forekommer i alle tre genuskategorier, og en finner det i svært gamle og nyere naturnavn, teignavn og gardsnavn, så som *Eida* < **Eiðar* og *Gilja* < **Giljar*. Plurale naturnavn som *Sandane*, *Melene* og *Bergene* trenger ikke å referere til flere eksemplarer av arten, men det kan dreie seg om én lokalitet som er stor i utstrekning og kanskje til noe

mangeforma område (s. 56). Observasjonene synes å kunne passe til en teori framsatt av Harald Bjorvand i 1994, og som Særheim og flere andre bidragsyterne siterer. Teorien går ut på at en slik bruk av pluralis kan gå tilbake på en kollektivform i indoeuropeisk. En viktig observasjon er det at en slik bruk av pluralis kan spores i en mengde utvilsomt svært gamle navn.

I artikkelen behandler Særheim også bruk av feminin eller maskulin pluralisform til appellativ i nøytrum, og viser at navn som *Eida*, *Gilja*, *Risa* og *Holta* må gå tilbake på en eldre *ar*-endelse, men der den gammelnorske formen ellers har null-endelse. Også i natur- og teignavn avviker bestemt pluralis fra den vanlige appellativbøyinga slik at det er samsvar med hankjønn eller hunkjønn. Blant eksemplene *Bergene* /^oberjene/ og *Skodene* /^oskå:dene/, der den appellative bøyingen er /^oberjá/ og /^oskådå/. Ulike forklaringer på dette fenomenet har vært foreslått. Forfatteren holder mest på en teori om analogiske overføringer som gjør at pluralisformen blir mer tydelig markert. I Særheims artikkel er temaet plurale stedsnavn bredt belyst, der resultatene som framkommer burde ha stor overføringsverdi til det nordiske språkområdet mer generelt.

Svavar Sigmundsson følger opp den samme tematikken i «Plurala ortnamn på Island. Namngivning och morfologi». Forfatteren tar for seg noen vanlige hovedledd i bostedsnavn som er kjent siden landnåmstida eller middelalderen. Oversikten viser at staðir-navnene er spesielle, ved at disse uten unntak har pluralisform. Av de mest frekvente leddene ellers fordeler navnene seg i de to morfologiske typene. Blant ledd som *vellir*, *heimar* og *botnar* er den plurale formen mer frekvent enn den singulære. Forfatteren viser eksempler på overganger fra feminin til maskulin bøyning, og også fra nøytrum til femininum eller maskulinum. Noe som derimot ikke kan påvises, er overgang til nøytrum. Forfatteren antar at denne restriksjonen har å gjøre med frekvensforhold, det at nøytrumsmorfologien er mindre frekvent i navnetilfang enn alternativene. Svavar Sigmundsson foretrekker altså en annen årsaksforklaring enn Særheim, selv om disse to mulighetene ikke trenger å utelukke hverandre.

Lennart Elmevik behandler de svenske navneelementene *al*, *tuna*, *sal* og *stad*. Forfatteren bruker mest plass på de tre første, mens delen om *stad* (< *staðir*) er mer for en notis å regne. Elmeviks artikkel har vekt på etymologiske problemer, der de tre førstnevnte ordene antas å ha vært semantisk uttrykk for en eller annen slags sentral bebyggelse, et sted folk

i ei bygd samles for ulike aktiviteter. Vekslingen mellom singular og plural form drøftes også. Et funn i Elmeviks granskning er at noen navn viser singularform i de eldste skriftlige beleggene, mens pluralform viser seg seinere.

«Myten om ägonamn» har Bo Gräslund valgt som sin tittel. Den myten han sikter til, er Lars Hellbergs teori som går ut på at oppdyrka stykker fra en opphavsgård er blitt tillagt en ny bosetning, og at den pluraliteten som fantes av teiger har gitt plurale stedsnavn som så har gått over til å bli bebyggelsesnavn. Bo Gräslund mener dette er en helt urimelig teori av flere grunner. Teorien forutsetter at nye bosetninger har skjedd på grunnlag av gammel oppdyrking, og det forutsetter et visst overskudd på dyrkbar jord som den arkeologiske kunnskapen vi i dag har ikke gir grunnlag for. Dessuten finnes det plurale bebyggelsesnavn av typen *Tuna*, *Husa* og *Sala* der ordinnholdet i seg selv utelukker en slik opprinnelse. Og i tillegg forekommer plurale bebyggelsesnavn på steder der eldre fast bosetning eller dyrking ikke er sannsynlig. Gräslund skriver om Hellbergs teori at den «framstår som en ren skrivbordsprodukt byggd på en hel kedja av själv motsägande och osäkra antaganden, som inte bara saknar stöd i källmaterialet utan också motsägs av det.» (s. 88)

Per Vikstrands «Plurala ortnamn i namntypologiskt och landskapshistoriskt perspektiv» er syvende og siste artikkel samlingen. Den åpner med å hevde at det er få stedsnavnforskere som har fått så hard kritikk for sine teorier som Lars Hellberg, og han viser til Assar Janzén og Carl Ivar Ståhle som særlig kritiske. Selv om Vikstrand ikke vil forvare Hellbergs teori om at plurale bebyggelsesnavn har opphav i plurale teignavn (ägonamn), mener han at kritikken mot Hellberg har vært overdreven, og at likheten mellom plurale teignavn og bebyggelsesnavn er en innsikt som bør tas vare på. Vikstrand anser teignavnenes pluralitet for å ligge i teigenes beskaffenhet: en omfattende parsellering der mange plurale navn har gått over til å bli bebyggelsesnavn. Vikstrand er klar over at dette ikke kan gjelde plurale bebyggelsesnavn som *Tuna* og *Husa*, der andre forhold må forklare endelsen, og han tenker seg her det som er betegnet som mangformighetsplural. Også denne gangen har Vikstrand forsynt artikkelen sin med fine og instruktive illustrasjoner, blant annet flere interessante kartutsnitt over innmarksområder fra 1700-tallet, der vi får et lite glimt inn i en navnerikdom på mikronivået som en gang fantes.

Vi får ingen oppsummering av resultatene fra symposiet. Men med Svante Strandbergs viktige oversiktsartikkel og de andre bidragene som grunnlag må vi kunne si at oppmerksomheten på de mer lingvistiske utgangspunktene er blitt større i tida etter Hellberg 1960, selv om de kulturhistoriske argumentene fremdeles gjør seg sterkt gjeldende i diskusjonene. Vi kan konstatere at Ivar Lundahls lingvistisk orienterte arbeider fra 1937–40 og Harald Bjorvands avhandling fra 1994 hører til de mest siterte og samtidig minst kritiserte i denne artikkelsamlingen, og det burde tale for seg.

For å kunne forstå opposisjonen mellom entallsendelser og flertallsendelser i stedsnavn, må alle typer stedsnavn dras inn i diskusjonen – som vist av flere bidragsytere, ikke minst Inge Særheim. Det som problemet handler om, er og blir et lingvistisk fenomen, en primitiv morfologisk opposisjon med røtter langt bak i språkhistorien. Forståelsen av slike opposisjoner kan ikke baseres på kulturhistoriske innsikter. Det vil si, kulturhistoriske vinklinger og avgrensninger kan man gjerne foreta, men først etter at et metodologisk fundament er kommet på plass, og denne metodologien må få sin næring fra en mer generell problemstilling av lingvistisk art: Hva kjennetegner stedsnavn med pluralis-endelse?

Hvis jeg skulle gi en sammenfatning ut fra det som framkommer i denne artikkelsamlingen, er denne helt i samsvar med erfaringene ellers: Navnebærere som representerer ett enkelt eksemplar, får singular endelse. Navnebærere som ikke representerer ett enkelt eksemplar, får i mange tilfeller en morfologisk endelse som i samsvar med god gammel grammatikktradisjon kalles «pluralis» – eller vi kunne kalle det pluralitet. En mer dekkende betegnelse hadde etter min mening vært å kalle det *kompleksitet*. Pluralitet er én form for kompleksitet, men ikke den eneste. Den funksjonen dette kompleksitetsmorfemet (jeg velger å kalle det det her) har i navnesystemet, kan deles inn i to hovedtyper:

Flere eksemplarer av arten

Ett komplekst eksemplar av arten

For det første brukes kompleksitetsmorfemet for å markere *flertall*, dvs. mer enn ett eksemplar av det hovedordet gir uttrykk for. For det andre brukes det for å markere *ett komplekst eksemplar*. Det vil si et stort, langstrakt, uoversiktlig eller mangeformig eksemplar – som vist gjennom en

mengde gode eksempler i flere av artiklene. Om navnebærerens denotasjon er en naturlokalitet eller kulturlokalitet, er i denne sammenheng uten betydning. Komplexitet uttrykkes uansett ved kompleksitetsendelsen; enkelhet uttrykkes ved singularitetsendelsen.

Vidar Haslum

Bebyggelsenamnens dynamik. Handlingar från NORNA:s 47:e symposium i Lund 11–12 maj 2017. Red. av Kristina Neumüller & Elin Pihl (huvudred.), Sofie Laurine Albris & Jesper Hansen. (NORNA-rapporter 97.) Uppsala: NORNA-förlaget. 2019. 97 sider. ISBN 978-91-7276-099-8. https://www.isof.se/download/18.5f4f926d16bb6b5520d8d4/1562165273925/Bebyggelsenamnens%20dynamik_Norna%2097.pdf

NORNA:s 47:e symposium var ett samarrangemang mellan Institutet för språk och folkminnen och Nätverket för bebyggelsenamnsforskning. Genom temat bebyggelsenamnens dynamik ville arrangörerna rikta uppmärksamheten mot olika typer av förändringar i bebyggelsenamnskicket från äldsta tid till i dag och mot hur bebyggelsenamnen samspelar med andra typer av namn som naturnamn och ägonamn. I volymen, som endast finns i digital version, återges sju av symposiets bidrag. Av dessa rör sex rurala namn med tonvikt på förhistorisk tid och medeltid, medan ett behandlar namn i modern stadsmiljö.

Peder Dams artikel »Bebyggelseslag i det danske navnemateriale. Resultater og metoder fra en tværfaglig og kvantitativ undersøgelse af de danske bebyggelsesnavne» bygger på hans postdoc-avhandling »Bebyggelser og stednavnetyper» från 2015 (se recension av Per Vikstrand i *Namn och bygd* 104, 2016, s. 174 ff.). I denna analyseras samtliga självständiga bebyggelser i Christian V:s matrikel, som redovisar antalet gårdar per enhet och antal tunnor hartkorn, dvs. jordens samlade bruksvärde. För Sönderjylland och Bornholm, som inte täcks av matrikeln, har uppgifter från Danmarks stednavne använts. I allt rör det sig om hela 14 411 bebyggelser, som punktdigitaliserats och analyserats utifrån språkliga, arkeologiska och bebyggelsehistoriska faktorer. Dam särskiljer fyra olika typer av bebyggelseanläggningar under sen vikingatid och tidig medeltid: »klassiska» utflyttarbebyggelser inom en gårds/bys resursområde,

kolonisationsbebyggelser i tidigare obebodda eller glest bebyggda områden, omlokalisering, namnbyte samt samlokalisering av tidigare ensamgårdar till en gemensam by. Att ett namnbyte räknas som en typ av nyanläggning är svårförståeligt; sådana menar Dam dessutom vara i stort sett okända med undantag av nya herrgårdsnamn från renässansen och senare tid. Att en bebyggelse närmast regelmässigt omlokaliserades under järnåldern hävdades av flera arkeologer och bebyggelsehistoriker under 1980- och 1990-talet, då begreppet »den vandrende landsby» myntades. Dam hänvisar här till senare forskning som tyder på att bebyggelserna under järnåldern sannolikt flyttades endast inom ett kort avstånd och att de från ca år 600 i stort sett varit stabila. För samlokalisering menar Dam att det saknas säkra exempel. Av de olika scenarier som presenteras framstår alltså utflyttning inom resursområdet och nykolonisation som huvudtyperna. Primärt utifrån uppgifter i Danmarks stednavne har namnen åldersindelats i ett äldre skikt (-*lev*, -*løse*, -*hem*, -*sted*, -*ing/inge*, -*ung/unge*; varför de två sistnämnda räknas som två typer förstås ej) och ett yngre skikt (-*torp*, -*toft*, -*bøll-bølle*, -*rød*, -*tved*). Ursprungliga naturnamn bildar en egen grupp. Den sammanlagda analysen visar att den äldre namngruppen relativt säkert kan dateras till järnåldern utifrån språkliga, geografiska, bebyggelsehistoriska och arkeologiska grunder. Ungefär hälften av bebyggelserna i den äldsta gruppen har blivit kyrkbyar jämfört med ungefär en av tio i den yngre, och de är också avsevärt större vad gäller andelen tunnor hartkorn. Bebyggelserna med namn inom den äldre gruppen har en hög koncentration av arkeologiska fynd inom en radie av 500 meter från bebyggelsekärnan men ganska få inom en radie av 500–1000 meter därifrån. Dessa bebyggelser bör alltså ha existerat redan under vikingatiden och ha varit geografiskt stabila kring den plats där de är kända från historisk tid. Bebyggelserna inom den yngre gruppen, har få eller inga järnåldersfynd nära bebyggelserna; den överlägset största namngruppen, -*torp*, dateras av Dam till 900–1200-talet. Bebyggelser med namn på -*rød* har ännu färre järnåldersfynd inom 500-metersradien; -*rød* var enligt Dam knappast en vanlig bebyggelsenamnstyp under vikingatiden. En fördel med denna grundliga studie är att den bygger på ett så stort material och att analysmetoderna, alla visserligen var för sig gamla och beprövade, är mångskiftande. Begreppet »den vandrende landsby» synes i med undersökningen kunna avföras. Denna uppfattning,

som på sin tid väckte mycket diskussion, innebar bl.a. att möjligheten att fastställa säkra etymologier utifrån topografin misstänkliggjordes.

Namnen på ursprungligt *-tved* i nordvästra Själland står i centrum för Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen i »Nordvestsjælland -tved-navne – og deres onomastiske og bebyggelsehistoriske karakteristika». Genom denna genomarbetade »case study» framkommer intressanta resultat om namngruppen, som också är företrädd i Norge, Sverige, Danelagen och Normandie. Namnleden anses allmänt sammanhånga med fvn. *þveita* 'hugga' och syfta på bebyggelser anlagda i förbindelse med skogsröjning. En jämförelse med namn på *-rød* 'röjning' ligger nära till hands. Dessa, som anses vara ungefär samtida är också företrädda i Sverige och Norge men inte i Danlagen och Normandie, vilket tyder på att de är något yngre än *tved*-namnen. 1688 fanns innanför Danmarks nuvarande gränser 133 *tved*-bebyggelser. Den största koncentrationen, 32 stycken, finns i nordvästra Själland, där vi också finner ett 10-tal *rød*-bebyggelser. Namnen undersöks med samma tvärvetenskapliga metoder som i Peder Dams ovan omtalade studie. Knappt hälften av namnens förleder är vegetationsbetecknande, antingen med syftning på den skog som röjdes eller på områdets vegetation efter röjningen; endast sex eller sju förleder innehåller ett personnamn eller personbeteckning. Bebyggelserna återfinns, liksom *rød*-bebyggelserna, i synnerhet i landskapets kuperade områden, främst i gränsområdet mot lägre liggande områden, och på sandjordar, detta i motsats till äldre bebyggelser med namn på *-lev*, *-løse*, *-sted* och *-by*, som är koncentrerade till bördigare lerjordar. Liksom *rød*-bebyggelserna är *tved*-bebyggelserna belägna i områden som kan visas ha varit skogbevuxna på 1500- och 1600-talen. Storleken på *tved*-bebyggelserna är mycket modest, och endast två av dem har blivit kyrkbyar. Jakobsen daterar namntypen till ca 900–1250. Jakobsen anser sig vidare inte kunna påvisa någon dialektal eller betydelsemässig skillnad mellan *-tved* och *-rød* utan snarare en kronologisk variation med delvis överlappande tidsperioder (*-tved* 900–1250, *-rød* 1000–1400). Att de båda namnelementen skulle ha existerat sida vid sida med ett i det närmaste identiskt betydelseinnehåll är väl dock inte särskilt sannolikt. Om den närmare innebörden av *tved* var levande under produktionstidens senare del kan väl också ifrågasättas – som appellativ är det inte känt i forndanskan i motsats till *ruth* 'röjning', som ligger bakom namnen på *-rød*.

Vidar Haslum beskriver i »Klassificering av yngre bostedsnavn. Geografiske, kronologiske og kontekstuelle variasjoner» bebyggelsenamn i Norge med tillkomst efter ca 1500. Inledningsvis diskuterar han termerna primära och sekundära bebyggelsenamn, dvs. namn tillkomna som bebyggelsenamn och sådana som är ursprungliga natur- eller ägonamn, en terminologi i Norge använd av bl.a. Ola Stemshaug i hans handbok *Namn i Noreg* och som är den förhärskande i Sverige. Haslum menar att denna indelning är förvirrande, eftersom termerna primär och sekundär normalt används om namnbildning, så att t.ex. *Oslofjorden* är sekundärt bildat till *Oslo*. I stället för primära och sekundära bebyggelsenamnen vill han införa begreppen *Egentlige bostedsnavn* samt *Terrengbeskrivende bostedsnavn* med underavdelningarna *naturbeskrivande* och *kulturbeskrivande*. Detta anser dock recensenten vara förvirrande. Ett bebyggelsenamn som *Midtås* är visserligen naturbeskrivande, men ju inte i egenskap av bebyggelsenamn utan som ursprungligt naturnamn. Bebyggelsenamn primärt tillkomna som namn på bebyggelser bör analyseras för sig och skiljas från sådana som är ursprungliga natur- eller ägonamn. Det skall dock erkännas att möjligheten finns att ett bebyggelsenamn som t.ex. *Mossen* kan ha tillkommit som primärt bebyggelsenamn utan att något bakomliggande naturnamn finns. Haslums klassifiering av yngre bebyggelsenamn har en »historisk basert bostedstypologisk» utgångspunkt. Därvid framträder också kronologiska skikt, där bestämda språkliga mönster framträder. Haslums modell uppstår sju olika grupper: 1. Yngre gårdspartsnavn (1500–1900), 2. Frie bruksnavn (ca 1600–1870), 3. Husmansplassnavn (1700–1900), 4. Lystgårdsnavn (strax före och något efter 1800), 6. Navn på bureisingsbruk (ca 1870–1940), 7. Villanavn og navn på tomtebruk (i huvudsak 1900-talet). Nr 4 Lystgårdsnavn, innefattande namn som *Charlottenlund*, *Frydensborg*, *Valentinlyst* och *Walhalla*, kunde med fördel slås samman med nr 7 Villanavn, som till stor del innefattar liknande namntyper, *Elsero*, *Sorgenfri*, *Valhall* m.fl. Som Haslum påpekar speglar yngre bebyggelsenamn sin samtid och har därigenom ett stort kultur- och mentalitetshistoriskt intresse.

Förändringar av och instabilitet hos svenska bebyggelsenamn från i huvudsak yngre tid står i fokus för Kristina Neumüller i »Beläggens dynamik. Namnbyten, namnkonkurrens och namnförvirring i Bråbo härad». Bråbo härad ligger i Östergötland och består i söder av slättbygd med gammal bebyggelse och i norr av skogsbygd med så gott som uteslutande

eftermedeltida bebyggelse. Neumüllers källmaterial utgörs av bl.a. jordeböcker, kyrkböcker och lantmäterikartor samt uppteckningar av uttalsformer. Klara exempel på medvetna namnbyten ger bl.a. de under 1600-talet tillkomna säterierna, då ett gammalt bynamn kunde »förfinas» genom en tillagd efterled, t.ex. *Himmelsta* > *Himmelstalund*. Ägaren kunde också visa sin status genom att låta hela eller delar av sitt släktnamn ingå i namnet, t.ex. *Näs* > *Björnsnäs*, *Tjuvestad* > *Björnviken* och *Knüllerstad* > *Krusenhov* efter släkten Crusenbjörn. I de två sistnämnda fallen undvek man också de icke önskvärda associationerna hos de gamla namnen. I samband med namnbyten uppstår ibland vad Neumüller kallar för namnkonkurrens, dvs. att två eller flera namn är i bruk samtidigt. För 1600-talsbebyggelsen Bogestad, som ligger i skogsbygden, dyker på 1820-talet ett konkurrerande namn, *Baggetorp*, upp (*Bogestad* eller *Baggetorp*). Detta har av källorna att döma dock inte varit det vanligast förekommande och det har heller inte överlevt; i en uppteckning från 1933 uppges det inte längre vara i bruk. Ett ursprungligt *Bassathorp* (till mansnamnet *Basse*, bildat till ett ord med betydelsen 'vildgalt') skrivs i jordeböckerna från 1530-talet *Bas(s)torp* o. likn. men 1715 *Båztorp* och från 1790 *Bådstop*, som också är den nuvarande officiella formen. Den förändrade formen kan bero på att man ville undvika associationer till ordet *basse* 'tölp; penis'; gården lydde under godset Björnsnäs. Den i dagligt tal brukade namnformen var dock ännu under 1920-talet *Basstorp*. Namnkonkurrensen kan också stegras till namnförvirring, i vissa fall för en oinitierad eftervärld kanske enbart skenbar. Ibland verkar förvirringen dock ha varit stor även för de samtida namnbrukarna. En ung bebyggelse i skogsbygden omtalas 1820 (mantalslängd) som *Swartgöhlskärret*, 1822 (lantmäterihandling) som *Södra Swart Gjöls Kärret*, 1836, 1840–56 *Svarttorp* (kyrkböcker), 1878 (jordebok) som *Södra Swartgölskärret kallas Svarttorp*, 1904 (lantmäterihandling) mestadels som *Svartgölskärret* (av lantmätaren) men också (av andra personer) *Svarttorp*, *Svartgölskärret kalladt Svarttorp* samt *Svartgölstorp*. En uppteckning från 1928 uppger att *Svarttorp* inte används i dagligt tal utan i stället *Svartgölen*, som även är namnet på en intilliggande göl. Till en del får väl dessa olika namnformer anses vara beroende av den källa i vilka de uppträder. Förhoppningsvis har dock de som bött på platsen inte varit i beråd om dess namn. Neumüllers bidrag ger en strukturerad bild av en

många gånger åtminstone till synes ostrukturerad namnverklighet, som väl de flesta namnforskare någon gång har funderat över.

Sentida urbana namn är temat för Line Sandst i »Onomastisk skalareduktion. Kunsten at skabe byer i byen alene ved sprog», där hon redogör för en del av sin ph.d.-avhandling *Urbane navne – storbyens sproglige dimension* (2016). Begreppet skalareduktion introducerades av Martin Zerlang i *Bylivets kunst* (2002) med syftning på att människan gärna vill göra en stor och oöverskådlig stad mer gripbar genom att avgränsa dess olika delar och med olika medel försöka skapa en stad i staden. Ett prototypiskt exempel därvidlag är Tivoli i Köpenhamn, som är omgivet av staket och därmed konkret signalerar ett innanför och ett utanför. Sandst visar med goda argument och exempel hur man utifrån denna modell kan identifiera olika delar av staden genom språket i form av gatunamn. Ett ortnamn beskriver ju ofta den plats det denoterar, så också äldre, spontant uppkomna gatunamn. I nutidens städer med officiell namngivning är verkligheten oftast en annan, nämligen den att gatunamnen ingår i ett system, s.k. gruppnamngivning. Det individuella gatunamnet denoterar visserligen en bestämd gata, men namnets språkliga innebörd är inte knuten direkt till själva gatan utan till en namngrupp med ett visst tema. Ett sådant kan på olika sätt knyta an till områdets topografi eller historia men ofta inte alls. Det sistnämnda är fallet med Det Mytologiske kvarter i Köpenhamn, ett område där gatorna alltsedan 1860-talet har namngivits efter nordiska gudar, t.ex. *Thorsgade* och *Nannasgade*, senare också mer allmänt efter nordisk mytologi och sagofigurer och den gamla danska kungasläkten, t.ex. *Sleipnersgade* och *Gormsgade*. Denna namngrupp har visserligen intet att göra med området i sig, men den speglar säkerligen tidens intresse för det fornnordiska och är således inte helt gripen ur luften. I Uppsala i Sverige infördes vid samma tid en rad kvartersnamn som *Balder*, *Nanna* och *Siv* inom ett nyanlagt område i staden. Uppfattningen om att den del av Köpenhamn det här gäller bildar en egen språklig stad i staden har vuxit fram gradvis. På initiativ av en lokal »byfornyelseprojektgrupp» försågs gatorna 2007 med informationsskyltar, som upplyser om de olika mytologiska gestalterna, och en idé om Det Mytologiske Kvarter uppstod. *Det Mytologiske Kvarter* är dock inte officiellt godkänt som namn av Vejnavnenævnet, som fastställer stadens gatunamn, ändock finns det med på skyltar uppsatta av kommunen. På detta sätt har alltså området givits en identitet och blivit en språklig stad

i staden genom gatunamnens tema, medan de enskilda namnens monoreferentiella funktion träder i bakgrunden. För att detta skall kunna fungera krävs att de enskilda gatunamnens tema kan genomskådas, att gatorna ligger intill varandra och att området fysiskt upplevs som någorlunda avgränsat. En sådan språklig stad i staden kan identifieras i många städer i Norden, men väl på plats i ett sådant område kan det dock kännas förvirrande och svårt att orientera sig utifrån gatunamnen, eftersom de saknar egen identitet.

Under symposiet hölls en workshop om namn på *-lev* och *-löv*. En redogörelse över vad som där framkom ges av Sofie Laurine Albris och Peder Dam under rubriken »Status og perpektiver på de danske *lev*-navne. Betragtninger fra workshoppen om de skandinaviske stednavne på *-lev/-löv*». Vi består en kunnig och nyttig sammanfattning av hittillsvarande forskning om namntypen, som efter 1970-talet inte har varit föremål för några omfattande studier. Att efterleden hänger samman med ett allmängermanskt verb motsvarande fornvästnordiskt *leiva* 'lämna' är allmänt erkänt, liksom att en mycket stor del av förlederna innehåller personnamn men också appellativer och adjektiv; ofta översätts efterleden med 'arvegods'. Mycket av diskussionen har gällt om de personnamnsförledda namnen skall tolkas aktivt eller passivt, dvs. om den person som åsyftas i förleden har överlämnat egendomen/lämnat den i arv (i tidigare forskning den vanligaste meningen) eller mottagit egendomen. För det sistnämnda alternativet talar bl.a., som Lena Peterson har visat, de sex förekomsterna av *Særslev* och *Sjørslev* i Danmark och *Särslöv* i Skåne, som kan innehålla en beteckning för 'sjökrigare', dvs. inte ett personnamn utan kanske ett slags ämbetstitel. Allmänt erkänt är också att namntypen kan dateras till ca 300–800 e.Kr., en tid som kännetecknas av stora förändringar vad gäller bebyggelsestruktur och landskapsutnyttjande. Albris och Dam menar att *-lev*-namnen med stor sannolikhet hänger samman med dessa stora samhällsförändringar. För fortsatta studier om namntypen behövs större tvärvetenskapliga undersökningar, bl.a. en diskussion av utvecklingen av egendomsrätt och jordfördelning under den aktuella perioden. Det är också av vikt att få en samlad överblick över arkeologiskt välundersökta områden kring *-lev*-bebyggelser.

I sitt bidrag »De skånska *-löv*-namnen» fäster Ola Svensson uppmärksamheten på namntypens distribution i landskapet med en koncentration kring Uppåkra i sydväst och Vä i nordost. Detta utbrednings-

mönster är enligt Svensson så speciellt, att han gärna vill se en bakomliggande orsak, nämligen en överregional manifestation av makt, status och kult. De arkeologiska lämningarna från Uppåkra visar att området varit ett viktigt regionalt maktcentrum med stora hallbyggnader, avancerat hantverk, exklusiv import och en stor kultbyggnad, som har existerat på samma plats från romersk järnålder in i vikingatiden. Förhållandena kring Væ (*væ* 'kultplats') är mindre väl kända, men en rad fakta tyder på forntida högstatus. Svensson menar att ett sätt att föra diskussionen vidare kan vara att relatera *lev*- och *löv*-namnen till den ekonomiska, agrarteknologiska och sociala påverkan och växelverkan som kan ha funnits vid järnålderns överregionala centralorter. Ett intressant förhållande är att det i centrum av det sydvästra *löv*-namnsklustret i Skåne finns anmärkningsvärt få *löv*-namn, däremot en hög andel bebyggelser med namn på *-torp*. Svensson frågar sig om *torp*-bebyggelserna runt Uppåkra representerar utbrytningar eller omorganisation av äldre bebyggelser i ett skede då de förhållanden som *lev*-bebyggelserna var sprungna ur hade blivit obsoleta.

Mats Wahlberg

Tilsend litteratur

Hoel, Kåre 2020: *Bustadnavn i Østfold 19*. [Utgitt ved Tom Schmidt]. Oslo: Novus.

Namn och Bygd 107. [Uppsala] 2019.

Namn och namnvård. Vänskrift till Annette C. Toresjö på 60-årsdagen den 18 november 2020. Red.: Staffan Nyström, Svante Strandberg och Mats Wahlberg. [Namn och samhälle 31] Uppsala.

Weyhe, Eivind 2020: *Fjallanøvn i Føroyum*. Tórshavn.

Medarbeidarar i årgang 37

- Bjorvand, Harald, f. 1942. Mag.art. 1970 (Oslo). dr.philos. 1988 (Oslo).
Professor emeritus. Adr.: Institutt for litteratur, områdestudier og europeiske språk. Postboks 1003 Blindern, 0315 Oslo.
E-post: harald.bjorvand@ilos.uio.no
- Enger, Hans-Olav, f. 1965. Cand.philol. 1991 (Oslo). Dr. art. 1997 (Oslo). Professor. Adr.: Institutt for lingvistiske og nordiske studier. Postboks 1102, 0317 Oslo.
E-post: h.o.enger@iln.uio.no
- Haslum, Vidar, f. 1958. Cand.philol. 1996 (Bergen), dr.art. 2003 (Bergen). Førsteamanuensis. Adr.: Institutt for nordisk og mediefag. Postboks 422, 4604 Kristiansand.
E-post: vidar.haslum@uia.no
- Kruken, Kristoffer, f. 1950. Cand.philol. 1983 (Trondheim). Professor emeritus. Adr.: Institutt for lingvistiske og nordiske studium. Postboks 1011 Blindern, 0315 Oslo.
E-post: kristoffer.kruken@iln.uio.no
- Mascetti, Samuele, f. 1991. Master 2017 (Bergen). Høgskulelektor. Adr.: Høgskulen på Vestlandet, Sogndal. Røyrsgata 6, 6856 Sogndal.
E-post: sama@hvl.no
- Theil, Rolf, f. 1946. Mag.art. 1975 (Oslo). Professor emeritus. Institutt for lingvistiske og nordiske studium. Adr.: Brugata 15, 3520 Jevnaker.
E-post: rolftheil@me.com
- Wahlberg, Mats, f. 1948. Fil.dr. 1988 (Uppsala). Docent. Adr.: Institutet för språk och folkminnen. Box 135, SE-751 04 Uppsala.
E-post: mats.wahlberg@isof.se
- Windt-Val, Benedicta, f. 1952. Ph.d. 2010 (Oslo). Oversetter. Adr.: Måltrostvegen 17, 2170 Fenstad.
E-post: bewiva@outlook.com